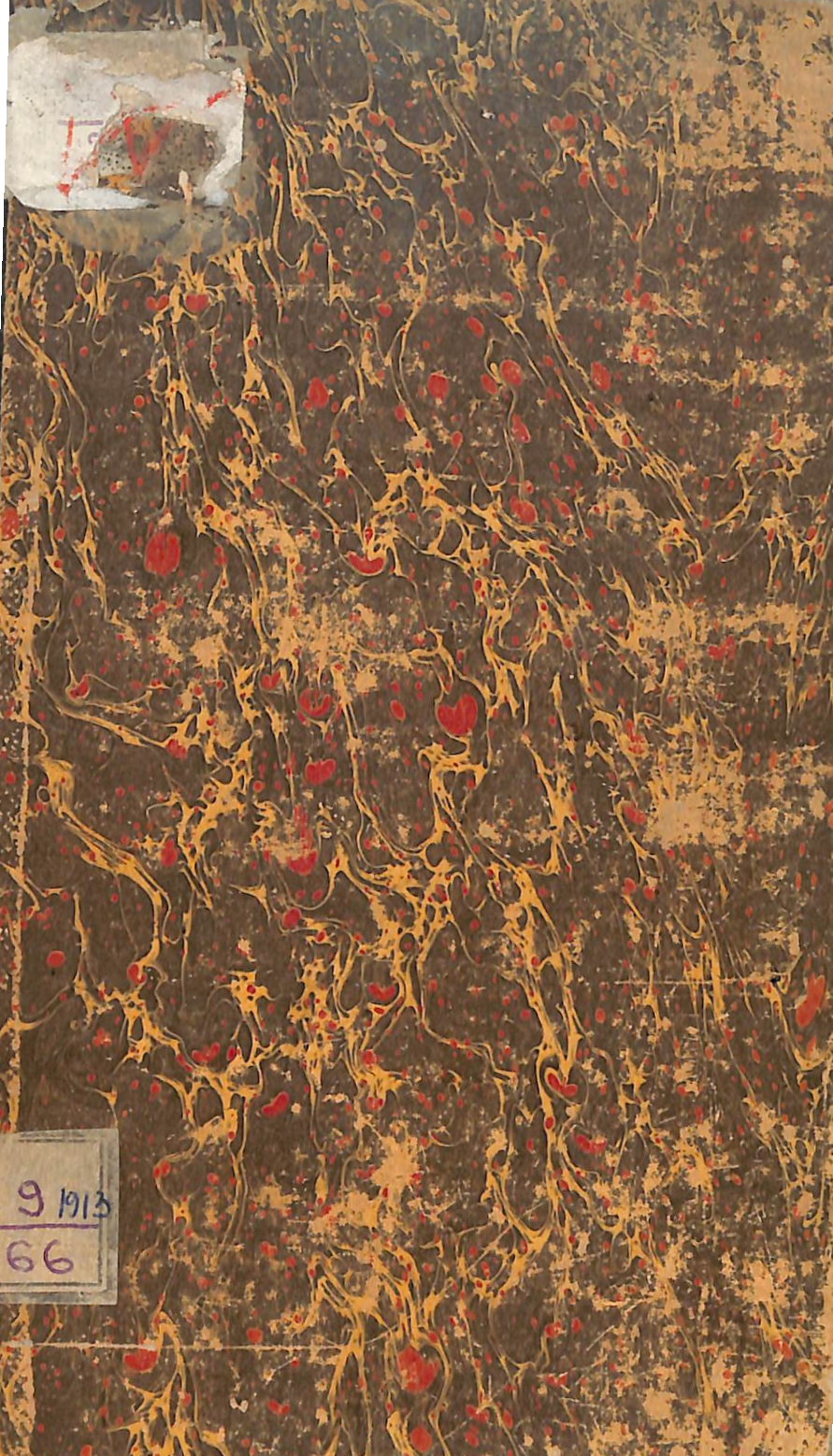

91913
66

06 JUN 2009 *3 p.*

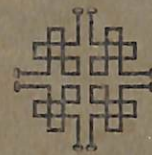
21399

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՏԹԱՐԱՆ ՀԱՆՔԻ

5 ՂՐՈՒՇ

ՄԵՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Դ. ՏԱՐԻ

1913

ՆԵՍՏԼԵ Ի

ԿԱԹԸ

ԿԸ ՍՆՈՒՑԱՆԷ

ԵՒ ՈՒԺ ԿՍՈՒՑԱՅ

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ
ԹԻՐԻՆԿ

ՂԱԼԱԹԻԱ

Հիմնում 1848 ին

ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐ

ՎԻՆՆԱ, ԲՐՍՆԻՑ

Մասնահիղեր բոլոր Ա-
րեւելի մէջ

ՆՈՐԱԶԵԻ ԶԳԵՍՏԵՂԷՆՆԵՐ

Այցելութեան, եղապալութեան
եւ սրտի,

Կնոջ զգեստեղէններ, գլխաւորներ
ու նորոյքներ

ՃԵՐՄԱԿԵՂԷՆ, ԳԼԽԱՐԿ, ԿՕՇԻԿ
ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԼԻԻՔՍԻ
ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ

ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՑԱՐՅԱԿԱՊԷՍ ԿԱՆԽԻ

Գաւառի յանձնարարութիւնները փութով կը կատարուին

059
Մ-66

ՄԵՐ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

(Դ. ՏԱՐԻ)

1913

ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՏՊԱՐԱՆ ԳԵՂԱՐՈՒ

1913

21399

ՕՐԱՑՈՅՑ-1913

Տ.	Հ.	Օր	ՅՈՒՆՈՒՄ	Տ.	Հ.	Օր	ՓԵՏՐՈՒՄ
14	1	Գ	ԱՂԱ. Դ: Գ օր ծննդ. պի	14	1	Ո	Պահր
15	2	Գ	Դ օր ծննդեան պահրի	15	2	Շ	Ս. Գրիգոր Աստուածբն.
16	3	Ե	Ե. » » » »	16	3	Կ	Բ. օր Առաջ. պահրի:
17	4	Ո	Զ. » » » »	17	4	Բ	Բ. » » » »
18	5	Շ	Ճրգլց Գր. ծննդ. եւ Ածյա.	18	5	Գ	Դ. » » » »
19	6	Կ	Ծնունդ եւ Ածյանութիւն	19	6	Գ	Դ. » » » »
20	7	Բ	Մեռելոց	20	7	Ե	Ե. » » » »
21	8	Գ	Դ. օր ծնունդի	21	8	Ո	Սարգիս զօր որդ. Մարտ.
22	9	Գ	Դ. » » » »	22	9	Շ	Դ. ծնունդէն ետքը:
23	10	Ե	Ե. » » » »	23	10	Կ	Վտովմեան զօրավարներ:
24	11	Ո	Զ. » » » »	24	11	Բ	Սուզ, վկ. եւ Ոսկեան քհ
25	12	Շ	Է. » » » »	25	12	Գ	Պահր:
26	13	Կ	Տօն Անուանակոչութեան:	26	13	Գ	ՏԵԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ
27	14	Բ	Յովհ. Կրպտ.ի ծնունդը	27	14	Ե	Պահր:
28	15	Գ	Պետրոս հալապետ եւլ.	28	15	Ո	Սահակ Պարթեւ հայր.
29	16	Դ	Պահր	1	16	Շ	Ե. ծնունդէն ետքը:
30	17	Ե	Ս Անտոն:	2	17	Կ	Մարկոս եպի. եւլն.
31	18	Ո	Պահր:	3	18	Բ	Ղեւոնդեան քհն ներ.
1	19	Շ	Ս. Թէոդոս եւ 7մանուկներ:	4	19	Գ	Պահր:
2	20	Կ	Ա. ծնունդէն ետք:	5	20	Գ	ՎԱՐԴԱՆԱՆՅ:
3	21	Բ	Ս. Կիրակոս եւ վկաներ:	6	21	Ե	Պահր:
4	22	Գ	Վահան Գողթ. եւ եւդ. կոյս:	7	22	Ո	Կ. Պոլսի Ա. ժող. 152 հայր.
5	23	Դ	Պահր:	8	23	Շ	ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ:
6	24	Ե	Տրիփոն, Պրսմ. եւ Տգն.ներ:	9	24	Կ	Ա. օր Մեծ Պահրի:
7	25	Ո	Պահր:	10	25	Բ	Բ. » » » »
8	26	Շ	Ս. Սթանաս եւ Կիւրեղ հր	11	26	Գ	Գ. » » » »
9	27	Կ	Բ. ծնունդէն ետքը:	12	27	Գ	Դ. » » » »
10	28	Բ	Ս. Եւգինէոս, Մակրիոս եւն.	13	28	Ե	
11	29	Գ	Անարէ զօրավար:				
12	30	Դ	Պահր:				
13	31	Ե	Ս. Աղրիանոս եւլ.				

Հ. հ.	Որ	Մ Ա Ր Տ	Հ. հ.	Որ	Ա Պ Ր Ի Լ
14 1	Ո	Ե. օր Մեծ Պահրի:	14 1	Բ	ԼԶ օր Մեծ Պահրի:
15 2	Շ	Զ. » » »	15 2	Գ	ԼԷ. » » »
16 3	Կ	Բ. Քառասորդաց:	16 3	Դ	ԼԸ. » » »
17 4	Բ	Ը. օր Մեծ Պահրի:	17 4	Ե	ԼԹ. » » »
18 5	Գ	Թ. » » »	18 5	Ո	Խ. » » »
19 6	Դ	Ժ. » » »	19 6	Շ	Յիշ. Ղազարու Յարթ,
20 7	Ե	ՃԱ. » » »	20 7	Կ	ԾԱՂԿԱԶՅԱՐԴ:
21 8	Ո	ԺԲ. » » »	21 8	Բ	Աւագ Երկուշաբթի:
22 9	Շ	Ս. Կիրեղ Երուսաղեմացի:	22 9	Գ	» Երեքշաբթի.
23 10	Կ	Անառակ օրդի:	23 10	Դ	» Զորեքշաբթի:
24 11	Բ	ԺԵ. օր Մեծ Պահրի:	24 11	Ե	» Հինգշաբթի:
25 12	Դ	ԺԶ. » » »	25 12	Ո	» Ուրբաթ:
26 13	Դ	ԺԷ. » » »	26 13	Շ	» Շաբաթ ճրաղլ.
27 14	Ե	ԺԸ. » » »	27 14	Կ	ԶԱՏԻԿ:
28 15	Ո	ԺԹ. » » »	28 15	Բ	Մեռեկոց:
29 16	Շ	Յովհ. Երուս. հայր.	29 16	Գ	Գ. օր Զատիկի:
30 17	Կ	Տնանս:	30 17	Դ	Դ. » »
31 18	Բ	ԻԲ. օր Մեծ Պահրի:	1 8	Ե	Ե. » »
1 19	Դ	Դ. » » »	2 19	Ո	Զ. » »
2 20	Դ	ՄԻՋԻՆԲ	3 20	Շ	Յովհ. Մկրտիչի գլխամբ.
3 21	Ե	ԵԵ. օր » »	4 21	Կ	Նոր Կիրակի:
4 22	Ո	ԻԶ. » » »	5 22	Բ	Թ. օր Յինանց:
5 23	Շ	Քառասուն մանուկներ:	6 23	Դ	Ժ. » »
6 24	Կ	Դատաւոր:	7 24	Դ	ՃԱ. » »
7 25	Բ	ԻԹ. օր Մեծ Պահրի:	8 25	Ե	ՃԲ. » »
8 26	Դ	Լ. » » »	9 26	Ո	ՃԳ. » »
9 27	Դ	ԼԸ. » » »	10 27	Շ	ՃԴ. » »
10 28	Ե	ԼԹ. » » »	11 28	Կ	Կանաչ Կիրակի:
11 29	Ո	ԼԲ. » » »	12 29	Բ	ՃԶ. օր Յինանց
12 30	Շ	Ս. Դր. Լուս Վիրայ. Մեծեր:	13 30	Գ	ՃԷ. » »
13 31	Կ	Դալստեան Կիրակի:			

Հ. հ.	Որ	Մ Ա Յ Ի Ս	Հ. հ.	Որ	Յ Ո Ի Ն Ի Ս
14 1	Դ	ԺԸ. օր Յինանց:	14 1	Շ	ԽԹ. օր Յինանց:
15 2	Ե	ԺԹ. » » »	15 2	Կ	ՀՈԳԵԳԱՂՈՒՍ:
16 3	Ո	Ի. » » »	16 3	Բ	Բ օր Հոգեգալ. պահր:
17 4	Շ	ԻԱ. » » »	17 4	Դ	Գ. » » »
18 5	Կ	Կարմիր Կիրակի:	18 5	Դ	Գ. » » »
19 6	Բ	ԻԳ. օր Յինանց:	19 6	Ե	Ե. » » »
20 7	Դ	ԻԴ. » » »	20 7	Ո	Զ. » » »
21 8	Դ	ԻԵ. » » »	21 8	Շ	Է. » » »
22 9	Ե	ԻԶ. » » »	22 9	Կ	Յար. Կիր. Եղիա Մարգարէ:
23 10	Ո	ԻԷ. » » »	23 10	Բ	Հոկտեմբերի կոյսեր:
24 11	Շ	ԻԸ. » » »	24 11	Դ	Դալստեան - Է
25 12	Կ	Խաչ:	25 12	Դ	Պահր:
26 13	Բ	Լ. օր Յինանց:	26 13	Ե	Ս. Յովհ. Կարապետ:
27 14	Դ	ԼԱ. » » »	27 14	Ո	Պահր:
28 15	Դ	ԼԲ. » » »	28 15	Շ	Իր. Լուս. վիրապէն երբ:
29 16	Ե	ԼԳ. » » »	29 16	Կ	Տօն Կաթողիկէ Էջմիածնի:
30 17	Ո	ԼԴ. » » »	30 17	Բ	Բեթլէհէմի մանուկներ:
31 18	Շ	ԼԵ. » » »	1 18	Դ	Նունէ եւ Մանէ կոյսեր:
1 19	Կ	ԼԶ. » » »	2 19	Դ	Պահր:
2 20	Բ	ԼԷ. » » »	3 20	Ե	Սահակ եւ Յովսէփ իշխան.
3 21	Դ	ԼԸ. » » »	4 21	Ո	Պահր:
4 22	Դ	ԼԹ. » » »	5 22	Շ	Մեծն Ներսէս հայրապետ
5 23	Ե	ՀԱՄԱՐԴՁՈՒՄ	6 23	Կ	Բարեկնյն. Լուսաւորչեան:
6 24	Ո	Տարլոճ. Հայ Սահմ. 1860:	7 24	Բ	Պահր:
7 25	Շ	ԽԲ. օր Յինանց:	8 25	Դ	»
8 26	Կ	Երկրորդ Ծաղկազարդ:	9 26	Դ	»
9 27	Բ	ԽԳ. օր Յինանց:	10 27	Ե	»
10 28	Դ	ԽԴ. » » »	11 28	Ո	»
11 29	Դ	ԽԵ. » » »	12 29	Շ	Դիւիճ ՆՇԽԱՐԱՅ.
12 30	Ե	ԽԶ. » » »	13 30	Կ	Դ. Հոգեգ. Ետրք. Հարսնիր:
13 31	Ո	ԽԷ. » » »			

Հ.Տ.	Հ.Տ.	Օր	Յ Ո Ւ Լ Ի Ս	Հ.Տ.	Հ.Տ.	Օր	Օ Գ Ո Ս Տ Ո Ս
14	1	Բ	Անտոնիոս, Թևոփիլոս:	14	1	Ե	Ս. Նախահայրեր:
15	2	Գ	Դանիել մարգ. եւ 3 մանկ.:	15	2	Ո	Պահր: (ներլ:
16	3	Դ	Պահր:	16	3	Շ	Գր Լուս որդիներն ու թու-
17	4	Ե	ՍԱՀԱԿ ՄԵՍՐՈՊ:	17	4	Կ	Դ Վրդվա՛ն, ետրը: Հարս:
18	5	Ո	Պահր (րովիդուխո)	18	5	Բ	Մակարայեցի Սուրբեր:
19	6	Շ	Արգար. Թագ. Սշխէն եւ Խոս-	19	6	Գ	12 Մարգարէներ:
20	7	Կ	Ս Աստծ տուփ գտ. Հարսեր.	20	7	Դ	Պահր:
21	8	Բ	49 վկաներ.	21	8	Ե	Սօֆիա եւ իր 3 աղջիկները:
22	9	Գ	Զարարիա մարգարէ:	22	9	Ո	Պահր:
23	10	Դ	108. ՏԱՐ. ՕՍՄ. ՍԱՀՄ:	23	10	Շ	Եփու Ս ժողկն 200 յրարտ:
24	11	Ե	Եղիսէ մարգարէ:	24	11	Կ	Բարեկենդան Ս Աստուածնի:
25	12	Ո	Պահր:	25	12	Բ	Ա. օր ԱՅ. պահրին:
26	13	Շ	12 առաքեալներ:	26	13	Գ	Բ. » » »
27	14	Կ	Վարդավառի բարեկենդ:	27	14	Դ	Դ. » » »
28	15	Բ	Ա. օր, Վարդ. պահրին:	28	15	Ե	Դ. » » »
29	16	Գ	Բ. » » »	29	16	Ո	Ե. » » »
30	17	Դ	Դ. » » »	30	17	Շ	Շողակաթ. Նաւակատիր:
31	18	Ե	Դ. » » »	31	18	Կ	Ս. ԱՅՆԻ. ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄԸ:
1	19	Ո	Ե. » » »	1	19	Բ	Մեռելոց:
2	20	Շ	Տապա յիշատ. Նաւկ.	2	20	Գ	Դ օր Վերափոխումի.
3	21	Կ	ՎԱՐԴԱՎԱՌ:	3	21	Դ	Պահր:
4	22	Բ	Մեռելոց:	4	22	Ե	Ե. օր Վերափոխումի:
5	23	Գ	Դ օր Վարդավառի:	5	23	Ո	Պահր:
6	24	Դ	Պահր:	6	24	Շ	Է. օր Վերափոխումի:
7	25	Ե	Եսայի մարգարէ:	7	25	Կ	Ը. » » »
8	26	Ո	Պահր:	8	26	Բ	Թ. » » »
9	27	Շ	Թադէոս առք. եւ Սղիս. կոյս:	9	27	Գ	Յովակիմ եւ Աննա: Հարս.:
10	28	Կ	Բ Վարդավառէն ետրը:	10	28	Դ	Պահր:
11	29	Բ	Կիպրիանոս Եպիսկոպոս:	11	29	Ե	Երեմիա մարգարէ:
12	30	Դ	Աթանազիոս:	12	30	Ո	Պահր:
13	31	Դ	Պահր:	13	31	Շ	Թովմ Յակ եւ Շ. Լ. առար:

Հ.Տ.	Հ.Տ.	Օր	ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ	Հ.Տ.	Հ.Տ.	Օր	ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ
14	1	Կ	Ս Ածնի գօտի, գտն.:	14	1	Գ	Երիոս, Երմ. Նեկտ կոյս
15	2	Բ	Ստփ. ուլ. գա համ վկայ:	15	2	Դ	Դահր:
16	3	Դ	Եղէ Եպսկ. Զագ Մարգա	16	3	Ե	Սահակ եւ Համազասկ իշխ.:
17	4	Դ	Պահր:	17	4	Ո	Պահր:
18	5	Ե	Յովն եւ Յօր. սուրբերը:	18	5	Շ	Քրիստոսի 72 աշակերտներ
19	6	Ո	Պահր:	19	6	Կ	Դ Խաչէն ետրը:
20	7	Շ	Նիկիոյ Ս ժողովին հայրապ	20	7	Բ	Փօկոս հայրապետ:
21	8	Կ	Բարեկենդան խաչի:	21	8	Գ	Թեկեղ. Վառ. Պեղ. կոյսեր
22	9	Բ	Ա օր Խաչի պահրին:	22	9	Դ	Պահր:
23	10	Գ	Բ » » »	23	10	Ե	Բան թշկ. Երմ. քհն. Եպ. կոյս:
24	11	Դ	Դ. Տ Ծնն. Սղթ. Մէհմ Ե ի:	24	11	Ո	Պահր:
25	12	Ե	Դ օր Խաչի պահրին:	25	12	Շ	Մեսրոպ, Եղէ. Մովս Դաւիթ.
26	13	Ո	Ե » » »	26	13	Կ	Ե Խաչէն ետրը
27	14	Շ	Ս Խաչի տօնը Նաւակատիր.	27	14	Բ	Իրի. Ագ. կաթ. Նշխ գտն.
28	15	Կ	ԽԱՀՎԵՐԱՅ:	28	15	Դ	Անա Մարթ. Քառ. Աոր.
29	16	Բ	Մեռելոց:	29	16	Դ	Պահր
30	17	Դ	Տօն եկեղեցիի:	30	17	Ե	Դիոնիսիոս Արիսպագացի.
1	18	Դ	Պահր:	31	18	Ո	Պահր.
2	19	Ե	Տօն եկեղեցիի:	1	19	Շ	Զօրս Աւետարանիչները:
3	20	Ո	Պահր: Տօն Խաչի:	2	20	Կ	Զ. Խաչէն ետրը:
4	21	Շ	Տօն Խաչի:	3	21	Բ	Դուկ, Հար Յոշն Աստ. հայր
5	22	Կ	Վրդայ. Ս Խաչի պահր բար:	4	22	Դ	Թէոդորոս քահանայ:
6	23	Բ	Պահր:	5	23	Դ	Պահր
7	24	Դ	»	6	24	Ե	Խաբիթեան Սուրբեր:
8	25	Դ	»	7	25	Ո	Պահր:
9	26	Ե	»	8	26	Շ	Տամեղկու Ս. Վարդ:
10	27	Ո	»	9	27	Կ	Է Խաչէն ետրը: գտ. Խաչ
11	28	Շ	Գեորգ զօրավար:	10	28	Բ	Արատոս քահանայ:
12	29	Կ	ՎԱՐԱՐԱՅ ԽԱՀ: Հարս:	11	29	Դ	Հեպերիքեան Սուրբեր
13	30	Բ	Դաւիթ Դմիտր Դաւ. վկր.:	12	30	Դ	Պահր:
				13	31	Ե	Ս Յովնան Ոսկերեան

1 2 3 4 5

Իր ամեն մեկ ֆալսափոխին, շրջագրեսին ետեւի մասը
 քիչ մը աւելի վեր կը բարձրանայ, անգաղսնապաճօրեան ցոյց

սալու համար ժանեկազարդ ծալրերը իր մեքերիմ ներմակեղենին :

Երբ նշմարեց մուրացկանը, մօտեցաւ անոր :

Այս անգամ առիթը ունեցայ աւելի մօտէն դիտելու այդ հրաշալի աչեքով եւ հասուն պտուղի մը պէս քարմ ու քաւ-
շա ին աղջիկը :

Մարդկային մասի հպում մը կարծես չէր համբուրած ա-
նոր մարմինը, եւ գեղեցիկ էր ան, արտասովոր գեղեցկութիւ-
նով մը :

Մուրացկանին ոնգունքը լայն լայն բացուեցաւ՝ շնչելու
համար այդ աղջկան մարմնի եւ արտաքինը եղկ ու հեշտալի
բուրումը : Դուլիսը բարձրացուց, եւ անա՛ միսի ու ոսկորի
այդ յիշեցման զանգուածը սկսաւ խլիճիլ :

Դրամը չգրգռանեց : Ապշահար եւ տարփանքով լեցուն աչ-
քերը սեւեռեց աղջկան վրայ, որ կը փախէ հիմա աւելի ա-
րագ :

Անասունը միա՛ն առողջ մնացեր էր այդ հրեշին մեջ :

Ու աղջիկը, երախտագիտական բառերու փոխառէն, ե-
տեւէն լսեց բացագանչութիւն մը, որուն մեջ կը դողար կիրքի
խենթութենէն բռնուած մարդու մը բովանդակ մոլուցքը, զոր չի
հասկցաւ բարեբախտաբար :

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՏԱՄԱՆԱՆ

ԽՈՆԶԵՆՆԵՐ

Ծո՛ւվ, իրկնունն անդունդիդ մեջ քաղցիր :

Աղիլունի կարաւանը հեւարով,

Ստուերեց քու ծոգոյն կապուցող անձիր :

Այդ շուֆն հեղեմանքն էր մեծութեանդ անկողով :

Զօրութեան պէս ակայսիկ, ծո՛ւվ, անկնիւն,

Դազաղն ըրիր խորից զաշտուող ցաւերուն :

Երկարօրէն անմեղիւսը հեծկրաց,

Աղիլներուն մեջ յորձանուտ երերին,

Ծո՛ւվ, արցունքս հեշտանքիդ մեջ քեւարաց

Խեղդեցիր այդ ֆնիւշ նախերգը գիշերին :

Ու դարերու շանչող ցաւերը մարդկութեան

Ծո՛ւվ, քու խորունկ անդունդիդ մեջ քաղուեցան :

Տարիներով այսպէս կուգան ամիսի մօտ,

Իմ խոնջ հոգիս խառնեղ քուկին խոռովիդ :

Ծո՛ւվ, առեկուն համար շացող սիրտի անձկոտ,

Քեզ պէս ջրաւ իր վաղորդայնն սիրածպիտ :

Արեւին հետ կը մանկամասս փաղը դուն,

Եւ կը կրկնես ճնշումին ճակ ցաւերուն :

ԶԱՐՈՒՇԻ ԳԱԼԵՄԷՐԵԱՆ

Անուն	Գոյն	Նշանակութիւն	Զօրութիւն
Աղամանդ	(եղմա)	Հաչտութիւն եւ սեր	Հաւատարմութիւն կը ներշնչէ
Կարկէնան	(սեյրակ)	Ուղղամտութիւն	Անկեղծութիւն կը ներշնչէ
Մեղեմիկ (ձեպեպեմիկ)	Մանրակապոյն	Մեղմուսութիւն	Մատակ կիրքերէ զերծ կը պահէ
Յասկա	(կապ)	Փառք խելոյ	Ամանակաւ կը ծախի. կուտայ
Շափիւզոյ (կիւֆազոյ)	կապոյ	Մաքուր խելոյ	Յանգանքներու զգուշ կը ներշնչէ
Զմբուխ	(զմբուխ)	Մաքուր խելոյ	Ազգական կը ցուցնէ
Ակառ (այնինոյ)	զմառ	Յոգ հաւատարմութիւն	Առաջնութիւն կուտայ
Մուսակ (կազար)	կապոյն	Երջանկութիւն	Մուտ բարեկամներէ հեռու կը պահէ
Եղնգաքար (սեպեմիկ)	կապոյն	Գեղեցկութիւն	Փառք կը փառնէ
Մարդին (մարդ)	մարդ	Մարդկութիւն	Գէշ մտածումներ կը վանէ
Ագուակ (այնինոյ)	կապոյն	Մարդկութիւն	Հաւատարմութիւն կ'առնայ
Տաղալին (տաղալ)	տաղալ	Երանգութիւն	Գէշ երանգներ կը պահէ
Բերդալ (բերդալ)	կապոյն	Յոգ, քաջութիւն	Միտք յաջողութիւն կ'ապահովէ

ԱՄՏՂԱԶԱՐԴ ԵՐԱԶՆԵՐ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ՝ ԱՆՇՈՒՆԻՆ ՄԷՋ

Կը մօտենայի այն երկրորդ տիեզերքին որ կ'առաջնորդէ, խոշորնալով աստղային Արշիպեղաքսի մը պէս և չէի յապաղեր համեմատ համար իր աստղին արուարձաններուն: Իր ամբողջ տարածութեան մէջէն անցնելով ծանօթացայ որ ան ալ հազարաւոր միլիոն քիլոմէթրներով իրարմէ հեռացած բիւրաւոր արեւներէ բաղկացած է. յետոյ անդին կը գտնէի ուրիշ միլիոն անաստա մը նման, անոր զորս պէտք էի կարել անցնիլ, համեմատ համար երկրորդ տիեզերքին:

Շարունակելով վերելքս, ակապ երկրորդի մը երեւնալը և գայն ու կը ճեղքէի կ'անցնէի, չորրորդ մը յաջորդեց անոր, յետոյ ուրիշ մը ու զարձեւող ուրիշ մը: Եւ երբ անցնէի ամալութեան, որ զանաք կ'անջատէր կողմէ մը որ փորձէր անտղութիւնն անդունդին մը ճեղքել, միշտ և ամենուրեք երեւան կը համէր հեռուն նոր տիեզերքներ:

Այն ատեն հասկցայ թէ ամբողջ աստղերը, զորս երկինքի վրայ յախտեան դիտեց մարդը, թէ լուսեղէն կէտերու միլիոնները, որ կը կազմեն ծիրկաթինը, թէ՛ երկնային անթիւ մարմինն ու ամեն մեծութիւնով ու լոյսով արեւներ, այլազան զրոյթիւններ, մարդաներ, արբանեակներ, որոնք անհունութեան մէջ միլիոններով ու հազարներով մեր շուրջը իրարու կը յաջորդեն, թէ ամէն ինչ որ մարդկային լեզուներ երկինքի կամ տիեզերքի անուններուն տակ նշանակուած են, անհունին մէջ կը ներկայացնէ միմիայն երկնային կողմներու Արշիպեղաքս մը և մեծ ամենուրեք բնակչութեան մէջ աւելի կամ նուազ կաբեւոր բաղաժ մը:

Անսահման կայսրութեան, անկող աշխարհի այս ոստանին մէջ մեր արեւակը և իր զրոյթիւնը կը ներկայացնեն կէտ մը,

բուն մը, միլիոնաւոր ուրիշ նման բնակարաններու ծոցին մէջ: Մեր արեւգալնային դրոյթը այս անհուն քաղաքին մէջ պալատ մը թէ՛ հլււ մըն է. — աւելի հիւզ մը:

Իսկ երկիրը. — Սեւեակ մըն է արեւգալնային առնին մէջ, խեղճուկ բնակարան, այնքան մա՛ր, որքան անհուք:

Այսպէս բնութեան ընդհանուր անանտութեան մէջ մեր բովանդակ աշխարհը աւելի կարեւորութիւն չունի քան հոյակապ առաժի մը խորշին մէջ խիստ խեղճուկ աննական մը, — այս առնը իր կարգին կորսուած է անասնման քաղաքի մը մէջ. աւելը, և այս անասնման քաղաքը որ մեզ համար բովանդակ փեղեղքը կը ներկայացնէ, իր սկանութեան մէջ սակայն արեւգալնային մըն է, որմէ անդին, անջրպետի բոլոր ուղղութիւններուն մէջ գոյութիւն ունին ուրիշ փեղեղքներ:

Տակաւին այս իրականութիւնէն հեռու կայ մարդկային հաւակնութիւններով հինիւր ու նորիւ, որոնք կ'երեւակային թէ մեր աշխարհը կը լեցնէ անհունը, թէ Աստուած կը կեցնէ արեւը Յիսուսի, Շարլըմանիի կամ Զարլա Քինի մէկ պատեւաբար լուսաւորելու համար. և թէ աստղերու մեծ Սերմամանիքը մարդակերպ եղաւ մեր մէջը բնակելու համար:

Ինչ պարզմտութիւն անկեղծ (?) աստուածաբաններու քով, ինչ խաբէութիւն վեհապետներու մօտ, որոնք տակաւին ժողովուրդները ընկճելու համար կը համարձակին աստուածային պատուիրակի տիպոսը առնել. ճշմարիտ անաստուածները այդ մարդեկը չեն, թէ՛ ազէտ և թէ՛ ստախոս, որոնք վսեմագոյն գաղափարները իրենց բոլոր միջակութիւններուն դորձակիցը կ'ընեն և սառյգ աստուածեանները անկախ խուզարկուներ չեն, որոնց միակ փառասիրութիւնը՝ պատճառներուն դժուարութիւնով հասնիլը և ճշմարտութեան տակաւ մօտենալն է:

Կրօնական ինչ անհեթեթ դրոյթներով երբեք մարդկութիւնը իր անբերրի երեւակայութիւնը մինչև հի՛ւս չըրարեց. Իսրայէլային՝ որ «Աստուած»ին հաճելի ըլլալ կը կարծէ թրխատութիւնը կատարելով կամ նոր դանակ մը զննելով, տպահով ըլլալու համար որ խոզի ճարպը չօշտիւմ չէ, Բրիտ-

տոնեան՝ որ իրովի կը հաւատայ «Աստուած»ը սեղանի մը վրայ իջեցնել և որուն՝ քարոզիչները կը պատմեն թէ ազօթքները ու ծովապահութիւնները օդերեւութաբանութեան և հողագործութեան (*) վրայ ներգործութիւն մը ունին, միւսլիման մը որ քարոզիչ մը դաշտէն ասնէ իր առջև Մէհմէտի Դրախտին դուռը բաց կը տեսնէ, Աստուածամօլը որ կը վայրաստեղի ժակժիրնօտան կառքի անիւներուն տակ, Պոտտայապաշտը որ իր սրբաբնի հայեցողութեանը մէջ կախարդուած կը մնայ կամ ազօթքներու ազօրիք մը կը շարժէ՝ իր մեղքերը քաւելու համար, ապահովարար ու անհաւանալի էակին վրայ էն արատաւոր, էն անտախ գաղափարները կ'ըլլան:

Հոգեկան այս «մէն» պղծութիւնները՝ փեղեղքական փոքրութեան սկզբնական պատրանքին հետ կապակցութեան մէջ էին, նկատուած՝ սկզբէն զամերով զարդարուն տեսակ մը գգրոցի, մէջը պարունակելով երկիրը: Ստուգիւ աստղագիտութիւնը ունեցած պիտի չըլլար ուրիշ արդիւնք, եթէ ոչ մեր ընդհանուր իմացումները բարձրացնել և մեղի ցուցնել բացարձակի ծոցին մէջ երկրային իրերու յարաբերականութիւնը, ազատագրել մտածումի այդ հնարոյր սարկութիւնէն և մեզ ազատ կացնել անհունին առաջ, որ մեր մեծարանքին ու յաւիտեական երախտագիտութեան պիտի արժանանար, որովհետեւ ասանց ասոր ճիշդ մտածելու դեռ անկարող պիտի ըլլային:

Մէկ քանի անցեալի աւանդապահներ թերեւս պիտի տաւրկեն ինձի որ Ֆրանսայի, Նոյն խի Բարիլի գիտաբանին մէջ աստղագէտներ կան որոնք կը հաղորդուին, իրենց օրհնարանը (chapelet) կ'ըսեն և մատուցներու մէջ մոմեր կը կըրեն: Այո, ասանց ու է կաւեալի, իրողութիւնը անուրուշակ է: Հոգեբանական այսպիսի երեւոյթ մը երկու մեկնութիւն ունի: Այդ իտունակազմ էակները կամ անկեղծ են, կամ չեն: Եթէ հաւատացեալ են՝ իրենց գլխակաւ ողջմտու-

(*) 1888 մարտ 15ին Բարիլ, Սէն Սէվըրէն եկեղեցիին մէջ լսուած քարոզ:

Թեան հետ անտրամաբանական ու մշտնջենապէս անհամաձայն են և այն ատեն զարմանալ միայն կարելի է այն տարօրինակ համաձայնութեան վրայ որ զիտակցութիւննին տաակ կ'ընէ, ծով իրարու հետ բացարձակ հակառակութեան մէջ եղող բնական երկու յղացումներուն միջև: Բայց յայտնապէս կարելի է զայն արդարացնել:

Երկրորդ պարագային կեղծաւորութիւն, ստութիւն, նենգութիւն, անձնական օգուտ է և այս տեսակ զիտակցութիւնը ամէն պատուաւոր մարդէն դատապարտելի է:

Այս տարկանմութիւնները ու յայտնաբերողները չեն արգիւտող զիտակցութեան լոյս ու անկախութիւն տալէ այն հոգիներուն, որոնք զայն կը հասկնան և իրենց կարծիքին վրայ քաջաբարութիւն ու անկեղծութիւն ունին:

Սակայն վենետիկեան երազս պատմելով, երբէք զիտաւորութիւն չունիմ ու և է բանակոխի մանկու, ոչ իսկ նիւթի օտար քննախօսութիւն մը սկսելու ու կը փութամ ստաղային ուղեւորութեանս վերադառնալ և նկարագրել անոր վերջին փուլը:

Սրդ՝ մեր ծիրկաթինին նման բազմաթիւ տիեզերքներէ անցած էի, տիեզերքներ՝ անէութեան անդունդներով իրարմէ անջատ, և այս ընդհանուր զննոհայեցութեան մէջ երեւոյթը որ զիտ մասնաւոր ըրած էր, նշմարած ըլլայս էր մերկնին օտար մարդկութիւններու մեծ թիւ մը, անջրպետի տարրեր երկրամասերուն մէջ, իրենց սեփական կեանքով ապրող, իւրաքանչիւրը իր ձակատագիրին մէջ՝ անձնական գործերու հոսանքէն քշուած: Այո՛, մինչդեռ երկրի բնակիչներ ստեղծագործութիւնը իրենց հասակին համեմատ կը պզտիկնեն, հազարաւոր, միլիոնաւոր, միլիառաւոր այլ մարդկութիւններ կ'ապրին իմացական դասակարգութեան ամէն աստիճաններուն վրայ, արեւելեանային զրոյթներու մէջ, որ անոնց համար իրենց զիտողութեան գունաթիւ կեդրոնն են, և որոնցմէ հեռու մեր երկրային հայրենիքը՝ անասման հեռաւորութեան մը մէջ կորուսած է:

Նոյնպէս կը նշմարէի մարած աշխարհներ: Ուշադրու-

Թեան արժանի իրողութիւն մըն է որ ամէն գոյացութիւն մահին կը ձգտի: Էակաները կը ծնին մեռնելու համար միայն: Աշխարհները կենդանականութեան դարաշրջաններուն կը հանգիպին լոկ իրենց ծայրակէտէն յետոյ իջնելու և անկումի ու գերեզմանի հասնելու համար. արեւները կը բոլբոլեն մարելու համար սոսկ: Ուրեմն մահը պիտի ըլլար գերագոյն օրէնքը, վերջին կէքը:

Չարագէտը այսօրէն կրնայ մեծ մերձաւորութիւնով մը հաշուել այն թուականը, որուն մէջ մեր արեւակը պիտի խաւարի և երկիրը պիտի թաւալի յաւիտեանական գիշերին մէջ, ինչպէս ստուած գերեզմաննոց մը: Երկրային մարդկութեան ամբողջ պատմութիւնը յանդամ պիտի ըլլայ բացարձակ ոջնութեան: Ասին պիտի՝ գայ, որ աւերակներն անգամ ջնջուած պիտի ըլլան:

Ուժի ձգտումին հեռեւութենէն՝ տիեզերքի մէջ կայուն համակշիւութեան վրայ հաստատուելու համար կեանքը վերջ մը պիտի ունենայ երկրին ու աշխարհներու իւրաքանչիւրին վրայ:

Եթէ ամէն ինչ այսպէս ջնջումին և մահին ձգտող կ'երևի մեզ, անոր համար է որ մենք տակաւին կ'անդիտանանք ուժի պահպանումին զաղանիքը: Այսպիսի վախճան մը անընդունելի է, սեփական դատապարտութիւննին իրենց մէջ իսկ կրող առեղծուածային վերջաւորութիւններ: Կ'ընդունուի, իրօք, առեղծուածային վերջաւորութիւններ ոչ ստեղծուած և ոչ ջնջուած ըլլող ուժը ու նիւթը չեն կրնար ոչ ստեղծուած և ոչ ջնջուած ըլլալ ու գոյացած են և հեռեւաբար գոյացած ամբողջ յաւիտեանութիւնով: Եթէ արեւներու ճառագայթումը անջրպետին մէջ իրը վերջին արդիւնք իրենց չիջումը ունի և ասով ալ մոլորակներու մակերեսին վրայ եղողներուն կը պատկանի, այսպէս ուրեմն կայ արդէն յաւիտեանականութիւն մը զոր զօրութիւնը կ'երջնէ կայուն համակշիւութեան մէջ, հաստատուելու համար որ ալ չը պիտի գոյանար միակ արեւ մը, միակ ստող մը:

Սրդ՝ յարաբերականօրէն, ոչ թէ յաւիտեանական տեսողութեան մը մէջ, այլ միմիայն դարաշրջանի մը մէջ որուն տեսողութեան առջև չոյի մը պէս կը նսեմանայ, մարդկութեան

մը, մոլորակի մը կամ նոյն խակ արեւի մը կեանքը եթէ օրինակի համար վեյ միլիոն տարի ըլլայ խակ, խիստ քիչ կը տեսէ: Երկրորդանկրը՝ երկրի վրայ կեանքի սկիզբէն առկին երկրաբանական ժամանակաշրջաններու ամբողջ տեսողութեանը համար քսան միլիոն տարիի վրայ կը խօսին, բնագէտները՝ երկրագունդին շուրջ վիճակէն կարծի վիճակի կազմաւորութեան համար հարիւր միլիոն տարիի վրայ: աստղագէտները՝ արեգական տարիքին համար նոյնպէս հարիւր միլիոն տարիի վրայ, և աւելի պակաս իր սողադայ տեսողութեանը համար: Եթէ կրկնապատկէինք, եռապատկէինք, տասնապատկէինք և նոյն խակ հարիւրապատկէինք այս թիւերը, վեյ միլիոն տարիի մը միլիարդորդ մասին հասած պիտի չ'ըլլայինք տակաւին — այսպէս ուրեմն, առանց վեր ելլելու մինչև կանխագոյն յաւիտենութեան մը, եթէ ճշմարտապէս արեւներու ուժը չ'ունենար վերջնական արդիւնք քան չիջումը, այս վայրկեանիս մենք գոյութիւն պիտի չունենայինք:

Տիեզերքը իրերու սկիզբին ամբողջ կտորով մը չը կազմուեցաւ: Այս սկզբնաւորութիւնն իսկ գոյութիւն չ'ունի: Մենք անջրպետին մէջ կը գտնենք ամէն տարիքէ արեւներ: Անոնց մէջ են հինքեր ու նորեր: Հոս օրօրոցներ, հոն գերեզմաններ: Եթէ «նիւթ»էն և «ուժ»էն կազմուած առաջին (?) ստեղծագործութիւնները չը վերանորոգուէին, ա՛լ ամէնքերք պիտի չը գտնուէր: Նախնական ամէն ուժ որ արեւները կենդանացուց, ոգեսպառ պիտի ըլլար:

Ինչպէս անտառ մը պտտելով մեր քայլերուն վրայ կը հանդիպինք աւերած կաղնիներու, դալար ծառերու, նորածիլ ընձիւղներու, այնպէս երկնային ուղեւորը միջոցին մէջ կը հանդիպի՝ երկար ատենէ ի վեր կործանած աշխարհներու, օրհասական երկիրներու, գործունէութեան մէջ եղող բնական վայրերու և հաղիւ ծնող աստղերու:

Ամէն ինչ կը մեռնի, բայց ամէնը կը յառնէ:

Կատարեալ կենդանականութեան մէջ եղող վերջին աշխարհներու միջև, գորս այս ուղեւորութեան ընթացքին՝

հեռաւոր ամէնքերքներուն մէջտեղ կ'այցելէի, մէկն է որ իր ընկերական յառաջդիմութեան կատարեալ հանգամանքովը մասնաւորաբար նշանակելի թուեցաւ ինձի: Թէև այս աշխարհը աւելի հեռաւորը ըլլայ, բոլոր անոնցմէ որ մարդ գուշակած ըլլար անջրպետի անհասութիւններուն մէջ, սակայն մարդկութիւնը որ գայն կը շէնցնէ, ֆիզիքական տեսակէտով մերինէն շատ ամբեր չէ, ան նոյնպէս բաժնուած է երկու սեւերու միջև և գործարանական ձեւերը քիչ մը մերցելինին կը նմանին: Սակայն ընկերական վիճակը մերինէն զգալապէս դերազանց է:

Այս մեծատարած ընտանիքի ամբողջ անդամներու միջև մշտնջենաւոր ներդաշնակութիւն մը կը տիրէ: Պարզ ու համեստ, այս էականքէն իւրաքանչիւրը իրերու ծանօթութեան և բարոյական կատարելութեան մէջ ատրիճանաբար բարձրանալու վեհագոյն փառասիրութիւնը միայն ունի:

Միջոյրորդ ամբողջովին անդարար չէ, և մարդը հոն, ինչպէս հոս, պարտաւորուած է ասրելու համար ուտել, բայց հոն ալամբրութաբար շարունակելով ու բուսեղէններով կը սնանին և կենդանի ու է էակ չեն սպաններ:

Նիւթական կեանքի գործողութիւնները՝ հոն ժամանակի ամենանւագագոյն մասը միայն կը զբաւեն: Պզտիկ կամ մեծ գործերու անհառակա՛յ մրցումներուն տեղ, որ երկրային մարդերու և կիներու ամբողջ կեանքը կը յուղեն, հոն միմիայն մտադրաբար են ուսումնասիրութիւններով ու հաճոյքներով:

Հոն դրամը չեն հնարած բնաւ: Չի կան ոչ հարուստներ, ոչ աղքատներ: Մնունդի համար անհրաժեշտ պտուղները ամէն պէտքերէն վեր հաւաքուած կըլլան ամենուրեք: Հոն ամառը մշտնջենաւոր է և հագուստի ոչ մէկ տեսակին վրայ չ'են խորհիր երբէք, որովհետեւ մարմնական ձեւերը իրենց գեղեցկութիւնը միշտ կը պահեն և տաով պջրանքը սքօղելու բան մը պիտի չ'ունենար:

Հոն բնաւ չ'են ծերանար, հասուն տարիքը վրայ գալուն կը քնանան և մարմինը ինքնիրեն կը ծուտաի, ամպի մը պէս,

որ իր մասնիկներուն վիճակի փոփոխութենէն աննշմար կը դառնայ:

Ոչ մէկ օրէնք ամուսնական կապեր չ'է հաստատած հոն: Գրեթէ անհնար պիտի ըլլար շահով միութիւն մը պայմանաւորել, որոշեալ ոչ դասակարգներ կան, ոչ ալ հարստութիւն, սէրը միմեկի կ'առաջնորդէ ամէն ընտրութիւնները: Հաղուադէպ է որ ընտրութեան մը բաղձանքին առաջնորդելու համար տարիները՝ բաւական նկարագրի տարամիտութիւն կրեան բերեն, այս տարամիտութեան յայտնուելուն՝ ու է կապանք կրնակիցները չի իրարու չղթայր: Այլապէս անոնք սիրող կը մնան, և ամուսնիներ չ'են ըլլար բնաւ: Փոփոխութեան, ալազանութեան, հետաքրքրութեան աննշմար կը պատահի, որովհետեւ էակները որ ազատօրէն իրար ընտրած են, ամէն ուրիշներէն վեր փոխադարձաբար կը սիրեն զիրար և թէ անոնք իրար ճանչնալով միայն ընտրուած են:

Բարեկամները վստահելի ու հաւատարիմ են, և մէկը նախանձաբանութեան անսրբ զգացումէ մը թելադրուած դրժումի օրինակ չ'ունի:

Հակառակ այն բանին որ երկիրին վրայ կ'ընթանայ ամէն մարդ որուն կեանքը պիտի ուղղուէր շահի կամ փառասիրութեան զգացումով, պիտի նկատուէր հրէշի մը պէս անհասկընալի ու հպարտօրէն արհամարհուած:

Հոն չիկայ որ և է սահման: Մարդկութիւնը կը կազմէ ցեղ մը, ընտանիք մը միայն: Հաղորդակցութիւնները ամբողջ երկրագունդին վրայ հաստատած են լոյսի արագութիւնով թռչող խօսքի եղանակներ: Ընդհանուր հաւանութիւնով անուանուած վարչական խորհուրդ մը կը վարէ հանրային կրթութեան, զիտութիւններու, արուեստներու ու արդարութեան հետ յարաբերող աշխատութիւնները: Սակայն այդ լուսաւոր ընդհանուր հաւանութիւնը իր ծայրը կը տանի էն խելամուտ ու լաւագոյն հոգիներու վրայ: Աւելորդ պիտի ըլլար յարկ որ հոն պատերազմական նախարարութիւն մը երբէք երեւակայուած չ'է: Ժողովուրդը բաւականութենէ առաջնորդուելով՝ կուռքեր չը ծափահարեն հոն: Հայրենասիրական ոչ մէկ զգա-

ցում չը կրնար այլապէս շահագործուիլ և հնարուիլ իսկ, որովհետեւ հոն որ և է սահման՝ մարդկութիւնը չի բաժնիր:

Հոն երբէք պաշտօնական ըսուած զիտութիւն չ'է հաստատուած: Ոչ մէկ Սորպոն երկրային չըջանի տեսարանութիւնը պարտադրած է ու ոչ մէկ ակադէմի մշտնջենաւոր խաղաղութեան վարդապետութիւնը դատապարտած: Հոն չի նըկատուիր տիպոսներ, շքանշաններ, այլ լոկ անհատական, մասուր ու բարոյական արժանիքը կը գնահատուի:

Անսխալութիւն բառը գոյութիւն չ'ունի այս ժողովուրդին լեզուին մէջ:

Հոգիներու և սիրտերու մէջ կրօնք մը միայն կը թափաւորէ, աստղագիտութեան օրէնքը: Իրենց մասնագիտարանները (faculté) մերկններէն աւելի բարձրագոյն, իրենց զգայարանները աւելի բազմաթիւ և աւելի խորաթափանց, իրենց աստղագիտական գործիքները աւելի հզօր՝ երկար ատենէ ի վեր զանոնք հազորդակցութեան մէջ դրած են զիրենք չըջապատող աշխարհներու հետ և անոնք գիտցան ձգողութիւնը գործածել՝ հողեղէն էակներու միջև, մէկ աշխարհէն դէպի միւսը փոխադրութեան իր պայման:

Անոնք դատած են ուժին և նիւթին մէջտեղ միութեան զաղանիքը և զիտեն թէ հոն կայ գոյացական միութիւն մը իսկ:

Իրենց կրօնքին մէջ Աստուածը չ'են յիշած բնաւ և երբէք չ'են յանդգնած որ և է պաշտամունքի հետ կառակել, հաշուելով որ այդպիսի խաղաղութիւն մը կամ մեծամտութիւն մը իրենց հոգիին անարժան պիտի ըլլար: Իրենց կրօնքը կը կայանայ էակներու ներքին բնութեան ծանօթութիւնով իսկ անմահութեան մէջ հաւատալուն, ստեղծագործութեան շարունակ ուսումնասիրութիւնով լաւագոյններ ու կատարելագոյններ դառնալուն, և իրաւունքէն ու արդարութենէն լուսաւորուած զգացումի մը մէջ իրար սիրելուն մէջ:

Անոնք բանականութիւնը կը նկատեն իր բարձրագոյն մենաշնորհ մարդկային ցեղին և որ և է կրօնական դրութեան մէջ այս կարողութեան գործածութիւնը արգելիլու ձգտող ամէն վարդապետութիւն անմիտ պիտի նկատէին:

Այդ տեղէն երկիրը երբէք չեն տեսած և մէկը չի կատարած իր անոր գոյութեանը վրայ:

Անոնք բացարձակապէս երջանիկ թուեցան ինձի, թէ և ջգային ծայրայեղ դիւրագգայութիւնով մը: Իրենց գոյութեան մեծագոյն մասը կ'անցնէին նրբագոյն հաճոյքներու գիրկը: Իրենց աշխարհը անդադար վերածնող մշտնջենական եղև մէն է: Բոյրեր կը բարձրանան փալիլուն ծաղիկներու գոգէն, թաւուաները զմուռած են արբեցուցիչ հոտերով, օրուան լոյսը կը կայտէ կախարդական դաշտանկարներու մէջ:

Մինչդեռ կը գնահատէի այս հրաշալի տեսարանը, ինքզինքս չըջապատուած ու համակուած զգացի էն հեշտայուր մեղեդիին մէջ դիւթուած՝ հզօր օրող քաղցրահիւն ալիքներով, զորս երբէք լսած ըլլան ականջներս: Կատարեալ երկնային ձգողութեան մը զգայութիւնը դիւ ամպի մը վրայ կրել կը թուէր ու դանդաղօրէն իջնելով դէպի կողի մը. ուրուն յատակը ծաղիկայ պայտս մը կը կանգնէր: Տեսակ մը ելեքարական ցնցում կը զգայի, և... լայնատարած թիկնութուի մը մէջ նստած կը գտնուէի, մօտը վենետիկեան պատշգամբի մը բարձր պատուհանին: Երաժիշտներով ծանրաբեռնուած կանառ մը մեծ ջրանցքի ճամբով Լիտուն կը վերադառնար: Երաժշտախումբը ներդաշնակ խմբերգներ կ'երգէր, երկինք մեծաշքօրէն աստղազարդ էր, լուսինը աշտարակներուն ետին կը մանէր և հրատը կ'իջնէր դէպի հորիզոն:

Հնօրեայ ժամացոյցը յամբօրէն՝ կէս գիշերին ստաներիւ հարուածները հնչեց. «Ինչ կըսես, ըսի ինքներեն, ևս քնացած էի, ահա երկու ժամէն աւելի է որ այս պատուհանին տաքքն եմ, լուսինը մեր շուրջը դառնալով (730) քիլոմէթր կարեց անցաւ ու նոյն ինքն երկիրը իր ետեւը 212,000 քիլոմէթր թողուց դառնալով արեւին բոլորակներ: Ո՞վ քաղցր ձգողութիւն, դուն անընդհանր մէջէն աշխարհները կը վարես, թերեւս կը վարես նաեւ հողիները, ժամանակի մէջէն: Աստղազարդ շքեղ երկինք, դուն որ արդէն այնքան ուսուցիր մեզի, մեծ խորհուրդին առեղծմածը չուտով կատարելապէս պիտի չը լուծես: Քեզի է որ կը յուսանք, դուն միայն գիտես մեզ կրթել ու անհունին և յաւիտենութեան համայնացոյցերը պարզել աշխրհաւ առջեւ»:

CAMILLE FLAMARION

Թրգ. Հ. Պ. ԶՕՐԹԵԱՆ

ՍՈՒԼՈՒՐԻԿ

Առ Հ. ՈՒՄՈՆ՝ Եղբայրսն
1909 Պօլս Սեպտ. 14.

Պողոսայն է դեղնաւոր՝
Ծառափուլոց բսուեաւ,
Ուր ալախան՝ մորմենին
Կ'ընդելուզեն փուռ-քաւոս:
Գորւագոյն խին մամապոս
Երկու կողմէն դարափոս,
Ուր է անդին մրնոսած
Ծխնելոյցներ գեղջկական
Երգիքներէն կը մըխան:
Խոսամարգին մեջ մանուշ-
Դեղին ծաղիկոյն հոյ ի հոյ.
Դեռափքիք մարգարիս
Գրում կապոյս երկնագոյն
Եւ սերեփուկ լածըւարդ
Հովին մեղմիկ արուբեր:
Մինչ առջնակ խնկանոս՝
Խոսին կըսած քիթունիկ,
Տերեւին սակ պահըսած
Մացալին մեջ կարմորակ:
Մարմնազգեղ ծաղկաւէս:
Գեսանորէն դար ի վեր
Բրան ոսկին գոյնաբոյս
Գորգ են սխաւած քաւապոս:
Վերջալոյսէն բրնկկած
Երկնակապոյս յասակին
Աւանային սերեւեր
Պակեր գործեն ծակոսկին:

Եւ ծառասունկ պուրակներ
 Ըսուեռախիս գետանո՛ր
 Նրեկոյեան մըռուշով
 Տամուկ շուֆով կը ձուլուին :
 — Առապարին գորշ ծալեր
 Կորոյներ են կիսափուլ ,
 Փրշեկին՝ վարդ , կասկեկին
 Շուֆին ներքեւ կը բուսնին :
 Ծործորակ լուրջ շուֆերով
 Նրկու կողմէն կ'իջնայ վար ,
 Հեղեղաս մ'է պաշակած
 Ամառնային տօրերէն :
 Սահմանաձագ հովիտին խոր
 Կիսաբոլոր կայ բլրակ ,
 Լերկ ու մաշած լանջերով ,
 Կարկինով է կորացած
 Գեղ ի երկինք բրգագեղ .
 Մինչ արեգկեզ կողերուն
 Դալարն ոսկի դեղնորակ
 Զմրուխտ մոլոր երանգով՝
 Բնութեան կարծես նաշխար :
 Սուլուլիկն է խառնուսիկ
 Հողաբլուր անբնակ
 Նախադարեան անցեալին
 Ականաշես տըւոր ,
 Որու կոշկոն վերելքէն՝
 Ապառաժներ դեղնախոունկ ,
 Ականակիս աղբերակ
 Արծաթ վընիս կըլկլայ
 Գլաքաւալ փրփուրով .
 Խոխոջն է խուլ հեռական
 Արմասներուն լիգաջինջ ,
 Զովեժանոս ընթացեով
 Քարերուն հետ կը խաղայ :
 Խոսն ու աւագ ջրահաս
 Կը լողանան սրխազին ,
 Ծանծաղ հունին միասեղ

Զորահովսէն փախչելով :
 Նարնջագոյն վերջալոյսն
 Ալիքին մեջ անդրադարձ՝
 Ժապաւէն մ'է շողջողուն
 Հալած ոսկի հալելի ,
 Ուր նարայիդք , շահապեֆ
 Սիրասարփիկ կը պարեն ,
 Սուլուլիկի ծոցին մեջ ,
 Արեւին հետ խոյս տալով :

Քրօճ. Լ. Կիւրեղեան

ԿԱՎՐՈՇ - GAVROCHE

ԱՅԺՄԷԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԵՐԳԻՇԱԿԱՆ
ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

ՄԵԱԿԸ ԻՐ ՏԵՍԱԿԻՆ ՄԷՋ

Աժէն թիւ կը պարունակէ ճոխ պատկերներ և ծաղրա-
նկարներ :

ԽՄԲԱԳԻՐ ՏԵՕՐԷՆ՝ ԵՐԹ՝ԱՆԴ ԹՕԼԱՅԵԱՆ

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

ՊՈԼԻՍ	Տարեկան	54 դր.
ԳԱԻԱՌ	»	60 դր.
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ	»	20 ֆրանք
Հասցէ՝		

«GAVROCHE»

Journal d'Actualité Illustré
Constantinople, Péra.

ՄԵՒ ԱՆԱԿՆԿԱԼԸ

Օր մը Մարտիրոս մէջ, պզտիկ ինչոր մարդ մը, խոշոր գէր կնկան մը հետ ամուսնացաւ:

— Սա ալ բա՞ն է, պիտի ըսէք ինծի. մինակ Մարտիրոս մէջ ատանկ բանի մը հանդիպած էք. զայցէ՛ք Վիէննա, Միւնիխ կամ Բեռլինը, աւելին պիտի գտնէք:

Այո՛, իրաւունք ունիք, բայց եթէ ձեզի ըսեմ որ, — խօսքը մէջերնիս, — իմ մարդուկիս հասակը իր կնոջը զիս տերուն հազիւ կը հասնէ՛ր...

Թուրքի մըն էր, Մատիւս Պուրաթիէն անունով: Չիր սալորի մը պէս թուի, և ակաակրկիտի մը նման ալ չոր էր այս մարդը:

Իր կինը, որ Ֆրանսիէ կը կոչուէր, բնիկ Պրիւսիէ էր: Խարահաշ էր, խծուծի պէս և, մեծ՝ երկիւղ ազդեցութիւն: Խօսք չուզեր. ոտքեր, ձեռքեր և մանաւանդ կուրծք մը ունէր որ... Հաւատացէք, եթէ ըսեմ որ իր էրկանը նման չորս մարդ կրնար իր փորին մէջ պահել՝ ամանց քիչ մը նեղուի:

Չեմ հասկնար. ի՞նչպէս այս երկու աղանման էակները իրար առնելու զաղափարը ունեցեր էին:

Ի՞նչ անմիտ նպատակով արգիւք:

Ո՛վ էր այս կինը այդ մարդուն տուողը:

Ապահովարար անոր տարօրինակ արտակարկառներէն հրապուրուած, դարպաս ըրած էր ատեն մը և կնոջ աչքին զարնող բանը մարդուն պիտի տեսնէին միայն:

Դուք սա նայեցէ՛ք որ, օրին մէկը իրարու հետ ամուսնացած էին...

Լա Քանդակէտի մէջ պզտիկ աման յարկաբաժին մը վարձեցին. չորրորդ յարկը, ուր հարկուր փրանքի: Մէկ դուռ,

խոհանոց մը, ճաշարան մը, երկու սննեակներ և մութ խցիկ մը ունէին: Կը տեսնէք որ չէնք չորսք տուն մըն էր վերջապէս:

Մուտքին մէջ հովանոցակալ մը դրած էին, իսկ ճաշարանին մէջ՝ պզտիկ սպասողարան մը, կաշնեփայտէ հին աթոռներ. կրու մը և Տեթալէն փորագրի պատկեր մը:

Մի՛ ըսէք որ ճաշակ չունէին մեր երանելիները: Կապոյտը կը նախընտրէին. կապոյտ իրենց սննեակը, կապոյտ ծիրանեփայտէ աղւոր անկողիններն, աթոռները, ջահակալը և սիրուն հայկերն:

Ունեցածնին չունեցածնին մութ խցիկին մէջ դրած էին: Մոռցանք ըսելու որ, այս մութ սննեակին մէջ կէս մէջքով լողարան մը և հին վանդակ մը կար:

Երկրորդ սննեակներն ընդունելութեան սրահ չ'նսած էին, — կոկիկ, պարզօրէն կահաւորուած սննեակ մը:

— Ապագային, կ'ըսէին, երբ գաւազը ծնի, ամառուհիին գիրկը կ'ուտանք:

Մինչև այն ատեն, զո՛հ եղած էին այցելու անարարութիւնով մը որ ամառն ժամը եօթնուկէսին զալով, մենչեւ ցերեկ կ'ալխատէր և կը մեկնէր: Իրենց համար կը բուէր այսչափը: (Եկած ատենը, կաթ և յրազիր կը բերէր իր հետ):

Թէև ամէն բանով իրարմէ տարբեր, սակայն երջանիկ կ'երևային երկուքն ալ: Բայց հակառակ ասոր, որքան մտածէիք, այնքան այլանդակ պիտի գտնէիք անոնց ամուսնանալու տարօրինակ զաղափարը:

Խնդախիտ պիտի բռնէ, եթէ երկուքին բացարձակապէս ներհակ նկարագիրները ցոյց տամ ձեզի:

Կինը խաղաղասէր և հեղաճարար, զանգաղ ու խոհուն էր: Խօսած ատեն կը նմանէր այն մարդուն, որ կամաց կը խօսի, քովի սննեակը պառկողը չարթնցնելու վախով:

Մարդը կը պուար ու կը ցատէր շարունակ: Սարսափելի ձայն մը ունէր: Երբ ճաղար բառը արտասանէր, — ճաղարր — կը կարծէիք թէ աքացի մը պիտի զարնէ խոշոր զանգակին: Պարսպ բաներու համար կ'եփէր, կը բարկանար և կը հայհո-

յէր. Boun Diou! noun d'oune pipe! Mille millions de noun d'oune pipe!

Բարերազարար բան մը չէր կտարեր երբեք:

Աստուծոյ ժամը խնուկէսին, իր գրասենեակը կ'երթար: Կուսակալութեան պաշտօնեաներէն մէկն էր: Կէս օրին ճաշելու կուգար: Իրիկունը ժամը չորսին կ'աճակուէր. —:

Կերակի օրերը կնոջը հետ նաւով պտոյտի կ'ելլէր եւ երբ կ'ուտէին, ծովեզերքը կլկլով:

Իրենց կեանքը անուշ էր, իրար կատարելապէս կը հասկնային: Ընտելուներ ասանկ փոխթէլիներ չատ ունի արդէն:

Մէկ քանի ամիսներ ետքը, սակայն, Մառիուսի կեանքը փոխուեցաւ:

Իրկինք մտցած էր կարծես իրենց միութիւնը օրհնել: Տարին անցաւ, յետոյ ուրիշ մը, յետոյ երրորդ մըն ալ: Եւ որովհետեւ զաւակը չէր դար, համայնքապետ էին երկուքն ալ փիլիսոփայօրէն:

Մինակ, վասն զի ընդունելութեան սենեակը պարապ կը մնար ընդհանրապէս, բարի Ֆրանսիսէն զայն վարձու առնու զազափարը ունեցաւ օր մը:

— Որովհետեւ այս տարի յաջողութիւն չունեցար, բնաւ իր էրկանը. սենեակը քիչ մը դրամ պիտի բերէ մեզի, ջանա՛ ուրեմն որ երիտասարդ մը գտնես:

Ի զո՛ւր երկար ատեն փնտռեց Մարիուս: Գրեթէ այն ամէն պղտիկ պաշտօնեաները, որոնց կ'առաջարկէր իրենց սենեակը, ծնողքնուն քով կ'ապրէին:

Յուսահատած էին, երբ վերջապէս աւտու մը, իրենց ներկայացուցին զեռասի խափշիկ մը, մեծ ընտանիքի զաւակ, որ Ֆրանսա եկած էր ամառակալութիւն սովորելու համար:

Եկաւ այցելեց: Իր ճաշակին համաձայն գասաւ զայն, եւ ըսաւ որ նոյն իսկ այդ գիշերը հոն պիտի պոսակէր:

Որոշուեցաւ նաեւ որ կերակուին ալ իրենցմէ պիտի ուտէր, եւ որովհետեւ աստուծոյն միջոցով մը կը նախաճաշէր, բարեկամական զին մը ցոյց տուին նորեկին. ամիսը հաւրիւր ֆրանք:

*
*
*

Գրեթէ տասը ամիս ետքը, Մարիուս իր գրասենեակը սիկաւ մը օրերէլու զբաղած էր (հարկաւ լսած էք թէ Մարիուս իոյ կուսակալական գրասենեակներուն մէջ չ'ատ կը ծխեն): Սիկաւ մը կ'ոլորէր ուրեմն հանգարտօրէն, երբ աղայ մը չնչտապաւ՝ ներս մտնելով ըսաւ իրեն.

— Ծնւա՛, պարոն, անմիջապէս տուն երթալու է. աղայ մը եկած է տուներնիդ:

— Մեր տունը աղայ մը եկած է, ո՛վ է որ...

— Ձեր կնոջ զաւակը, չհասկցա՞ք տակաւին...

— Ա՛հ, կնոջս զաւակը... չ'ա՛տ ալէկ, չ'ա՛տ ալէկ: Հիմա պիտի երթամ: Սա տասը փարան ա՛ն նայիմ:

Թեւեղները դրաւ արալօրէն, եւ գլխարկն ալ գլուխը դնելով դուրս նետուեցաւ:

Բնա՛ւ յանկարծակիի չէր եկած, իմանալով որ կինը մանչ մը ծներ է: Վասնզի անբնական զիրութիւն մը նշմարած էր արդէն անոր վրայ բնական ատենէ ի վեր. սակայն եւ այնպէս յուզուած էր քիչ մը: Ասանկ լուրերը իրենց պղտիկ աղ-դեցութիւնները ունին միշտ:

Չորս աւ չորս սանդուխը կլկլով կնկանը քով վաղեց: Դայեակէն ու իր կնոջմէն զատ ուրիշ վեց կիներ ալ կային:

— Տղան ո՛ւր է, ո՛ւր է պոռայ:

— Հէ՞, նա՛, հո՛ն է, յարեց մանկաբարձը, օրօրոցին մէջէն չորքայի բաքէթ մը հանելով, հէ՞, աղուոր չէ՞:

Ա՛հ, բարեկամներս, կթէ Մարիուսի գլուխը տեսած ըլլայիք, պիտի չմտնէիք պարզապէս:

— Ասիկա՛, ասիկա՛, պոռայ ոտքերը գիտնը զարնելով, ասիկա չէ՛, բնա՛ւ: Boun Dieu, խնձի՛ կը ծաղրէք, mille noun de pipes! Իմինս չէ՛ ասիկա: Աս սեւուրիկին հայրը եւ չե՛մ:

— Մի՛ բարեկամար պատասխանեց զեռասի մայրը մեղմօրէն, քեզի ըսող չեղաւ արդէն թէ անոր հայրը դուռն է:

ԺՕՐԺ ՕՐԻՕԼ

ԼԱ ՎԻԳԹՈՒԻԱ ՏԸ ՊԵՐԼԵՆ

ՄԱՀՈՒԱՆ ԵՒ ԱՐԿԱԾՆՆԵՐՈՒ ԳՂԾ

ԵԻՐՈՊԱՅԻ ԱՄԵՆԷՆ ՀԶՈՐ ԱՊՏՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԸ
Հիմնուած 1853 Սեպտեմբեր 26ին
ՈՒՂՂԱԿԻ ԳԵՐՄԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹԵԱՆ ՏԱԿ

Ֆրանկ

1911ի վերջին, կեանքի ապահովագր. գումար 2.120,480,385
Ամբողջական գոյք 6.092,900,385

1911ի մանվար. ներքե եւ տոկոսէ գոյացած ընդհ. հայք. 197,350,812
Ապահովագրեալներու տոկոսի շնորհիւ. 207,811,638

ՆՈՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԹՈՒՐԳԻՈՅ ՄԷՋ

խառն ապահովագրութիւն առանց բժշկական փրկանքի

Միակ մասնավարով մը ապահովագրութիւն՝ շոգեհատի եւ շոգեկառփի արկածներու դէմ ամբողջ կեանքի տեւողութեան:

Զաւաւոր մասնավարի մը փոխարէն ահագին առաւելութիւններ կուտայ նոր բոլորք:

Ընդհանուր Գործակալ: Մ. Ժ. ԲՕԷՆ

Նորասնունկեան Խան 6—10 Կ Ա. Լ. Ա. Թ. Ա.

ԳԱՒՍԹՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կարին	Տիգրան Բրուսեան
Երզնկայ	Համբարձում Պալեան
Տրապիզոն	Պետրոս Տեր-Բարսեղեան
Սամսոն	Հեփիան Երզնկայ
Ադր. Պոլիս	Ժան Սեփեքեան
Պրուսա	Մանուկ Զաւրեան
Ասանա	Մ. Սիւլվանեան
Տրիպոլիս	Սիրական Գլընեան
Ինքնաշար	Գարագաշեան Որդի

ԹՈՅՈՒՆԸ ԵՒ ԱՂԶԻԿԸ

Կուլար կարծես պաղատանքները վերջին,
Քայքայումին մէջ խաւար.
Գամուած կուրծքը բռած ասեւն չոր փունջին,
Թռչունն ալիւս կը հեւար:

Կուգեք բռնիլ. կը քրքուար խոլաբար,
Ճիւղերն անձալը, անտեւել,
Կ'երեւային արիւնին մէջ բոցալաւ,
Ու կ'օրուէր ան գերք տեւել:

Թուփին տակ դո՛ւն նստած, աղջիկ երազկոտ,
Կ'ուզես երգը համբոյրի.
Կը խենթեմայ բռնունը տես ցաւին մօտ,
Կարմիր լացի մը գերի:

Ու կը պոռաս, — «Բնութիւնն իսկ հպատակ
Երգին այդ նոր, կը խորհի»:
Աչքերդ անբարբ լեցուն մեղրով լուրք բաժակ,
Կ'ուզեն մեղուն հեռալի:

Թռչունին կաք աչքերն արցունք են կտրել.
Կը նայի վեր, ծաւալի.
Կմախք մ'իբրեւ փեռեկտուած. սիրավեր
Կարծես երգ մը կը բուլի

Անոր վերջին լացը մեռնող կարապի:
Ու հանոյքի վայելեան
Գինով մ'իբրեւ, շրթներդ վար կը բափի
Խոստովանանք մ'անօրէն:

Հերի՛՛ք խնդաս, խաբուած դուն ալ եօրն անգամ,
Լացիր երէկ հեռաճակ.
Կը ծիծաղի՞ս ուրիշը երբ արխնեամ,
Դիպուածի մը պատարագ,

Խաչուած բաղդին, արիւնին մէջ կը բռնկի,
Ու կը կանչէ օտարի՛,
Սիրունիին՝ քերէս հեռուն կենդանի,
Կը մսածէ իր դարձին:

Խոսչիկ Գառապեան

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Ս. ԲԻԻՐԲԵՆԱՆ

ԵՒ

Լ. ԹԱԹԱՐԵՆԱՆ

Նոր տառերով եւ կազմուածով հիմնուած այս
սպարանքի՝ ստանձնէ ամէն ճեսակ սպարանական գոր-
ծեր:

ԳԻՆՆԵՐԸ ՎԵՐՋԻՆ ԱՍՏԻՃԱՆ ԴԻԻՐԱՄԱՏՉԵԼԻ

Լ. ՊՕԼԻՄ, ՉԻՉԷՐ ՓԱՋԱՐ, ԹԻԻ 9

ՄԱՀՄՈՒՏ ԷՔՐԷՄ

Թուրք գրականութեան այս վարպետը՝ ինչպէս կը կոչեն
զինքը՝ եղած է մէկը եւ առաջիններէն մէկը այն թուրք գը-
րողներուն, որոնք վերջին հրեանամակին մէջ թուրք գրա-
կանութիւնը ծաղկեցուցին:

Նամըք Քէմալէ եւ Զիա փաշայէ հաք, որոնք թուրք նոր
գրականութեան հիմը դրին արեւմտեան արուեստէն նոր ա-
տաղճներ ներմուծելով, հրեք գրողներ եղան մասնաւորապէս
որոնք այդ նոր գրականութիւնը զարգացուցին:

Մուալլիմ Նաճի, Ապախլապ Համիա եւ Մահմուտ Էքրէմ
էին առանք՝ որոնք տարրեր ուղղութիւնով գլխաւոր առանց-
քը կազմեցին այդ շարժումին:

Մինչ Մուալլիմ Նաճի հին արուեստի փարուսով եւ պարս-
կական ոգիի որդեգրումով այդ նոր հոտանքը քիչ մը իր բը-
նական շաղկէն շեղեցուց, եւ մինչ Ապախլապ Համիա արեւ-
մտեան միտքը բերաւ տարածել թուրք գրականութեան վրայ,
Մահմուտ Էքրէմը եղաւ որ արեւմտեան արուեստը որդեգրեց
մասնաւորապէս արձակի մէջ:

Մահմուտ Էքրէմ, զգացումի եւ արուեստի բանաստեղծ,
զերծ Մուալլիմ Նաճիի բանագրութիւն շունչէն եւ արուեստակեղ
զգացումներէն, ինչպէս նաեւ Ապախլապ Համիա խորթնաբա-
նութիւններէն, հիմը դրաւ վճիռ եւ զգայուն քնարերգութեան
զոր ապագային պիտի կոտարեկազորէր Թէվֆիք Ֆիքրէթ:

Քննադատ, ուսուցիչ, պաշտօնատար, եւ այժմ ծերակոյտի
անդամ, Մահմուտ Էքրէմ արդէն կը պառկանի հին սկստն-
դին, հանգչելով իր բազմաթիւ գործերուն վրայ, որոնցմէ
յիշենք, Խոհաւորը, Մեմուհները, Միւնեվլիքը եւ ուրիշ հա-
տորներ, արձակ եւ ոտանաւոր:

ԷՋՄԻ ԹՈՒՔ ԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅՆԷ

ՀԱՏՈՒԱԾ ՄԸ ՄԱՀԱՌՈՒՑ ԷՔՐԷՄԷՆ

ՄԻԻՆԷՎԷՐ

Այնքան հետ, որ ծառերէն յաշիկ յաշիկ տերեւներ կը թափթփէ, հողիս կ'ուզէ արաատուկ տարօրինակ տաղտուկի մը աղղկցութեան տակ:

Միւնէվվէրն է որ կուգայ միաքս, իմ սիրելի բարեկամուհիս. յախտնապէս անհետացած էակ՝ որուն կեանքին պատկերը կ'ուրուագծուի յիշողութեանս մէջ, աչնան հետ, որովհետեւ ան ալ աշունը կը սիրէր:

Մինչդեռ տերեւները կը սկսէին թափթփիլ, ան կը ժըպտէր ուրախ և անձկալարօտ, կը խօսակցէր և իր հրճուանքը կը յայտնէր աղու մը պէս:

Ոչ մէկ ատեն այնքան հաճոյք և ուրախութիւն կը զգար որքան աչնան: Ու երբ այդ սիրուն օրերը կը հեռանային, ինք ալ ախուր ու թախծոտ կը դառնար: Ի՞նչ ամէն մէկ վիճակին մէջ սուգ մը կը նշմարուէր, և իր խրաքանչիւր ակնարկն ալ յուսահատութեամբ մը օծուած կ'երեւար:

Սրտիս մէջ կը յորդէին իր խօսքերը՝ որոնք սուգի մը նման կ'աղղէին վրաս, ու իր ժպիտները՝ որոնք ձանձրութիւնս կուգային փարատել:

Ամէն անգամ որ մեղի դար, ուս նուազել տալով կ'ունկընդդէի իրեն, սակայն նպատակս նուազին ախուր ձայնը լսելէ աւելի՝ Միւնէվվէրին զորովաչարժ գլըքը զիտել էր: Ձեռքի փետուրը կ'ոգեւորէր նուազին թիկերը՝ վերաւոր ու հեծեծազին սրտի մը աստապանքին նմանօր կզանախներով:

Ու մինչդեռ ուսը խորին կերպով կը հեղիկար, անձանիթ

կէտի մը կը յառէին Միւնէվվէրին քաղցր սև աչքերը՝ կարծես հրաբորբ ակնարկն'րով, զլուսը մեղիօրէն կը հակէր կուրծքին վրայ. և փսփուկ ճերմակ ձեռքերն ալ ուժգին աղղկցութեան մը տակ կը զօղղզային: Ու հաղիւ թէ՛ չըրթունքները կը բանար երբեմն՝ կուրծքին խորէն հրակեղ հեք մը արտօրերկու համար:

Կը նուազէր արեւկեան լոյսը այն եղանակները՝ որոնք ընկղմելու վրայ ելող իր մարմնին ախուր երեւոյթները կ'արտայայտէին: Յոսոյ, ա՛յ յոգնած, ոտքերուն տակ կ'իյնային ուսն ու փետուրը, մանկական խաղալիի մը պէս՝ զորս բարկութեամբ սանախիս կ'ընեն աղաք: Ու մինչդեռ արցունքին կաթիլները ինձմէ պահելու համար՝ թաշկինակով աչքերը կը ծածկէր, կտրուկ խիստ հազ մը կուրծքին վրայ աղմկելով՝ անպօր վիճակի մը մէջ կը թողուր զայն...

* *

Կը զգայի թէ հիւանդ էր այս փոքր աղջիկը, սակայն չէի համարձակեր յրստանալ իրմէ, որովհետեւ զեւոտր ծանօթներ էինք: Իր անձին վրայ պոտոզ խոր թախիծը սաստիկ կը զարմացէր զիս: Կարծես թէ մահը կեանքէն տակի բազձալէ էր իրեն: Կարելի՞ էր որ սէրն ըլլար իր այս վիճակին պատճառ: Քանի անդամներ լսած էր ինծի սակայն թէ կը խորչէր ամուսնութենէ ալ:

Այնքան զեղեցիկ չէր թէ և ան, սակայն յուզումնալից սրտի մը քնքշութիւնը կար իր վրայ, որ ամէնէն ամուր և ամէնէն քարէ աչքերն անգամ կը նուաճէր: Իր գունատած դէմքն էր ան, իր մաղերն էին, որոնց տակ զոյգ մը աչքեր տակի հաճելի քաղցրութիւն օր կուտային իր կազմուածքին:

Ոչ մէկ սիրտ պիտի կարենար անոր աչքերուն յիմարական նայուածքին առջև մնալ առանց սարսուռի: Զարդագեղ և լուսափաղկ երեւակայութեան մը պէս, այս մարմինը երբ կը փերեւեալէր, ամէն ակնարկ անոր աղղկցութեան տակ աղերսուն կը դառնար: Իր խօսած ատեն ամէն մարդ բերնին

կը նայէր, տխուր ու բախտաւթեան մը պէս՝ որուն առջեւ ամէն անհաշիւ յարուած կը մնայ:

Իր խօսքերը՝ սրտին թախմութեան թարգման ըլլալու աստիճան՝ լուռ ներդարձութիւն մը կ'ընէին. իր ժպիտը՝ առաւելեցողիչ արատաւնքի մը պէս՝ դարձել կը չարժէր: Բայց, տարօրինակ բան. իր ժպտութեան ընթացքէն աւելի՝ տիրաւած վիճակն էր որ հաճելի կ'ըլլար:

— Միւսէվիւր ժպտած աստեղն աւելի արատաւած միջոցին գեղեցիկ է, կ'ըսէին բոլոր զինքը ճանչցողները:

Արդարեւ իր գեղեցիկ դէմքը թախմութեան մէջ մնացած աստեղն աւելի թովիչ էր: Տարօրինակ չէ՞ր որ դարձեալ հանդէպ թաքուն քէն մը կը պահէր ան: Չեմ գիտեր թէ Միւսէվիւր ինչո՞ւ կը զոտէր թոյրի ու բոյրի ժամադրաւայրն եղող այս եղանակէն:

Մինչդեռ ծագիկները կը բացաւ ինչ ծառերը՝ զմրութեանը կըստ իսկ հանդիպել, մինչդեռ սոխակներն ալ գեղեցիկօրէն կը սեպնէին, ինք, ամէն աստեղն աւելի թախմութեան կը դառնար:

Բնաւ չեմ մտնար, օր մը, հովանաւ ծառի մը ներքեւ ճերմակ երիցաւորներու միջեւ երբ միասին նստած էինք, նորէն արտում էր ան: Դէմքին հայեցայ. աչքերը միմիայն տեսնէին. հատկեցաւ որ լացած էր:

— Արդեօք հիւանդ էք, ըսի:

— Ոչ, սակայն չտա կը նկատուիմ, պատասխանեց:

Վայրկեան մը լռեց, և զլուխը խնայողօրէն կ'որոնէր վրայ:

— Շատ տարօրինակ ես, Միւսէվիւր, ըսի, մտերմօրէն դէմքին նայելով և բառերուս վրայ առանց մտածելու:

Իսկոյն, այս խօսքիս իբր պատասխան, քէնտ ահարկ մը նետեց մեզ չըջապատող մարդագետներն, զիչերուան հազարաւոր թռչուններուն ապաստան ծառերուն, վերջապէս այն բնական զարդարանքներուն վրայ, զորս այս ճորտարեւ եղա-

նակը ցանցնած է ամէն կողմ:

Յետոյ, նորէն ինծի դառնալով,

— Ա՛հ, չէք գիտեր, չէք ճանչնար հողիս. բնութեան գեղազարդած այս ծառերն ու ծագիկները, դարձեալ բոլոր այս նշանները կ'ործես թէ տառապանքս ու մորմոքայի կեանքս կը ծաղկեն:

Ու, ահա, երկար արտաւանդներուն վրայ թրթռացող արցունքի կաթիլները պահելու համար ինձմէ զլուխը անդին դարձուց: Յետոյ, մորմոքին ազդեցութեան տակ արձանացած այս խօսքին վրայ զղջալով, առանց կարեւորութիւն տալու հարցումներու, մէկէն ցատկեց քովէս ու թաւաւքներու ետին կորուսեցաւ դրեթէ վազելով:

— Բայց զգացի թէ դացած աստեղն իր կողկողալին լացը ինծի ցոյց չտալու համար էր որ կը վազէր:

ՊԱՐՍԻԿՆԵՐԸ Կ'ԱՂՕԹԵՆ

ՈՐՊԷՍՁԻ ԱՆՁՐԵՒ ՏԵՂԱՅ

ԳԵՂՈՄ ԿԵՐԳԻ

ԾԵՐՈՒԿ ՆԱԽԲՈՐԳԸ

Հին խրճուղի մեջ կար մեկ աղփափիկ,
Վիզեկն անունով անորդի հերիկ.
Որ ֆառասունն սարի բողբո՛ւն Լախորդի էր,
Մեջ դաշտեր ծաղկանց զարեւ կ'երերեր:

Օրեկի էր հնուց՝ ամեն գեղեցուն,
Նախորդի վարձքը սալու տունն առնուն,
Ամ, մեկ սաւարին՝ մեկ մեկ չարի հասփի,
Ու ամ մեկ ջրեկն՝ շաքար մեկ հացիկ:

Սալպեկ խրճուղիք բնութքով չարե՛ն,
Անէր աղփափն զրկել տոխր ե՛ն.
Վիզի վարձեր՝ միշտ մանցին գետին՝
Ետեւ ետեւ ջուր ֆառասունն սարին:

Դեռ, ճանեղ-կտրի՛ն երկին սարիներ
Իսկի՛ մեկ օրեկ քանքող չէր արեւ.
Իսկի մեկ սաւար՝ զարնակ-աշուն
Չէին վնասուեր դրկից գեղացուն:

Այլ երբ արորաւ, գնանց ոյժ եւ ուժ
Դիր, դիր մեջ խշեկ մնար մրափուկ՝
Մինչ սեւասաւար՝ կովեր ու աքաւ
Նախըրգնային քացուէն ի ձոր-դար.

Ինքն էլ շարունակ ի՛րար, զան գլէր—
«Տուէ՛ք ինձ կ'աւեր՝ Լախրի քեւ ընկեր
«Միւսակ անկարեւ խեղճ ու անճարակ.
«Քանի որ Աստուած չեքող ինձ զուակ:»

Բայց միշտ կը ասին ճուսպ անորոք
«Նախորդի պէս մեռնիս, չեմ շեր բողբո՛ւն»
Ու կեցաւ, սալկաւ, դեմ ֆալին անձրեւ
Անկանաց մնաց իր քառամ արեւ:

Կնիկն ամուշ էր. քաղորդ քապուշ էր,
Ցաւ, ցաւու վրայ՝ գեղն էլ ֆարսիւր էր,
Ի պսիժ ի նոր քառուայ մրափին
Չօրսկան պաշար մեկիսնց կտրեցին:

Նոյն օր դեմ առնու անձրեւը քրքաւ
Երբ վիզեկն ի սան խոր ֆնուց զարքաւ.
Աչեց դեպ երկին՝ օրն եկեր կեւ օր
Խրոտիակ կեցաւ՝ շխար ու մոր:

Չորային զազրէց ճամպունի չ'երեւաց,
Ուր կեր փըշուր մը անեկ ցարնեւաց,
— Ա՛խ սաւաց, խնայ եւօր միսմուս,
Շուն զան դաշտեկ, զոս աշունջ իրկուն:

Ոտին անտեխ, փորիկը սաւսակ
Առաւ գնախիւր, ֆռաւ դարսակ,
Անձրեւ քանձարացաւ, ֆաղը ծանցացաւ,
Վիզեկն ուժաքափ, վր կշին ընկաւ:

Գարնան խշիւն էր, քանձարակ չխար
Միւսակ ապնիւն, ու դանցած կանխար՝
Երբոր ոսք ելաւ՝ վերջինվեր էր,
Ու ջուխքակ մը կովեր՝ անհե՛սք կորեր էր:

Արեւ պստեր էր, երբ ի գեղ դարձաւ,
Յրուեց գնախիւր, իսկ ինք պահեցաւ,
Դիտէր որ կորած կովերուն ֆրունակ
Պէս բունէ զփողպաս, իրկուն կամ առնուն:

Օղորդ որ հենո՛ք, հրագրեցման ժամ,
Գանգսուոր գացին՝ զգե՛ր բորե տուն,
Ուր ժողիսն հատրեկ մեհլիս կազմեցին
Բաշեցին զիրաց, աղփա՛ս ծերուկին:

Վհիտ կայացաւ դեմ ծեր վիգիին
«Տնակն ու կոխակ պե՛տ է գրաւուին»,
Մեհլիսի վհիտ՝ զգիրին շերտով
Վիգիի ականց հասաւ զիջերով:

Էրիկ ու կնիկ՝ կուշ կրշի հասն
Շա՛ս մըսմըսացին ու մեկ հար զըսան
«— Առ ու փախ երբա՛յ, ապրե՛լ հարկնիսն»
«Պրծնա՛յ խրճումեն, շառեն անկուման»

Ու մեք զիջերին՝ քառման վր կոխուե
Գո՛ւն շորերը, գացին հը՛ս քառուն՝
Ընկան ի համբախ երկուսիկ միմակ
Մարա՛յ—մըղպընուկ՝ անցր—անկըրակ:

Անիծեց վիգեն զիր գեղն—հարստ
«Հիսն արեւ իջնայ, եղնիս քիչակ:»
Շարսք մը բորաւ, ժամը պըրբոսաց՝
Փրաւ, քարհռաւ՝ խրճումը շըկանց:

ՈՐԲՈՒՀԻՆ

Է՛ն ինչ խորոսիկ, Է՛ն ի՛նչ գոհարիկ
Աղջիկ մ'եր շուշան, երբ դեռ պըզտիկիկ
Թառած քեռերուն մօրկան անուշիկ
Կիսար համբոյրներ, ժպի՛ս գեղեցիկ:

Դեռ մեք օրոցին՝ քանի՛ քանիներ
Զինչ հարս ապագայ՝ զինք էին ընտրե՛ր,
Հագիւ սաւնաւեայ սեւ քաղցն որբացաւ,
Ծնողքե՛ր զրկուած, ի փողոցն ընկաւ:

Է՛ր, օր ու արեւ չեղաւ շուշանին՝
Ինք՝ որ արեւն էր իր մօր մանուշին,
Երկար շորայ մը սեւ սառապակի
Կախուեց իր վզից, այնքան ուժգնակի:

Արդեն շա՛ս սուսց մայրը վաղամեռ
Տե՛րսանց քաղցացոյց գրի՛ն դիմեր էր,
Ու ցաւօք շեր քե— է շուշանի
Ասդն անարի, քաղցն անբարի—:

Այնպէս էլ եղաւ, իր սասըր խանգրաւ,
Ու ծնողագուրկ Շուշան վրե՛ցաւ,
Միշտ սասանդական, սգաւած, սարսն,
— Այխարհ ի յարօ՛ս է ինքն ի կարօ՛ս...—

Մեծցաւ, հասունցաւ, կազմեց ծիծ ու ծոց,
Պանեց զինք ջարեն —արց ու գարց:
Կարգուեղաւ ժռմն էր, էլ աչեց դարսեր,
— Մեկիկ մ'երեւաւ, զինքիկ հարս անեւ...

Ամենեն սիրուն, քաւով—խորոսիկ,
Տնարար մօրկան պտուղ մեկ հաւիկ,
Այլ ինչ օգուտ որ՝ ոչ մեկ փեռացաւ՝
Զենիկ չը փնտնեց իրեն հարսընցաւ:

Տարիներ եկան, տարիներ գացին,
Ամեն մեկ տարի հետ սեւ—մեծ պանիին
Առան ու տարան որբուկ շուշանին
Ալընկաղիք ու յոյս վերջին:

Մեկ չե, երկու չե, ամբողջ ուր սարի,
Թշուառ աղջիկը, պղպես ջարչորուի,
Գարնան է աշուն, մինչ քարեկեղան,
Ի զուր պատերով, որ զան Ուզընկամ:

Քասն եւ երկու սարին լրացաւ,
Վերջին մեծ-պանին էլ աշեց ու սարաւ,
Կուսան աղջկայ բոլոր սուս յոսեր,
Որով օրորուաւ երկար սարկներ:

Է՛լ յոյսը կհրաւ, մաղիսս՝ սրտ-կոտոր,
Դիզուան դեմ աչքին ցաւեր հին ու նոր.
Ճօշեր էլ հասան՝ դառն ու չարախաւ,
—Թե՛ կին է մամեուկ, ոչ մասդաշ կուսան...—

Ամանն լցուեր էր, սիրտը եղեր էր,
Շուշանին ոչ խեղ, ոչ միտք էր մացներ,
Քարալիւծ ձորու զոռխը կայնամ,
Դորեց ինկզին՝ խորխորասն ի ցած:

ԴԵՂԱՍ

ՄԱՀՈՒՄ

Ալ անձանօր չենք իրարու,
Քեզ պարուրող մութքիւնը
Ու գաղտնիք անբաժանց,
Որուն ետեւ ծածկուեցար դարերով,
Ինձի սոսկում չեն առքեր:

Թեեւ ընկեր անբաժան՝
Մարդոց ամեն հայրերուն
Հետեւեցար շուրի պէս,
Ու միտք անոնց խուզարկող
Տեսութիւնը ծաղեցիր:
Քու հպումեղ քանիներ
Սարսուռացին, դողացին,
Քեզ տեսնելու հանդիման
Զուգեցիր զալ դուն անոնց:

Այն եակներն անգգոյշ.
Որ եեզ հանչնալ փորձեցին
Դուրեցի՛ր, նետեցի՛ր
Թոնքունին մէջ անխնայ.
Մթութիւնը լնացած
Քու զօրութիւնը կազմեց:
Ծննդադեցինք բու առջեւ
Սրտատի տեղահար,
Ու սոսկումով աղօթքներ
Մերմբացինք անունիդ
Պաղատագին հայցելով
Կարեկցութիւն քու սրտի:

Քեզի համար—կմախք մըն է չոր, ըսին,
Որ սիրտ չունի ու կարեկցիլ չգիտեր,

Թէ արցունքով գինովցած
 Կը կախաւես այրիներու շիւանէն,
 Հոգեվարքի հոնդիւններ
 Քու յաղթութիւնդ կ'երգեն,
 Ու դուն միայն կը հրճուիս
 Կոտորելով, ջարդելով
 Ամէն անոնք որ կեանքի
 Բեռանը սակ կը կրին...

Անձանօք չենք ալ հիմա,
 Քանի՜ անգամ տեսած եմ ես քեզ բազմած
 Բարեկամաց սնարին փոխ, երբ անոնք
 Կեանքին հրածեօս կուտային:
 Օր մ'ալ աշնանի մօտեցար
 Որ ցուրտ շունչդ զգացի
 Նքք կը փորձէր զովացնել
 Իմ հակասա հրատապ:

Այն օրը ես
 Նամեհրամի ֆոյիդ սակէն բանձրկէկ
 Նշմարեցի քե դեմքդ
 Նկատուածին չափ սեւ չէ:
 Սուս եմ եղեր այն յերիւանքը բոլոր
 Անունիդ շուրջ կուտակուած,
 Եւ անտեղի այն արհաւիրքն ու սարսափ,
 Որ զգացած ենք մենք միշտ:

Անէ՛ծք անոր, որ առաջին օրէն իսկ
 Քեզի նանդեպ սուս ու կեղծիք
 Ասելութիւն ներշնչեց:

Վերցո՛ւր ֆոյրդ, ալ կը բաւէ,
 Դեմքդ ցուցուր անդիմակ,
 Թող աչերեդ ցայտով հանանչը յոյսի
 Ու շրթունքիդ ալ ժպիսը ցոլանա՛ւ,
 Հասկցո՛ւր քե դուն կմախք չե՛ս,

Մանգաղ չունի՛ս կեռ, հասու,
 Այլ հանգիստն ես բացարձակ,
 Որուն տենչով վայրապար
 Տոչորուեցաւ մարդկութիւնը
 Ու չկրցաւ ձեռք բերել
 Առանց քեզի դիմելու:

Այլ անձանօք չես ինձի,
 Օր մը երբ ես ալ յոգնիմ
 Աշխատել, տենչել,
 Օր մ'երբ տեսնեմ լրացած
 Պարտքերս որ շատ ալ են,
 Այն ատենը անվրդով
 Ու քերես ժպտադեմ
 Պիտի դիմեմ ես զքեզ
 Բմբուխներու, վաղելու:

Կ. Մ. ՍՈՂԻԿԵԱՆ

ԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԼՅՈՒՆԵՐՈՒՆ ՄԱՋ
 ԹՂԽԱՅԻՆԳԻՆ՝ աւանակի վրայ նստած, Մուսեղ Մրբազան
 քնկարմանած՝ Բրոճ. Սողիկեանի մօտ:

ՓՈԹՈՐԿՈՏ ՊԱՅԵՐ

Հոգիիս մէջ վերջին աստղերն ալ ինկան, ու հոն կը տիրէ խաւար մը միգամած:

Անգամ մը վիժակի մը մշուշոտ պարուտակը կը լայնացնէր վրայ, քարայրներու պէս մաւր, և անդունդներու նըման սև ուղի մթնոլորտի մէջէն ոչ իսկ սարսափունակ արծաղանգի մը կիսատ վանկի մը թնդիւնը կը լսուի ա՛լ:

Երկարօրէն երազուած թախծոտ նայատ մը իր սև մազերը կը սանտրէ հոն, և սակայն երակներուս մէջ արիւն մը,

— կեանքին աւելը —
խօյական խայտանքով
մը կը թուէ թէ բաղ-
ձանքն ունի դեռ լոյսի
ու կապոյտի:

Բայց լոյսը կը յամենայ ծագելու ու արշալոյսը կը յապաղի ճառագայթելու հոգիիս աստղերուն վրայ արծաղային:

Երգի, զսպուած հառաչանքի վերջին վանկն ալ կը խղզուի հոն ընհատ. օ՛հ, լուսնիւնը անկարեկիր տառապանքին:

Երկինքին վերջին աստղերն ալ ինկան ինչպէս հոգիի՛ս՝ որուն

Վ.Ս.ՆԱՆԱՆՈՎ

վրայ, դալիանար լուսինը ա՛լ չի ծաթիր, ու պաղատագին

անձկութեան մէջ երբ կը սպասեմ, առաւուն արեւի յորդ վիժուաքին, կը զգամ որ լոյսը կարօտայի է ինձի, կը զգամ որ հոն կը տիրէ խաւար մը միգամած:

Արեւը պիտի ծագի՞ հոգիիս վրայ, յորդ կենտաւտ ծառագայթումով... առաւուն մեզմ հովերն անդամ կ'անգիտանան ատրկա:

Գ Ի Ի Ղ Ի Ա Ռ Ա Ի Օ Տ

Դրացի պարտէզին մէջ, ուսի ընծիւղներ նոր խանդով մը, արշալոյսի իրենց ալիւնքը կը ցոյցն լինին վրայ:

Ու աստղերուն մէջ ասպատանած խնջուները կ'արթնան:

Եղի ծածանք մը կը սառաւնի առաւուն շամանդաղային մշուշին մէջ, ու արիւնքին թոյրերը կը հեւան պատշգամբիս քիւին մօտ, ուր բաղնիքները, պաներները և պատուապանները կաթնոգին խանդաղատանքով մը արեւին կ'երկարեն իրենց ձեռքերը:

Հօտաղին սրինգը առաւուն զարթօնքի խինդը կ'երգէ, ու դուարը դալարիքին ճամբան բռնած է արդէն: Դէպի ազատ հորիզոններ, դէպի դաշտերը ցնծաղին խոյանք մը կայ:

Եղի ծածանք մը կը տարածուի, կ'անգայտանայ առաւուն օդին մէջ, ու շահարակներու բուրմը, վայրի անանուխի հոտին կը միախառնուի: Փարախին մէջ ուլերն ահա կը կանչեն, ու աքլորին զարթօնքի ճիչն է որ կ'երկարի անվերջ, աղանչներու տարվազին մրմունջին հետ:

Գիւղի առաւօտ, օ՛, խանդավառ ու միամիտ զգլխանքը բովանդակ ընտելեան...:

Վ. Սարգսեան

ԿԱՐԵԻՈՐ

«ՇԱՆՇԻ» 34—35 միացած քիւերուն
կողմին 307. Էջը կարդացէ՛ք.

ԱՐԵՏԻՍ ԱՐԵՏԻՍ

Որո՞ւ պէ՛տք է վստահի՞լ ձեր գեղազիւներուն պատասխանքինը...:

Ո՞վ ամենէն աման եւ քարմ գեղեւով կը պատասխանէ...:

Ո՞վ կ'ուզէ օգտուիլ անգլիական եւ ֆրանսական գեղեցիկ եւ պատասխանողներէն...:

Փութացէ՛ք անգամ մը Պապը Ալի, ՍիւՏԱԿ ԴԵՂԱՐԱՆԵՐ Տիար Գրիգոր Հանեանի, եւ հոն ձեզի պիտի ապացուցուի արդի 20րդ. դարու դեղագործական արուեստին կատարելագործութիւնները...:

Հապա անձնապէս իր 'նորվեկիայէն յանձնարւաւ ձկան քնիւր իւղերը...:

Oh! ça hors concours!

ԱՆԳԱՄ ՄԸ ՄԻԱՅՆ ԱՅՅՆԵՅԻՔ

ՍՊԵՏԱԿ ՊԵՂԱՐԱՆԵՐ

(Պապը Ալի ձատեսի), եւ դուք նշմարապէս պիտի նամոզուիք ինչ որ հարկաւ ուրախութիւն մըն է...:

ԴԱԶՏՈՐԴԻՆ

Բնութեան հառաչալից ու ազդակալից չոր ու չորս ամիսները համակ տխրաբոյր, ա՛յ վաղուց անցած, մեռելութիւնը կենդանացած է. սգակերպ կ'եւոյթներ սրբուած, ձիւնով ու սառնամանիքով ծանրացած, և քննաւորած դաշտ ու դուրան թեթեւցած ու մաքրուած են. երկինք ալ դադանացած բուքէն ու վարազացած բօրանէն ազատուած խե ու խեռ հովերն իսկ անմեղունակ գառնուկներու նման հեղիկ հանդարտած են. լեռներ ամպածրար, դաղաթներ մշուշապատ, կատար կռուներ ալեւորած կամայ կամայ իրենց ինքնութիւնը նշոյլ ու հոյլ ցոյց կուտան հողմին ու քարմին. հոն բրդացած, աչտարակած բիրեղ դէղեր հալ ի հալ ձեղքուածներէ դուրս կը չուտան ու կը դձգձան, առուակներ ու գետակներ ճնկով: Երբեմն նազանքով ու միշտ խաղալով, կը հոսին արծաթալուր, կը փրփրին կաթնաջուր, ու կը կատարին ծովաջուր և կը վարազին կուլ ու փուլ աւելով ինչ որ իրենց առջեւ թուի ու թաւուաներ պատնիշեր են: Այ բացուեր են առուներ ու դռներ, բացուեր պատուհանիկներ իրենց իւզոտած ու մզրոտած սեւ մազադաթներէն ու ներս ներս խոյացեր խուժիւր են ծակերէն ու ծակաղկններէն աղջոյն կենսալի ու չնչալի զով գեփուաները սարերուն ու մեղմափոխ ու հողերու խ հովերն լեռներուն. մամուտած, մամուկներով վարմոտած, ծուխ ու ծխանով յիւսացած ու երկնոտացած ձեղուններն ալ նոյն բախումներէն ու համբոյրներէն շիկնոտած են ու պահ մը քողքէ ազատ փախիլուն են: Դաշտորդին իր ժանդոտած թրմութիւնէն, յոյլ ու յօրանջ կիցքէն, թոյլ ու դանդաղ կեանքէն վերկեցած. իր ծաղրոտ ու անքիրտ ճակատը, դնդակած ու դալկացած աչքերը պարզ ու ազատ շունչերովը սրբած ու օծուած, հոգեւորի աչքերը չողարձակ ու հերարձակ լոյսիկէն

չողով մը բաղէացած, և ծախսութեան ու մեծելութեան կճիւի կեղեւը ընկուղաւ տրեւու պէս թափթփած, թնճուկուած լանջամաղերը զեփիւս չունէներովը առիւծարաշի ցցուածքը վեր են զիսած: Խցարդիլած լուսններ ակոր միկոր թնճ բանգրերէն դուրս թափած են անվարաւ և աներևա ու աղաժախան կոշիկներով աղբաղէներու ըրտմները մազցած են ևւ ցեխոտ ու մեխոտ լճակ երը կ'ալեծփեն: Գոմ' ու գոմբուններ պարպուած են, գոները անոնց կանակի վրայ բացին, ու ձմրան չունչի մթերանոցները օրերով բռնկած լեռան մը հանգոյն մուխ ու ծուխ կ'արծակեն փորերէն ու կուշտերէն: Ա'լ գարուն է, Արշալոյսը հուրիի մը պէս կ'արմրաւառ խնձոր մը խածած իր ծիրանեփառ անկողնէն դուրս կը ճեմէ, սոքերուն տակ կանաչի մեռաքս գորգերնին յատակած ու վրան առած ունի երկնաթիկ չղարչը հարսնի ու սրբնի, ու կը քաղ շալկուենա Նիգաւի ու կը նաղի ի ծմակս ծաղկատան, ու կը բարձրանայ ի բարձրաւանդակս Արարտաի: Խնչ գեղեցիկ հովիտներ ու քանի բնդարձակ դաշտ դուրաններ, լցուած անհամար բոյս ու բուսականութիւններով, ու որչափ անհամար աղանակիտ վտակներ, որոնք իջնելով բարձրաբերձ լեռնաշարերէն անապակ կ'արեցնեն անմահութեան նեկտարները մահացու պատքածներուն: Ա'լ գարուն է, գարնանածնունդները կը ծածանին նաղ ի նաղին վնջիկ վնջիկ, կը հոտոտեն մեղրիկ խընկիկ, սիրահար թռչուններն ալ կը ձայնէն երգին մանրամեջիկ ու ջրերն ալ կը քրքջան ու կը խիղան. ուր էր, ա'խ... ուր էր որ երգէր խօսէր հայ աշուղն ալ, գուսաներգէն, հայ պարծանքէն ու գողթնէն: Ա'լ գարուն է. մեղրակաթ մայիսը տարիին տասներկու հարազատներու գերազանցը, գեղ գեղորն է գրախտածին, որ կ'ողջունուի սրտախանդ ու հոգեւանդն. այո', մարեցին հեղիկ ու նաղիկ որպէս դշտոյ ի բերուցս, պարլաճենի մարգագգեստ ըլլակներու և թաւշեառ բացատաւաններու գիրգ ու գիրկ ծոցերուն բուրաստանը. ան ունի արեւ աչեր, հուր ու սուր, գլխին ունի պսակ հաղար դունեան թոյր ու բոյր, այտեր ունի կալա նման լուսնկայ, կուրծքեր ունի, աղբերակներ արծաթալի կաթնալի. գօտի ունի

չանթէն ծնած Խոնաղունեան կամարէն, թեւեր ունի ծաղկեփետուր. դեղախօսիկ թռչնիկներ, սոքեր ունի թեթեւ թաթիկ կալթատափ կ ուշիկ աշծիկներ, խնկամաններ ունի հովիկներով, զեփիւսներով ձխաղող, ծամեր ունի, ծոպեր ունի մշտաղալար ու բինիի ստերէն, ու ան բամբիչն է հայուն մրազարդ Մարերին: Ա'լ գարուն է. ու դաշտորդիին վերապրումը, կեանքը, ու կեանքերու կեանք պարգեւող միւր ողին. դաշ-

Գ. Ծ. Վ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

տորդին դարունով ծնած, յիստ ու վեր կեցած է կուռ ու կաւտարեալ հասակով, ջաղինդ բաղկներով, յաղթ իրանով. նա առիւծի բնութիւն մը հագեր ու աղաւնիի կերպարանքը ստացեր է, նա դաշտին մէջ մանչիկ գիտէ, լեռնին մէջ մնչիկ, նա մաքուր օդով ջինջ սիւս ունի, լեռներու բարձրութեան պէս մեծ հոգի ունի, և գաշտերու չափ աշխատանք ունի: Ա'լ գարուն է. արշալոյսին հուրիի վարդամառերը երկիրը ողջոյն բռնիկ են ու դաշտորդիին մասններն ալ արօրի մածը ու

Ա Ր Զ Ա Ն

Երազունա՛յ Զաֆիւ մ'եմ ես երկիւղած
 Ու դուն արձան մ'ապ'սալ .
 Ժպիս մ'ա'նուէ այսիդ վրան փարայած ,
 Կայծ մ'ալ աշխիդ մեջ յասալ :

Արձա՛ն, վաղուց մտերիմդ եւ իմ հոգին,
 Քե՛զ երազած սարիներ .
 Ու կ'ապրե՛իր դուն ս'իւսիս մեջ կարողին՝
 Երբ եեզ չեի՝ հանչեալ դէմ :

Դիտե՛ս, որքա՛ն լուռ գիշերներ ես անում
 Երկներ իմ եեզ՝ երկելով .
 Հրապոյրներդ ու շնորհներդ յարանում՝
 Ես՝ իմ սարքներ օրերով :

Աչքերդ անուէ՝ սիրես խլուած կայծեր եմ ,
 Վարսերդ՝ քո իշն եմ հողույս ,
 Իսկ մարմինդ բազուկներուս գորովէն
 Երազում ջինջ ծով մ'ե կայս :

Ու իր կեռած արձանին մօտ երազող
 Վարսիսին պէս յաղքապանծ ,
 Պիտի դիտեմ գիծերն հարուստ , մեղաքող
 Կորուրիւններն իր անասնա՛ :

Պիտի դիտեմ եեզ՝ մինչեւ որ յափրանամ
 Կայծն ու գորովն հոգիիս ,
 Զի անկէ ետ կեանք չունիս դուն , սե՛զ արձան ,
 Ու ալ պիտի փրուիս . . .

Ե. Ճ. Սիրունի

Ն Ա Մ Ա Կ

Կը մեկնիմ ես հօրեմական մեր սնակ ,
 Նամակքս այս երբ ըսանաս , շապե՛ ,
 Տեղաւորած նիւղեր , քանի մը լիակ
 Կուրծքիդ վրայ կուսաւորն , սասափե՛ :

Ապրելու տենչը անձկագ՝ ու հզօր
 Պիտի բաժնէ բեռն ասեմ մ'իս հեռու ,
 Ու դուն պիտի նրմանիս այն լոյսին որ ,
 Կ'անհետանայ հոգին ետեւ ամպերու :

Իւկուններուն սա հորիզոնը խրճնօր
 Ու հողույս մեջ լեցուց երբեմն հաշիւ
 Պատուանէս ծովանայեաց , մեմաւոր
 Լիններուն Լեռ եեզ պիտ' ընեմ մասնանիւ :

Կողմերը համակն իրենց շուրերուն՝
 Բազում , ցրիւ , զգեսներով եւ մեծաքս ,
 Որոնց սիլուէքը ապրեցուց զիս փաղփուտ ,
 Վերջին անգամ եեզ հետ դիտելի փափաքս . . . :

Կեանքի բաղձանքն առջեւ դրամքս օտար
 Բըն սնուին կը բերէ ոյժն ու կազդուր ,
 Ծածկւած ե ուր իմ արեւըս կայծվաւ ,
 Քեզի ընծայ , եեզի նրեւ գեղաբոյր :

Թարթիչներդ քարմ քրունջով հոտեան ,
 Ու անոնց մեջ պրշող աչիւրդ առ բեր ,
 Նայիմ , դիտեմ ու ծածկեմ մեզ լուսնեան
 Հրածեշի արցունքն օդն ու ըսուեր :

Դիտե՛ս, ո՛ւր է մեր երկիր. — հոն է, ուր,
Արեւելի հովերը սոյր կը փըշեն,
Եւ լեռներու երկանցներէն ոսկեհուն
Անցնող ջուրերը յոսերուն չափ ջինջ են:

Կ'ուզայ զարունը դաշերուն մէկ անգամ,
Դեղեցկութիւնը վարդի բուփ մ'է, բայց հոն,
Զրման ցուտին, որուն վարդերը անգամ,
Զրմադագեղ ընդդիմութեամբ մ'են կոկոն:

Հօրեմական մեր սրնակն այդ երկին մէջ,
Որուն ցրութիւն արագիլի մը կար բոյն,
Եւ պատմութիւնն որուն ունեւ շատ մը էջ,
Զոր գիտէ զոց նաեւ օծին հետ կրկուն:

Համբու մը ծայրն հաղաճամուտ կը նշարի,
Շալ մը դարբն սաղարթներու իր վրայ,
Եւ իր դիմաց՝ նրբուղիանոց ծաղկաւի
Առու մ'որ փեշն հանգրինած կը սողայ:

Ժամանակն ուշ, չի սլիսի կշնամ պատմել ես
Դեղօքն աղուոր անց ու դարձին բազմեջեայ:
Թերեւակի կայսրող խնձղանք մը ինչպէս,
Որ արեւին պէս ամեն օր է անմահ:

Ըսկովսիոյ սարերուն մէջ պաղպաջող
Զովութեան չափ հեշտայնունակ, քնքեցնի
Ո՛վ փարու՛մ, ո՛վ զրգանք եւ ո՛վ յոյս փողփող
Դիշերն անա, ուր յոյսն է ի՛նքն նրբեցնի:

Մառեր օդին մէջ կը գըծուին նրբօրոր,
Զրմաղ, գոգսը կ'իջնէ ծովուն վրայ խած,
— Կարծես բեւերս իրանիդ շուրջն ու բոլոր. —
Դիշերն, եւ կը փակուի լուսնին յոյսն իբր կած:

Մըսաբեւած ասիացի իմ ջրղու
Քեզի համար սեռն ու արցունքն ու երգես,
Շրքունցներուդ փերուած մ'եւ երգ մը աղու
Նկո՛ւր, եւ բող յոյս մ'հոգիքս խուսի ներս:

Ասդերուն հետ սեւեռայած եմ նամբուդ
Յովերուն տակ որուն գալուստը առ իս
Պիտի բլրայ լինն այն ներմակ, աստղութ,
Ուր սի՛ս լլւամ յոյգես, կարօսն ու հոգիս:

Պիտի գասուիմ երկար գուցէ ես քնէ,
Ապրելու սերն այսպէս գրեցիր վրնիւ.
Մեղաւո՞ր սեր, որ սերեղ իսկ անհուն է,
Թող տուր անունն անոր ըսեմ ես ոսիր:

Ինքն է նրման նրժոյցի մ'ինձ ըսպասող
Ոսկիապատ, ասդադրուագ քամով հոր,
Ունի գիտակ մը — նառագայթ լիաշող —
Որ իր ետեւ վէս կը բըռնէ կիսով կոր:

Խըխըջիւնն իր գեղեցիկ է եւ հընչուն
Եւ իր շունչին մէջ կայ բուռն խառնուիլ,
Ու երբ հազայ փըռնեցալէն միանալոյն
Կը քափին վար ասդ ու ստուպ, կայծոռիկ:

Ես կը կարծեմ ու կը տեսնեմ զինքն այսպէս,
Դուն եկ լրսել իրեն, քագս ու դըժխոյս.
Ու ետքն ամեն օր գայ բաղխել բող անես
Ինձ տեղ՝ ու գուռդ, արփաւեհուած դարձիս յոյս:

ՃԻՐԱՅԻ ՅԱՆՈՐԱՅԻ

ՏԱԻՐՈՍԻ ԲԱՐՁՐԱԼԵՌՆԵՐԷՆ

ԴԵՊԻ ԿԻԼԻԿԻԱ

Կը թողում այս անգամ Տիանիտի գաւառին (Tyanitis) մարզերն՝ անցնելու համար դէպի Կիլիկիա, հետեւելով այն հնադարեան ճամբուն՝ որի հետեւն Փոքր Ասիան հաշարդակ-ցութեան մէջ կը գնէր Ասորիքի հետ, և որուն կը հետեւի այսօր Պաղատաի երկաթուղին (1) մինչեւ Պոզանդի:

Էրէյիէ մեկնելով, երկաթուղին Պուլկար-Տաղի հիւսիսային սառչալեռնի բուն ստորոտներէն կ'ընթանայ դէպի հիւսիս արեւելք մինչեւ Չոյ-խանը (Չոյան), չափազանց լայն կերտութեան վերջնակէր կայարանը: Մինչեւ հոս, ճամբորդութիւնը, կրնամ բռնել, անհաճոյ է, ուղեղիծը՝ չահեկանութենէ զուրկ ու անհրապույր: Հարաւարդումի մերձակայ լեռները, որոնք կարկառակօրէն կը բարձրանան լեռի ու մերկ, չեն բնծայեր երբեք դիտելու արժանի տեսարան մը: Դէպի արեւմուտք կը տարածուի Էրէյիի դաշտավայրը՝ հեռաւոր հորիզոնին վրայ սահմանափակուած Գարաճա-Տաղի հրաբխոյին չզխալով: հիւսիսային կողմը, հին կարաւարեան գաւառին (Carsauritis) սահմաններուն վրայ, կը վերամբանան Հաւան-Տաղի դոյզ մը վեհաշուք լեռնազաւթները, որոնց Հարաւարդին արեւմտեան կողմը մինչեւ Գարաճա-Տաղ կ'երկարածուի, հրաբխային կոնառ լեռնակներով: Գարաբունա-նարի կողմերէն սկսող հրաբխային լեռներու այդ գօտին Հա-

(1) Պաղատաի երկաթուղին շինութիւնը, Պուլկուրուէ մինչեւ Ուլուգըշլա, 1911ին աւարտած է, և այս զժամանակ այս յանձնուած է շահագործումի Բնկերութեան Դէպի Կիլիկիա, շինութիւնները փութով ու ճարտարագիտապէս առաջ կը տարուին:

սան-Տաղէն ալ անդին դէպի արեւելք կը տարածուի, մինչեւ կեսարական Արգէտի (Էրճիտ) լեռնազանգուածն և արաւ-ցայտ կեդրոնի նշանակիչ չընթաններ կը ձեւացնէ մարած հրաբխներով ու հրաբխաններով:

Չոյ-խանը կայարանէն երկաթուղի կ'առաջանայ դէպի հարաւ արեւելք, կը կարէ կ'անցի Պուլկար-Տաղի սառչալեռները, ծանր գնացքով, վաղաշարժը կը հեւայ դողցիւ, անիւները կը չմշկեն յաճախ, ու կառախուսը քաղ առ քաղ

Էրէյիի (Գոճի պի), Առակի

կը վերելակէ լեռներու այն գագաթները, որոնք կ'երկարա-ձգուին ընդարձակ տարածութեան մը վրայ, Չոյ Խանի և Ուլուգըշլայի միջեւ: Գարաւարդ-Կէտիկ կոչուած վայրին մօտ, 233րդ. հզրմ.ին վրայ կը գտնուի երկաթուղին ամեն արարժք կէտը (1467մ.) ուրիշ դէպի արեւելք ճամբան կը սկսի իջնել տախաւ, և հոսի ուրեմն կառախուսին աղտա ու համար-ձակ կը սրանայ Ուլուգըշլայի ձորակին վայրէջքն ի վար: Հոս կը յանգի առ այժմ Պաղատաի երկաթ. կայս. ժամ. բնկերութեան չափազանց լայն վայր: Կայարանն իր գեղեցիկ ու կոկիկ շինուածքով հակադրուելով մը կը կազմէ հանդիպակաց հոգա-կերա աւանին անձաշաղկապեան հետ: Սակայն, յորմէ հեռէ

վայրաշարժը կը սուրէ և կ'առաջանայր կ'երթնեկէն, ողբ-
 ւարութիւն մը կը սնանուի այն կողմերը, միօրինակ կեանքին
 մէջ ասորիներ չարժում մը կը նշմարուի դէպի զարթնում, և
 Ուլուգըչլաւ բաղաւ կը թօթափէ իր հին մտայնութիւնը և անխը-
 լիք աւանի հանգամանքը՝ հեղաճող ընդարձակութեւ, փոխ-
 ութեւ և չէննալու համար: Քաղաքակրթութեան հզօր շունչն
 է որ կուգայ ցնցել ու արթնցնել Արեւելքը, որ ցարդ կը
 քնանար իր փառաւոր անկալին երազով: Պուլկար-Տաղի թե-
 ւերով փախուած ձորի մը մէկ անկիւնը, նախապէս աննշան
 ու մտայնութիւն աւան մը, Ուլուգըչլաւ հիմա գայմաղամանիստ
 կեդրոն մըն է (Նիկոսէ գաւառին իրաւասութեան տակ, Սէ-
 ճաէտալին անուանով), չուկէա դէպի Նիկաէ-Կեսարիա և դէպի
 Դարասու-Ատանա և Մերսին: Յիշատակելի է այն հին հայա-
 չէն ու ընդարձակ զօրանոցը, որ շատերուն հետ Մովթէի
 (1838ին) ալ հիացման տառիկայ եղած է, երբ տակաւին բան
 մը կը պահէր իր նախկին մեծութենէն ու չուքէն: Յաւալի է
 որ այսօր այդ լայնահիստ վիթխարի չէնքը—«des groesste
 und sch este Ha in im Osmanischen Reiche»
 Մովթէի իսկ բառերով—կիսուեր, խանդարեալ ու անխնամ
 վիճակի մը մասնուած կը մնայ և զօրանոց, զատ ամէն բանի
 կը ծառայէ...:

Ուլուգըչլաւ անդին, դէպի Արեւելք Թօսան-Ալի, լեռ-
 նավայրին համայնապատկերը կը փոխուի, ուղեւորութիւնը
 հաճելի կը դառնայ: Ուղեղիծը կ'ընթանայ Պուլկար-Տաղի
 լեռնաձորերուն մէջէն, հետեւելով Դարպաս-Սուր ընթացքին,
 այն է Միջերկրականի ջրարաշխին հիստային սահմանագծին:
 Հարատկողմէն կը վերամբարանայ այդ մեծ լեռնաշղթան,
 բարձրարիւժ պատուարի մը պէս, կարկառակօյտ և անհա-
 չուք: Վերին գահաւանդները հոս հոն գեւ ձիւնով ծածկուած
 ասեղնատերեւ ու լայնատ'րեւ ծառերու ցանցաւ անտառներ
 կը տարածուին ստորին գահաւանդներուն վրայ, ու ձորամիջի
 գիւղերուն շրջակաները գեղադարդուած են հաճելի բուսակա-
 նութեամբ, այգիներով, ընկուղիների և այլ պաղատու ծառե-
 րու պարտէզներով: Հիւսիսային թէ հարաւային լեռնամար-

գերուն մէջ կը գտնուի պատմական վայրեր, ոմանք կիսա-
 կանգուն, ոմանք աւերակ, լքուած ու մոռցուած: Հիւսիս
 կողմը, Քիւրքճիւ-Տէրէի և Իմրախորի գետախառնումին վրայ,
 Հալալի-Փաւստինոպոլիս Halale-Faustinopolis), զարիս
 Փամուգճի քաւան, Մարի. Արեւիստ Կայսեր ձեռքով կերտը-
 ւած ի յիշատակ իր կնոջ, ապա Կապադովիոյ եպիսկոպո-
 տական թեմերէն մին եղած: Ասոր Հորաւային արեւելեան
 կողմը, Քիւրքճիւ-Տէրէի ստորին ընթացքին վրայ, Կենա
 (Cena), կիլիկիոյ ձախուն հին հանգրուաններէն մին,

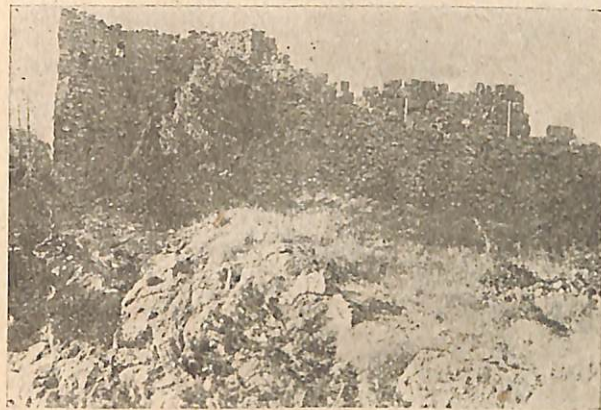

Ուլուգըչլաւի կիւղօրանոցը

Փաւստինոպոլէն 13 Հաւմ. մղան (≈20 հզրմ.) հեռու ըստ
 Երուսաղէմեան Ճանապարհադրութեան (333ին յօրինուած):
 Ասոնց արեւմտակողմը, չրջակայ լեռնավայրերուն մէջ, «ի
 գլուխ դրանն Կիւլիկիա» (ըստ Լամբրունեցիի), կը գտնուի
 «անհպելի ամուրն Լուլուալ» կամ Լուլու (Բերդն Լուլուայ),
 Լուլէս՝ ըստ Արաբոսեոյ, որոնց էլ-Մամուն ամիրապետը
 832ին պաշարեց, և ի վերջոյ նուաճեց առաւ Յունաց-
 ձեռքէն: Աշխարհակալն Լեւոնի թագադրութեան փառաւոր
 հանդիսին (1199ին) ներկայ եղող բերդատէր կամ աւատապետ
 Իշխաններուն մէջ կը յիշուի նաեւ «պարոն Շահինշահ՝ տէր-
 Լուլվայոյ», ուրիմն կը նշանակէ թէ Լեւոն իր թագադրու-

նեղնալով լեռնակողերը սեպացեալ մութ քարածայերով իրարու կը մօտենան, ու գետակը հաղիւ հոսատեղի կը դանդախանայ խորը: Կիրճին մէկ եզերքէն կ'ընթանայ երկաթուղին, որուն համար մեծածախս փապուղիներ և կամուրջներ շինուած են բարձր հաստատոյթներով: Չիֆթէխանի գառնիվայրին վրայ կիրճը կը լայննայ, ու պոզոտան ձորին յայտնաբերեն անցնելով՝ հուսկ ուրիշ կը հասնի Իլիճա, ուր գետին ձախակողմեան եզերքը կան ծծմբային ջերմուղիները, ի հունին Aquae calidae (Ջերմաջուրք), զորս ամառը կը յաճախեն բազմաթիւ ցաւասներ ի բժշկութիւն: Իլիճաէ սկսեալ մեծ ոգււորութիւն կը արիէ երկաթուղիի շինութեան աշխատութեանց մէջ, վասն զի Ուլուգըչլաէ մինչև Իլիճա, այսինքն առաջին և երկրորդ հաստաւամասերուն մէջ շինութիւնն գրեթէ աւարած է: Սուր Խուր գործուորներ և դասակ դասակ բանուորներ վերակայուներու հսկողութեամբ կ'աշխատին ամէն կողմ՝ ձորերուն ու ջուրերուն մէջ, լեռնակողերուն վրայ, ու մանք ուղեգիծը կը յարդարեն, ոմանք խրամատներ կը բանան, ուրիշներ փապուղի ծակելու գրաւած են, չորրորդ Խուրը գետին վրայ կամուրջի և հաստաւորման շինութիւններն առաջ կը տանի, ու բոլոր տանք արդիւնաւէտ գործունէութեան, ընդօրինակելի կարգ ու կանոնի և այս կողմերուն անձանօթ իմացականութեան մը սպաւորութիւնը կը թողուն դիտողին վրայ: Հաճելի ներգործութիւն մը ընող այս ընդհանուր գործունէութեան մէջէն առաջ կ'ընթանանք դէպի հարաւ արեւելք Թախթաքէփրիւ, ուր Դարպաս-Սու ձախ եզերքէն կ'ընդունի Քիւրքճիւ-Չայը և աջ եզերքէն՝ Հօրոս, ու այսպէս ուռնացած՝ Պողանդի-Սու անունով հեղեղանման կը հոսի Գարընճա-Տաղի և Գարա-Եալըի բարձունքներուն միջև կրճացած լեռնակածանին մէջէն: Ագ-Քէօփրիւի առջև կիրճը կը վերջանայ, լեռներուն միջև անջրպետը կը լայննայ և հորիզոնը կ'ընդարձակուի կապոյտ եթերին տակ: Սրահամար բարձր քարակամուրջ մը գետին երկու եզերքէն իրարու կը միացնէ. Եգլապաղի Իպրահիմ փաշաի Կի-

լիկան արտադրութեան ժամանակ հաս էր Օսմ. իշխանութեան սահմանադիւր. ոչ մի հետք մնացած է սախայն հին ամրութիւններէն: Ագ-Քէօփրիւ սահմանը կը կարէ հիմայ Գոնիաի և Ատանաի կուտակալութեանց միջև: Կամուրջին մօտ, աջ եզերքէն գետին մէջ կը թափի լեռնահեղեղ մը, Դարա-Սու փոփրալից ու մեծածխոր, որուն ջուրերոն մէջ նշանակելի խոչորութեամբ կարմրախայաներ կ'ապրին: Կամուրջէն ոչ շատ հեռու, պոզոտային եզերքը, ձորին անքով մէկ խինճին մէջ կը համուի երկաթուղիի շինութեանց երրորդ հաստաւամասին կեդրոնը, որ իր ճաշակաւոր ու կոկիկ բազմաթիւ տաղաւթներով և բոլորական աւանի մը կը նմանի:

Ա. Եգլա-Դալիսի

Ատանաի նահանգին մէջ ենք այլևս, լեռնային Կիլիկիոյ սահմաններուն վրայ: Ագ-Քէօփրիւի գառնիվայրին մօտ, գետը արմուկ մը կը ձևեայնէ և ապա ուղղակի կը հոսի դէպի հարաւ մինչև Պողանդի, ի հունին Պողանդոս (Podandus), Փոքր Ասիոյ և Ասորիքի պոզոտային գլխաւոր հանդուաններէն մին, որ ընդերքէն կուտանձօր եղաւ ընդ մէջ Բիւզանդանդապոլսոյ և Արարացոյ: Հոս մուտ 833ին նշանաւոր ամիրապետ Էլ-Մամուն: Խաչակրաց պատմադիրներէն զատ, որոնք յաճախ կը յիշատակեն այս վայրը, մեր Կիլիկիան պտտ-

մադիրներէն Սմրատ սպարապետ միայն կը յիշէ Պուսանցի գրելով. «Թագաւորն (Հեթում, 1245ին) հեծելովն ի հիսել (Իկոնիանի սկիզբներու սուլթանին զօրաց), և թագաւորահայրն և Սմրատ Գուսնդատապէն, և հասին ի անդ մի որ Մայծառ (1) ասէն: Նա դարձան անթիւ շատ ի յետ. մեք զխալք ու Ասաուծով խանգարեցաք, և կոտորելով վարեցաք ինչոյի Պուսանցէ:» Սակաշն, Միխայէլ Աւորիի ժամանակագրութեան մէջ յիշուած Պոսանդոյ քաղաքէն հիմայ ոչինչ մնացած է, և ոչ իսկ աւերակի բեկոր մը, այլ միայն զոյգ մը ողորմակի իջեւան և քանի մը գծուծ կրպակ: Ալիշանի «Երեւանի ցարդ հետք հին շինուածոց Պողոսեոսայ» ի հակառակ, ես ոչ մի աւերակի հետք կամ մնացորդ գտայ հաս, և ոչ ալ հայ բնակչութիւն, ինչպէս կը հաւատաէ դարձեալ Ալիշան (Սիւսուան, 132-133):

Պողոսեոսի սկսեալ պողոստան կը դարձուի դէպի հարաւ արեւմուտք, և թէքիրի բարձրունքներուն վրայէն կ'իջնէ նախ Այլուսէի խորածորին մէջ և ապա՝ կ'անցնի կուկուրկայ կապանէն (Կիւլէկ-Պողազ, Pylae Ciliciae, զրունք, Կիլիկիոյ), Տաւրոսի բարձրաւանդներուն այն նշանաւոր անցքէն, որ հին դարերէ ի վեր միակ անցատեղին եղած է Փոքր Ասիայէ դէպի Ասորիք, և ուրկէ յաջորդաբար անցած են Շամիրամ, Գսերքսէս, Դարեհ, Մեծն Աղեքսանդր, Կիկերոն, Հարուն-էլ-Րաշիտ, Խաչակիրք, և Իսկրահիմ փաշա:

Թողյով առ այժմ Կուկուրկ, հետեւինք Պաղատաւի երկաթուղիի շինութեանց գծին, որ Չաղըտի—այսպէս կը կոչուի գետը Պաղատիկէն անդին—հետ զուգընթաց կ'երկարաձգուի դէպի հարաւ արեւելք, և որուն շնորհիւ մեր առջեւ բացուած են հիմա տաւրոսական լեռնաստաններուն այն մասերը, որոնք անձանօթ մնացեր էին գիւնական ուղեւորներու: Պողոսեոսի իրագեղածիձաղ ու պողաւէածորաղաչար դէպի հարաւ ընդհուպ կը նեղնայ ընդ մէջ Ազ-Տաղի և Անաշա-Տաղի բարձունքներուն, որոնք ծածկուած են մայրիի, եղեւինի և շոճիի հարուստ ան-

(1) Ալիշանի անձանօթ կը մնայ այս պատմական վայրը, որ կը զբոսնուի Կուկուրկայ կապանին պողոտային վրայ, ընդ մէջ Կուկուրկի և Տրսոնի հիմա կը կոչուի Մուղար, արեւմտակողմէն պաշտպանուած վիթխարի բերդով մը (հիմա Գըզ-Գալէսի):

տաւներով, որ յաճախողէպէն վիթն ու եղջերուն: Գետին աջ եզերքը: Անաշա գիւղին հարաւակողմը 200մ. բարձրութեան մը վրայ կը գտնուի համանուն բերդը, որ չէ յիշատակուած (թէեւ չեմ ալ կարծիր որ յիշատակութիւնը բոլորովին զանց տանուած ըլլայ) մեր Կիլիկիան պատմագիրներէն. այսուհանդերձ, ինկատ առնելով անդուին ու զիրքին կարեւորութիւնը, Անաշա-Գալէոսի պարտի ըլլալ Կիլիկիոյ նշանաւոր ամուրներէն մին, թերեւս (այլ ոչ հաստատապէս) կը համարուի իսկ Անդուլուս կամ Անգալուսի բերդին (1), զոր կը յիշէ Սմրատ պատմիչ. «Պարսն Պաղաշն՝ տէր Անդուլուսին և կուպային:» Այս բերդը ի հունին կ'իշխէր Պողոսեոսի կածանին վրայ, որ հիմայ երկաթուղիի շինութեանց սաթիւ իրաւամբ կոչուած է փոքր կիրճ (Kleine Schlucht), հակադրութեամբ մեծին՝ Պէլլմէտիքի կիրճին, որուն մասին պիտի խօսինք: Երկայնածիղ օձապառոյտ լեռնակիրճին մէջ, ուր քարածաշուի բարձրութիւնը պատուարներ ուղղածիղ կ'իջնեն գետին վրայ, հեղեղը՝ իր նեղ անկողնոյն մէջ սեղմուած՝ ուղիւ խորին կը հոսի մեծաշախնդ: Բախնալով լեռնակածանին աշխատանքի ու զօրծունեութեան ասպարէզ մը դարձած է, ուր րազմաթիւ զօրծաւորներ անդադար կ'աշխատին լեռներուն քարածաշաէ ծոցը պատուելով ու պայթեցնելով՝ քաղաքակրթութեան հզոր ազդակին ճամբայ բանալու համար: Ամէն կողմ փապուղի և միայն փապուղի. ճամբուն վրայ զրուած պահնորդներ, զրեթէ իւրաքանչիւր հինգ-սասը վայրկեանին փողահարութեամբ կը կեցնեն մեղ, ու հազիւ քանի մը վայրկեան անցած, իրերայաջորդ պայթիւններ մեծազօրութեամբ կ'արձագանգեն ամէն կողմ, կը թնդացնեն կիրճը. վառօղի ու տինամիթի թանձր ծուխը կը պատէ չորս կողմ, և մենք ծանր կ'առաջանանք կածանին մէջ: Լեռնակիրճին վայրենի ալ

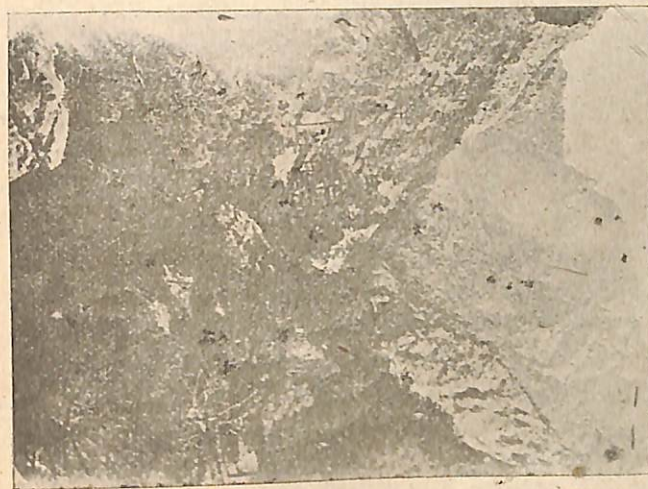
1. Ալիշան ալ (Սիւսուան, 132), Անաշաի և Անդուլուսի նմանապէս թեքներ տարուած, թէեւ կը փորձուի նոյնացնել զանոնք, բայց ի նկատ առնելով երկրորդին՝ Սմրատի յիշած բերդորէից մէջ զբաւած կարգը, ճշտագոյն կը համարի փնտուել զայն Կիլիկիոյ ծովահայեցաք բերդերուն մէջ: Ռերիշներու հետ այս ալ պիտի քննասիրեմ մասնաւոր առթիւ:

ապագայի համարանքներուն թողած ապագայութենէն աւելի ուրիշ մասնաճիւղեր կը պաշարեն զիս: Հոս, այս պատմական լեռնամարդերուն մէջ տեղի ունեցած հին հին ետերու անցքերը կը վերլուծեմ, հին ազգերու պատմութիւնը կը փոխարկեմ փառքի մէջ, պատմութիւն՝ բիրտ ուժի և զիջողական շահատուութեանց, արիւնի և հուրի, աւերի և աւարի: Ուսրքան ցնցող է հակադրութիւնը, ինչ ապշեցողիչ տարբերութիւն ընդ մէջ անցեալի և ներկայի պատմութիւններուն: Բիրտ ուժը որ կը տիրապետէր անցեալին մէջ, արիւնը՝ որ կը յատկանշէր հին պատմութիւնը, ոչ եւս են ներկայի պատմութեան մէջ: Ահա մեր ազգին առջեւ ունինք մարդկային հին գործունէութեան մնացորդները, — Հսկայ բերդեր, հոյաչէն ամուրներ, և ասոնց քով մարդկային ներկայ գործունէութեան արգասիքը, — երկաթուղին՝ իր ճարտարակերտ արուեստաշինութիւններով (Kunstbauten): Երկուքն ալ արդիւնք են զարգացման և քաղաքակրթութեան, մէկը անցեալի՝ սուրի և արեւան քաղաքակրթութեան, միւսը ներկայի՝ բոյսի և իմացականութեան քաղաքակրթութեան: Ու ճամբորդը, որ մասնաւոր ապագայի մը մէջ պիտի անցնի բոլոր այս վայրերէն, ներկայ դարու ճարտարապետութեան արդիւնքներուն վրայ հիացած տանն, իր չոգեշարժ կառքին պատուհաններէն պիտի կրնայ տեսնել նաև անցեալի քաղաքակրթութեան հետքերն ու մնացորդները:

Մինչ այս խորհրդածութեանց անձնատուր կըսած եմ, ահա անհաշու պայթիւն մը կը սթափեցնէ զիս կառքին մէջ: Թանձր ձերմակ ծախ մը կը պատէ ամէն կողմ, և վառօղին բարկ հոսը կը տարածուի մեր շուրջ: Հազիւ թէ ծուխը փառած, փոստովին չինութեանց հայ յանձնառու բարեկամս կառքին մօտենալով կ'ըսէ ինձ քմծիծաղով մը. «Եւրոպացին իր երկրին մէջ քաղաքակրթութիւնը խաղաղութեամբ կը բերէ, մանք զայն վառօղով ու տինամիթով կը բերենք հոս...»:

Յաջողութիւն կը մաղթեմ իրեն, ու կառքը կը շարունակէ իր գնացքը կամանին օժտապոյս անցմնորդներէն: Պողանդի ի կիրճը կը վերջանայ ի Պէլլէմէտիք, և կամ Պէլլամալիկ (ըստ

օտարազգի հին ուղևորաց. Բելլէմէտի-Գափու, ըստ Գրեքտի քարտէսին), որուն անունով կը կոչուի յառաջընթաց երկայնածիղ կիրճը, մեծ նեղույթը (grosse Schlucht), ինչպէս կոչած են երկաթուղիի չինութեանց ճարտարապետները: Ժիր գործունէութիւն մը, ամէն տեղէ աւելի բաղժութիւն մը, և ուղևոր մը կը տեսնուի հոս: Զարը բաւական լայնարաց է, ու Զազրա իր անկողնոյն վրայ տարածուն՝ կը հոսի մեղմիկ ու հանդարտ: Լեռնակոյրերը բոլորովին ծածկուած են առեղ-

ՍԵՐ ԵՐԵՒԱՆԻ ՏԵՄԵՐԱՆԻ ՄԵՐ

հատերու ծառերու խիտ անտառներով: Լեռնակիրճին բերնին մօտ, ճամբուն աջ եզերքը չինած են գործադանդուր և գործադանդուր յատուկ քարաշէն առջուարներ. վերը, աւելի բարձրը, կը զանաւին ճարտարապետներուն առջուարները, ուրոնց կախ է հիւանդանոցը՝ մաքուր ու կանոնաւոր: Իսկ ճամբուն ձախ եզերքը, զետափին մօտ, կան արհեստանոցի շէնքերը, որոնց մէջ շահեկան է այցելել երկարակամութեան կեդրոնի շէնքը, ուր նոր բերուած կառարկադործուած մեքենաներ կը զետեղուին գերման արհեստագիտներու հսկողու-

թեամբ: Բոլոր այս մեծ ծախքերը, բոլոր այս մեքենաներն ու թափուած աշխատանքն ու քրախքը կիրճին փապուղիներուն համար են լսի: Գործապահներու գործաւորներ, Թուրք, Հայ Յոյն, Գերման, Աւստրիացի, Պուլկար, Երուսթ ու Գարա-տաղցի, խումբ խումբ կը դորձնեն, կ'աշխատին, կ'աւերեն ու կը չինեն, կը վոյնեն ու կը կանգնեն: Փապուղիի մը լերնէն դուրս կը թափին յանկարծ աշխատուորներ, վառած լապտերներ ի ձեռին, արտորանքով, վազն ի վազ. հուսկ ապա ներքին խուլ պայթիւններ լսելի կ'ըլլան փապուղիին մէջէն: Ու յետոյ պէտք է մաքրել փապուղին պայթիւններէն առաջ և կած փլածոներէն, դուրս հանել զանոնք տէքովիլ երկաթուղիի փոխադրակառքերով, դարձեալ քարածայուերը ծակել երկաթեայ ձեռնածողերով, ական լեցնել ու պատրաստել, կրակ տալ յատուկ զգուշութիւններով, և օրերով, ամիսներով ու տարիներով կը կրկնուին այս աշխատութիւնները՝ բնութեան խաւարակուսն ծոցին մէջէն լոյսի ճամբայ յարդարելու համար:

Թողունք Պէլլէմէտիք և մխրճուինք տակաւ երկայնածիւղ լեռնակիրճին մէջ: Ագ-Տաղի և Հաճին-Տաղի (այսօրէս կը կոչուի Անաչա-Տաղի Հարաւային մասը) անտառապատ սեպուղեակ բարձրունքներուն միջեւ սեղմուած, լեռնակիրճը Պէլլէմէտիքէն սկսեալ օձապտոյտ անցմիջուկներով, մանուածապատ փողկերով դէպի Հարաւ Արեւելք կ'երկարածուի գրեթէ 15 հզում, երկայնութեամբ: Մինչեւ վերջին տարիներս այս մեծ կածանն անմերձեանայի ու անձանօթ միացել էր, և օտարազգի զիմանական ուղեւորներ անուշով միայն զիտէին զայն, առանց անոր խորերը կարենալ մանկու: Կ'ըսուի թէ եգիպտական արչաւանքին ժամանակ յանդուզն Իսթրահիմ փորձեր է անցնիլ այս կիրճէն և չկրնալով ի վէգ և ի վսեր գալ բնութեան զօրաւոր արդելքներուն դէմ, ձեռնուռայն ետ դարձեր է Կուկիկայ կապանին ճամբան ձեռք առնելու համար: Այն անհրատեսիլ վախուսները, այն լսի առ լսի (à pic) անշատակ դահալէմները, ուր լերան թեթեւոտն եղջերուն անշամ պիտի քաշուէր մօտենալու, հիմայ ամբողջովին բացուած են մեր առջեւ: Գոնէ անգամ մը պէտք է մէկ ծայրէն միւսը

կտրել անցնիլ կիրճը՝ դադափար մը կտրենալ կաղմելու համար այն յանդուզն, տաժանելի և ճարտար աշխատութեանց մասին, որով բացուած է երկաթուղիին սպասարկութեան ճամբան: Մինչեւ Քիւլլի-Մաղարա, ճամբան թեթեւ ելեւէջներով կ'ընթանայ Չազըտի քովի վեր, անտառներու մէջէն. անկէ անդին լեռնակիրճին ուղին կը բարձրանայ զգալալէս, ու այն ատեն կը սկսին դահալէմները, մերթ թեթեւ, մերթ ուղղաձիգ և երբեմն 100-150մ. բարձրութեամբ: Երկաթուղիին ուղղաձիգ և երբեմն կ'անցնի և ստաիճաքար կ'իջնէ մինառանցքն աւելի բարձրէն կ'անցնի և ստաիճաքար կ'իջնէ մինչեւ Գուշճուլար: Ճամբուն վրայ վիթխարի ուղղաձիգ քարածայուի մը մէջէն բացուած ներքնուղիէ մը անցնելով, կը անանկմ քանի մը գործաւորներ որոնք անդուզն ի վար կարած մալուխներ լոյսած կը սպասեն. կը հարցնում թէ ինչ կ'ընեն հոն. մարդիկը վարը՝ դահալէմը կը ցուցնեն, ու եզերքի փայտէ վանդակապատին մօտենալով՝ 100մ. բարձրութեամբ անդուզէն վար կը նայիմ հետաքրքրութեամբ: Աստուած իմ, ինչ յանդուշութիւն, ական քար (mineur) մը, մարդ մը վերջապէս, որ մալուխէն վար կախուած՝ ձեռքին մուրճով բաներ մը կ'ընէ քարածայուին վրայ, անտարբեր կերպով, առանց չուրջը նայելու, ու տակը, թերեւ 80մ. խոր դէպի հեղիւր: Եւ պէտք է ըսել որ լեռնակածանին ճամբուն չինութիւնը քանի մը մարդկային կեանքեր արժած է: Այլ ամէնէն աւելի անողորմ է այն արահետը, Դաշ-Տուրէ (la serpentine), որ անյատակ անդունդի մը եզերքէն մաղ (la serpentine), որ անյատակ անդունդի մը եզերքէն վեր կը բարձրանայ քանի մը կարճ օձապտոյտներով, գրեթէ կենալ և դիտել այն հոյակապ տեսարանը զոր կիրճը կը պարզէ հոս մեր ռաներուն տակ. լեռներու ցից բարձունքներուն և կիրճին անդնդային ամեհի փռածքին ի տես, ոչնչութիւն կը խոտովանիմ, սոսկումով. կը զգամ, սակայն, թէ բան մը կարծեմ ապահովաբար սա մեռեալ բնութեան հանդէպ:

Կ'անցնինք Դաշ-Տուրմազն ալ, կը բարձրանանք չարուհակ անտառապատ ճամբէն ու հուսկ ուրեմն ձեռք կ'առնենք Գուշճուլարի զատիվները: Շինութեանց չորրորդ հատուածա-

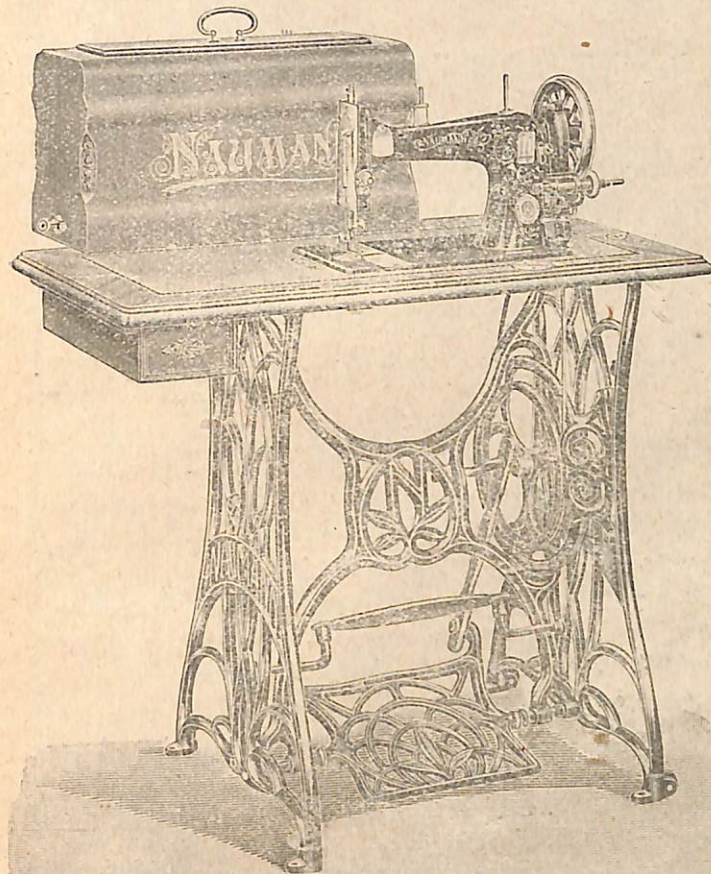
մասին կեդրոնն է Գուշնուրը, որ կը գտնուի զէպի կիրճը երկնքում հրտանողանի մը գաղաթը, իսկ գիւղը կէս ժամ հեռու է զէպի Հարաւ արեւմտաք: Երկաթուղին կ'անցնի հրտանողանին տակէն, որ բաղմամբն փառաւ ինքը կը բացուին: Լեւոնակիրճին հրտանողին որոտարները կը սկսին ալիւս իջնել և կոտանին սահմանափակ հարկոյնը, զէպի արեւելք կ'ընդլայնի: հետեւն, մասապոստա հոյ իջնին վրայ կ'ընդհարուին Գորգունի տարին ընթացքին լեւոնային բարձրաթիւնները: Այլ կը բաժնուինք Չաղբաւն, որ կը հասնի զէպի Հարաւ Արեւելք երկայ միտ ալու համար Գորգուն Սուր: Գուշնուրէ երկու ժամ հեռաւորութեամբ, զիսը յանկարծ կը կորսնչի զհանին տակ մինչեւ մէկ հզոյն. և վերադառնալ ի լոյս կուգայ. այդ վայրը կը կոչուի Եկր-Բէօթիւ, որուն ձառնը, կ'ըսուի, Ս Լուսաւորիչ անունով հայկական վանքի մը մնացորդները կան:

Կեալուր-Տէրէկն անդին ճամբան կը սկսի իջնել տակաւ, մինչեւ որ մեր առջեւ կը բացուի Հաճ-Գորգի ձորաղաղար: (V) Չառիվայրին գաղաթէն կ'երևի արդէն շինութեանց հինգերորդ հատաւածամասին կեդրոնավայրն իր ճերմակ ու կանաչ վրաններով և ալ տաղաւարներով: Լեւոնային Կիլիկիոյ հարաւային սահմաններուն վրայ կը գտնուինք. ու զէպի Տորաք լեւոնային բարձրութիւնները տեղի կուտան Կիլիկիոյ բարձրաւանդակին: Տորաք գիւղին մօտականները, արեւմտակողմ, լեւոն մէկ բարձունքին վրայ կը նշմարուի վիթխարի բերդի մը աշտարակը, Գրդ-Գալէսի կոչումով, Կիլիկիոյ հին ամուրներէն մին անշուշտ, զոր տակաւին չեմ կրցամ քննել մօտէն: Տորաքի կայարանէն դարաւայ երկաթուղին կէս ժամէն կը հասնի Եկնիճէ, որ կը միանայ Մերսին-Իսթանուլ-Աստանա գծին:

ՄԵԼԻԲ-ԹԵՎԵԼԵԼ

1. Պէլլմաթի լեւոնակիրճին ճամբուն շինութեան առնել, Գոմուրի և Հաճի Գլիլի միջեւ, գտնուած են երկնոսի (oursin) և ծովասողի բաղմամբի բրածոներ:

ՆԱՌԻՄԱՆ

ԿԱՐԻ ՄԵՔԵՆԱՅԻՏԷՍԼ ՄԵՔԵՆԱՆ

«ՆԱՌԻՄԱՆ»

ԲՈՒՆ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐԸ ԿԸ ԾԱԽՈՒԻՆ ՄԻԱՅՆ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԸ

ԿԱՐԻ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐ

Լ. ՊՈՐՆՇԹԱՅՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՎՃԱՐՄԱՆ ՄԵԾ

ԴԻԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՈՒՍՈՒՅՈՒՄ

ԵՒ ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆ ԶՐԻ

ԴԻՄԱՅԿՈՒՆ, ՎԱՅՆԵՒԹ, ՎԵՐՋԻՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ, ԱԺԱՆ.

ԼԱՒԱԳՈՅՆ ԿԵՐՊՈՎ, ԿԸ ԿԱՐԷ, ԿՍԵՂՆԱԳՈՐԾԷ

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ

Կալաքա, Խիւսալէնիկեաւ խան, Բաւա-
փին վրայ, մախաւսան դէմ. Կ. Պօլիս, Մէյ-
սանըք փողոց, քիւ 40-42, Օսմ. նամակա-
սան դէմ. Բերա, Մեծ փողոց, քիւ 185, Սէր-
լը s'Օրիանի դէմ:

Սկիւսար, Զարեք պօյու

Գասթգիւղ, Մօսա ճասէսի, քիւ 64

նաւամասոյցին մօտ

ՀԱՅՈՒՆ ԲԱՐԵԿԱՄ ՄԸ

Հայաստանի հեռաւոր խորշերուն մէջ առեւտրականները սովորեցնելու դարձել են, Հայ արիւնը ուղիորդէն կը հոսէր բնագաւառներուն մէջ: Հայկական առնձաքները, պաշտօնա-
տարներու քմայքին համաձայն աւերակներու կը վերածուէին,
հայ առնները եղբարմայրերով լեցուած, ու բերդերը, զըն-
տանները հայուն անկարելի տառապանքին, խռովքին տակ
նկուն էին:

Երբ այս արգաւանդ երկրին մէջ ամէն տառապանք
հայունն էր միայն, երբ հայունն էր նաեւ խաղաղութեամբ, բը-
նագրաւութեամբ, աքսորը, արցունքը, երբ հայունն էր մալթ նը-
կուղներու խորը, անմեղներու վզին շուրջ ժանգոտած շղթա-
ները, այդ արհաւիր շրջանին, իբր աքսորական Սըլաւի
կուսակալ կ'անուանուէր Բէլիա Ա. քիֆ Փաշա:

Երկար առեւ տառապանք ցեղի մը մաքրութեան զաւակն էր
ինքն ալ:

Փաշան ալ յօշոտուած սիրտով անհամառն եղած էր իր
արեւնակիցներուն անհաւան տառապանքներուն:

Ու երբ ոտքը կը դնէր իր խիղճին յանձնուած նահան-
գին հողին վրայ, կը խոստանար ըլլալ անաչառ, բարեացակամ
ու լայնորէն ներողամիտ անյիշատակ ժամանակէ մը ի վեր
տառապան ցեղի մը (հայութեան) համար. վասնզի անոնց
խռովքին ու վիշտին մէջ նոյնութիւն մը, եղբայրութիւն մը կար:

Տառապանքի ճամբուն վրայ Սըլաւիային ու Հայը կ'եղ-
բայրանային, ու փաշան սրբելով հայուն արցունքը, սրբած
պիտի ըլլալ, իր ցեղին յորդ արցունքներն ալ, Ասիկա միւ-
թարանքն էր պայծառ ճակատով հոյակապ ու բազմազան
պիտական այդ անձին:

ՀԱՅԵՐԱՆՆԵՐ ԱՆՈՒՆԱԾԻ ԲԱՐՆԵԱՄ ՄԵՐ

Ն. ՎԱՍԻՄՈՒԹԻԱՆ ԾԵՆՈՒԹԱՅԻՆ ԲԵՐԻՍ ԱՐԻՆ ՓԱՇԱ

Բոլոր աքսորականները իր հայրական խնամքին տակ, արևու կը տեսնէին, քաղաքական բանաստիճակները կը զարթոնէին զընտանեկան խորքը խզուելի հաւաքանքներ արձակելի։ յեղափոխական ամէն կարգի լրագիրներ ազատօրէն մուտք կը գտնէին հաճանգէն ներս, ու հետզհետէ կը տարածէին նոր արշալոյսներ սրտերու, լուսավայժմու տրեւներու ծագումին սպասելու խանդավառ երանքները։

Կեղեքողները ամբամ էին, զիւզացին տէրն էր իր ինչքին, աշխատանքին, պատիւին։

Միւլթիզիմը չէր այն սրճարտա գաղանք, որուն գալուստը սարսափ կը տարածէ զիւզերէն ներս։

Ժանտարմը բացարձակ սէրը չէր զիւզին ուրեքուն ու հաւերուն, անկիւ ժայռերու հաւը նոթի գեղերու ամբամ աղուէն էր, որ պէտք էր անձայն անցնէր գիւղէն իր պաշտօնին փութալու համար։

Փօլիսը կը դադրէր այդ հաճանգին հայ առններու խուզարկովը ըլլալէ ու կ'ըլլար աղանդութեան պաշտօնեայ մը, որ իր անձովը պատասխանատու է։ Թերութեան մը պարագային։

Շապին Գարահիսարցի հայտնի մը, կըր գիշերանց կը պղծուէր լեռան մը վրայ, պահակներու կողմէ, Բէշիա Աքիֆ Փաշա հայերուն այս ախանաւոր թարեկամը, ինքն էր որ անձամբ կը նախագահէր այդ պահակները դատելու կոչումը զատարանին։ Հոն գատաւորն ինքն էր. անտէրին ու անպաշտպանն տէրը, բաղմաւոր չէր։ Հայտնիին ցուցմունքը իրեն համար ամենամեծ փաստն ու վկան էին թէ՛ այդ անանունն ոճիրը գործած էին աղանդութեան պաշտօնեաները, ու դարձեալ, իր ձեռներն էին որ կը փութրտէին այդ հրէշ պահակներուն կոճակներն ու ծոցերը, դանտք աստիճանէ զրկելով, բաղմութեան մէջ ապստակելով. որ չլիթայակապ բանատարիկով։

Ամասիայի մէջ, կըր գոմէր մը, հայ երիտասարդը թաշկինակով խեղդամահ կ'ընէր, նորէն ինքն էր որ, զայն մինչեւ թարապուս կ'աքսորէր, միւլթիսարքը չլիթայակապ կը հե-

ապրիլ, ու կը տարարընէր այն վոհմաններու խումբը որոնք արիւնը կը ծծէին անպաշտպան հայութեան, անոնցմէ իւրաքանչիւրը գնահատի մը խորը նեակով, ու բերդի մը անկիւնը առանձնացնելով:

Սովի ժամանակ, ինքն էր նորէն որ, քաղցածներու ձեռքով կտարել կուտար ցորենի ամբարանոցները, ու առատօրէն կը բաժնէր իւրաքանչիւրին:

Ու երբ, սահմանադրութեան հռչակումի վաղորդայնին, ինք ներքին գործերու նախարար կ'ըլլար, ամբողջ նահանգին հայութիւնը արցունքով կը բաժնուէր իր բարեգութ հօրմէն: Այդօրէն ահա անոր գերդաստանի մը այս ներկայացուցիչ էն:

Կարճատեւ եղաւ իր նախարարութիւնը, վասն զի, ուղեց որ իր խիղճին յանձնուած ճակատագիրները, ինք միայն վարէր, ու թաքուն ուժեր չի մղէին զինքը տարբեր հայեացքներ ունենալու, միեւնոյն երկրին մէջ սնած մեծցած, միեւնոյն դրօշին տակ ծառայող ազգութիւններուն համար:

Ու Քեամիլ փաշա գնահատելով այս ահաւառ որ խիզախ պետական անձին արդար ու լուսամիտ հայեացքները զինքը ձերակաւ տակաւ կ'անուանէր:

Անկէ ետք, յարաւոյրիսի դաշիճներու մէջ յաճախ թախանձանքով առաջարկուեցաւ իրեն ներքին գործերու նախարարութիւնը, պաշտօն՝ զոր միշտ մերժեց, անդրդուելի մնալով իր անսակեաներուն վրայ:

Ալիաի ալիքները երբեմն փրփրաղէզ, ու երբեմն հեղօրէն սահելով կանցնին Սըլազի կողքէն, նոր ոճիրներ երևան կուգան, խաղաղութիւնը կը վրդովուի միշտ, կուսակալները կը փոխուին յաճախ:

Ու Սըլազցին միշտ կ'որոնէ դէմքը ԲէՇիՏ Ա.ԲիՅ փաշային, զոր չի պիտի տեսնէ ալ, և սակայն չի պիտի մոռնայ Սըլազի նահանգին հայութիւնը զինքը:

Այս պատճառով է որ, իր ապարանքը ուխտատեղի մըն է այսօր, բոլոր զրկուածները, չարչարուածները, ու խռովւածները իրեն է որ կը դիմեն, իրենց ցաւերուն դարմանին, ու իրենց վիշտերուն ամոքումին համար:

Անիկա, գլխաւորապէս հայրը, ու ահաւառը բարեկամը մընաց միշտ հայութեան, ու սուրբը ներկայացած առն, իր համակրանքը լայնօրէն ու լիարուսն կը շաղկէ ամենուն համար ալ, առ հասարակ: Մնոր համար որ հայուն բարիք ընել, անոր օգնել զայն իր ցաւերուն իր տառապանքին իր փառքին մէջ ճանչնալ իրեն համար պարծանք մը նկատած է:

ՊԵՐՏԵՐ

ՊԵՐՏԵՐ

ԵՓՐԱՏ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ-ԳՐԱՎԱՃԱՍՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱՃԱՍՈՒ

Պապը-Ալի ճաշսէսի, քիւ 72 Կ. Պոլիս

ԵՓՐԱՏ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԸ իր հաստատման օրէն ի վեր, չնորհիւ իր անմրցելի գիւրամատչելիութեան, աննախընթաց ճշգրտաբանութեան, արագութեան, հաւատարմութեան ամէն կողմէ ջերմ ընդունելութիւն գտած է:

Իր սեփական հրատարակութիւնները եղող ազգային և օտար ամենաբնորոք վէպերու շարքը, ինչպէս նաեւ իր հայթայթած ամէն տեսակ գրքերու ցանկը ամէն ճաշակի ու ամէն սեռի գոհացում տալու ամենալուստահ հաւատումը կուտան:

Այս անգամ եփրատ գործակալութիւնը իր գտած ընդունելութիւնէն քաջալերուած, աւելցուց նոր ճիւղ մըն ալ — գրեւորական բոլոր պէտքերու հայթայթումը. քաղթ փոստախնդրութեան ամէն ընտիր սեռի իր քով պատրաստ կը գտնուին ինչպէս նաեւ խոշոր պատկերներու մթերք մը: Տեղական հայ և օտար ինչպէս նաեւ եւրոպական ամբողջ օրաթերթերու և պարբերականներու վաճառումով ալ գոհացում կուտայ երբ որ իրեն դիմեն:

Գաւառներէն ինչպէս նաեւ եւրոպայէն ու Ամերիկայէն եկած յանձնարարութիւններ չուսով կը կատարուին: Յաճախորդներուն համար մասնաւոր զեղջ, Գրաւաճառներու համար առանձին բանակցութիւն: Դիմեցէ՛ք իր հասցէին:

ԱՆԳԼԻՍԱԳԾՆ ԳՐԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԼՈՅՍ

Գիշերն ունի հազար աչիւր,
Յերեկը մինչ սուկ մէկ հաս,—
Բայց աշխարհի լոյսն չէ՞ մարեւ
Մահն արեւուն յուսանաս :

Միտքն ունի հազար աչիւր,
Ու սիրքը մէկ հաս միայն.—
Ա՛խ, կեանքի լոյսն ալ չէ՞ մարեւ,
Երբ մեկնէր է Սերն ունայն....:

Fransie M Bourdillon

Թագմ. Ա. ԳԼ. Է
ՍՍ. Զ. Ե. Մ. ՆՈՐՈՊ

Արաբկիւրի առաջնորդարանը եւ դպրոցը

ՊԱՇՏՈՒՆ

Վաղամեռիկ րանաստեղծ Կարապետ Ոսկեանի
եղբայրը, Տորթ. Յ. Ոսկեան, ինքն ալ կեանքի
գարունին մէջ եւեմնի աւազներուն վրայ խա-
րած, խորունկ գլացող, ու սիրահար մըն էր
բանաստեղծութեան: Զանազան պատահական
առիթներու մէջ փորձած է ինքն ալ կ'ա՛յր ալ իր
զգայնութիւններուն: Այդ պատահական առիթներէն
մէկուն ծնունդն է վարի հնչեակը զոր գրական
եւ բանաստեղծութեան մը համար զրած է
Դանես, 1902ին, երբ թաղապետական բժիշկ էր
հոն, եւ գրական մտերիւ ժամանցներ կը սար-
քէին յոյճ սիւ լնր, Փայրակ եւ Ա. Զրարեան:

Արեւ պայծառ, որուն կեանքն շողերէն
Կը կազդուրի սիրքս ելանդ կարեմէր,
Անդի՛ սպիտակ, գեղեցկութեամբ լուսնդէն,
Զոր կետեղու համար աշխարհ չի բաւեր:

Ոգի՛ հրեղէն. բու ջրէրդ կը մաւրեն
Կրնոս հոգւոյս բոլոր բիծերն ու սեւեր
Զի՛ւն իտեալ, որ մեկիս մութ խաւերէն
Ծրնունդ առած՝ կը շողշողայ անբասուեր:

Ո՛հ, կը պաշտե՛մ քեզ հոգիովս սրխուր,
Զի դուն միայն պայծառ մէկ լոյս կը սփռես
Իմ չարչարում մութ էութեանս վրան:

Ո՛վ կուտ անցիւր, անշահական ու մաքուր,
Քու ոտներդ տակ՝ պաշտումով մը կոյր՝ ես
Բոլոր հաւասքս կը դրնեմ պատուանդան:

Գանիա
2 Նոյեմբ. 1903

ՏՕՔԹ. ՅԻՎԱՆՆԷՍ ՈՍԿԵ ԼՆ

Խոկում էիր, վրձիս աչերդ երկնայած,
Մայր բընութեան սարիժ սիրով համակում
Եւ անսրս հոգւով պաշտում էիր դու
Երաններդ կըռուկներին օրացու:

Դանգուներդ ճակիս վրայ ցանուցիր՝
Լքում էիր սեզ ծառերին ուշադիր
Թե տերեւներն արդեօք ինչե՛ր են խօսում,
Արդեօք սե՛րը, արդեօք նախանձ, կե՛րք, յուզում:

Եւ զգացի քաղցր սարսուռ ոսկեքեւ
Երբ նայեցի շուռ՝ աչերիդ մեջը սեւ
Քո նայումսդ յսակ, ժպտուն, սիրաւէս,
Վառ յոյսերի մի երկինք եր ջինջ յաւէս,

Տիգրան Ա.Ն.Ման

Ա ԼԱ ՎԵԼ ՑԸ ԼՕՆՏԻԸ
ՄԷՍՏՃԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ԳԼԽԱՐԿԻ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ

ՇԻՔ ԵՒ ԴԻՄԱՅԿՈՒՆ

ԱՆԳԱՄ ՄԸ ԱՅՅԵԼՆՅԷՔ ԵՒ ԳՈՂ ՊԵՏԻ ՄՆԱՔ

ԲԵՐԱ, ՄԵԺ ՓՈՊՈՅ, ԲԻԸ ԶՅԵ

Ք Ի Չ Մ Ը Խ Ն Դ Ա Ն Ք

Ախրիկէի վայրենի բնիկներէն մէկը կը ներկայանայ բո-
ղոքական Միաբնակարի մը, երկու կիսերու հետ, և կը խնդրէ
որ զինքը ամուսնացնէ երկուքին հետ:

— Երկուքի՞ն հետ, կ'ըսէ Միաբնակարը. բայց մեր կրօնքը
կ'արգիլէ բաղամկնութիւնը:

Վայրենին կը հեռանայ, բայց քանի մը օր ետքը դարձ-
եալ կը ներկայանայ:

— Ամուսնացո՛ւր մեզի, մէկ կին մը ունիմ հետս,

— Ի՞նչպէս:

— Կերայ միւսը:

×

— Մարիամ, պատուհանները մաքրեցի՞ր:

— Այո՛, ներսէն մաքրեցի, որպէսզի հանդը կարենայ
դուրս նայիլ, և դուրսէն աղտոտ ձգեցի, որպէս զի զիմա-
ցէն ներս չը նային:

×

Հիւանդանոցին մէջ, բժիշկը մտահոգ և սրտնեղած ներս
կը մտնէ:

— Քանի՞ հոգի մեռաւ այսօր, կը հարցնէ հիւանդա-
պահուիին.

— Երեք, Պարո՛ն:

— Բայց, երէկ չորս հատ զեղազիր գրեցի:

— Այո՛, պարո՛ն, բայց հիւանդներէն մէկը մերժեց զեղը
առնել:

×

— Աչքերուդ մէջը կը կարդամ որ ըսածդ սուտ է:

— Հայրի՛կ, ատոր չ'իմ հաւատար, որովհետեւ առանց
ախոյի չեմ կրնար կարդալ:

Քննութեան միջոցին .

— 67 սխալ, պղտիկ գրութեան մը մէջ :

— Ներողութիւն, պարոն, ես նոր ուղղագրութեան կը հետեւիմ . . .

×

Յիմարանոցի մը անօրէնը բացակայութենէ մը վերջ կը շարադառնայ .

— Ի՞նչ նորութիւն, կը հարցընէ հերթապահ բժիշկին :

— Տիկին Բաղիկեան՝ ամուսինը տուն փոխադրեց :

— Ամուսինը ի՞նչ ըսաւ :

— Նախընտրեց հոս մնալ :

— Գիտէի թէ խենթ չէր :

×

Զարեհ՝ իր մեծ հօրը .

— Մայրս ըսաւ որ տասը դրուշ պիտի տաս եթէ գոց տարված ոտանաւորս ըսեմ, եթէ կ'ուզես տառնը՛նիդ դրուշ տո՛ւր և երկու անգամ ըսեմ :

×

Թատրոնին մէջ .

Երկու բարեկամներ իրենց քովի օթեակին մէջի ծեր կնոջ աղամանդներուն ախարկելով :

— Նշմարեցի՞ր սա կնոջ վրայ գանուող աղամանդները՝ աւերակներու վրայ կախուած լապտերներու չէ՞ն նմանիր :

×

— Սիրելի բարեկամս, բաճկոնիդ ետեւը վերէն վար քափուեր է :

— Պարոն, սովորութիւն չունիմ ես իսկ եղածներովը զբաղելու :

×

Պղտիկ Զարեհ կնքահօրը նամակ գրած միջոցին խոշոր մեկանի բիծ մը կ'ընէ թուղթին վրայ :

— Պէտք է նորէն գրես, կ'ըսէ մայրը :

— Բայց մայրի՛կ, կը պառտսխանէ Զարեհ, երբ պահա-
րանին մէջ գնեմ կը փորձուի :

×

Այս մահճակալը պէտք եղածին չափ հաստատո՞ւն է,
որովհետեւ գիտնալու ես որ, քունս չառ ծանր է :

— Խնդրե՛մ, տոբթէոր, ըսէք, բերանը բաց պառկիլը
վնասակա՞ր է .

— Շատ . ճանճ կրնայ մանկ ներս :

×

— Նկարս կը չինէք, և նոյնիսկ անգամ մը երեսս չի
նայեցաք :

— Ինձմէ խնդրեցիք որ գեղեցիկ չինեմ ձեզի . . . աւելի
աղէկ է որ գէմքերնուդ չը նայիմ բնաւ . . . :

ՏՊԱՎԻՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՐՈՒՆԱԿ ՊԱՊԱԵԱՆ

ԹԻՒՆԷԼ ՓՈՂՈՑ, ՂԱԼԱՔԻԱ

Կ'ստանձնէ ամէն տեսակ տպագրական գործեր, մա-
հուր, հաւանաւոր եւ աման :

ՍԻՐՈՒՀԻՆ ՎԱՐԴԵՆԻՆ

(ՊՈՒԼՆԱՐԱԿԱՆ ՎԷՊ)

Հիւսէյին, նստած քարէ նստարարանի մը վրայ, իր դրանը մօտ, զոր կը հովանաւորէր թղենի մը, կը գիտէր գիշերը, ինչպէս կը զիտնէ ծովը:

Գիւզը՝ որ տակաւին քունի մէջ էր, կը նմանէր ժայռերու կոյտի մը: Մրտա ու ածե տունները՝ որոնք սոսկալի զաղանիքներու անձաւներ էին կարծես, կը գանուէին արօրէ կոնքի մը պէս խոր հովիտի մը շուրջը՝ ուր կը բարդաւաճէին, սատակամուռնչ հովերու ապաստանին տակ՝ պուրկարական զաշտերուն ամենէն սիրուն վարդերը:

Այս միջին տունները անուշ բուրումներով լի էին, որովհետեւ հովիտէն դէպի տունները կը բարձրանար միշտ, վարդերու անսահման անուշահոտութիւնը, որոնք երբեմն, լուսնին տակ, ձեւաթոյր կամ սատաթաթոյր կ'երեւէին:

Հիւսէյին կը խորհէր անորոշ և հեշտալի բաներու վրայ, որոնց մէջէն կարծես կը տեսնէր զգուսիի էակի մը կամ պայծառ գէմքի մը արուականը՝ որմէ իր հոգին կը հրապուրէր:

Փոքր-Ստիոյ զաշտերէն կուգար ան չիտթ մաքրով և խոհուն երեւակայութեամբ մը: Վտարանդի մըն էր ան զգլխած, երկար տառն մնացած էր Պոլսոյ մէջ:

Հոն, հաճոյսի ժամերու մէջ զարհուրելի վտանգներու հանդպած էր: Եւ կ'երգէր ան. կ'երգէր այն հաճոյսէր տարներու նման, որոնք մարմնակա՛ն ու հոգեկան մեղկութիւններու վրայ կը խորհէին միայն հին Սպանիոյ մէջ՝ հեռու մոլորանդութեան և պատերազմներու բարբարոսութիւններէն:

Կարծես յաճախ զանաւոր կը վերջուէր, անոնց միացած անցեալին երեւակայական մէկ կապով՝ որուն սիրահարած կը թուէր տարօրինակ կերպով:

ՆՇԱՆԱԲՈՐ ԼԱՔՈՐԱՆԻՆ, ՄԻԱԿ ԻՐ ՏԵՄԱԿԻՆ ՄԷՋ

ՅԱԿՈԲ ՓԻԼԻՊՈՍԵԱՆ

Կ. Պոլսոյ ամենանշանաւոր լափերանին, որուն լափերան, ուսողի մը բերին ջուրերը կը վազընէ:

Ս ռանց ոսկալի տառիս

Ս նգամ մը նամը նայեցէ՛ք եւ գոհ պիտի մնաք:

ԲԵՐԱ, ԱՆԱՅՈՒՌ ԲԱՍՄԺԻ ԴԻԱՆ ԱՌՋՆԻ

Պատահմամբ թողած էր Կ. Պոլիսը և խիստ ձերմակ, գեղեցիկ ու խրոխտ ձիու մը վրայ հեծած՝ թափառած էր ան քաղաքէ քաղաք, գիւղէ գիւղ, անցած էր ամբողջ Եւրոպական Թուրքիայէն փնտռել ու գտնելու համար միշտ երջանկութիւնը կամ ա՛յն անձանօթ էակը զոր իր էութեան մէջ կանգնած կը տեսնէին իր հողին ու միայլը՝ անմահ ու հոյաւկապ չէնքի մը պէս:

Իրիկուն մը երեւցած էր ան ա՛յն պուլ'արական գիւղին եզերքը՝ ուր գտնուող վարդերը, ծովուն աւազներուն չափ անհամար, կը հրապուրէին մարդը իրենց բուրումով և գոյներով: Եւ բնաղղմամբ ըստ ինքնիրեն «հոն է, հոն»: Այն ատեն զգաց բարերար հանգիստի մը անսահման ուրախութիւնը:

Ինքզինքն յանձնեց օդին, տերեւներուն, չափաւորներուն որոնց սկսաւ հիանալ, տեղին չքեղութիւնէն ազատուած:

Այս թուրքը, հանդարտ ու անխուփ, միաբն խոնքով երազուն, մեղամաղձա՜տ՝ ծաղկանց և հորիզոնին առջև, միշտ քաղցրաբարոյ, համակրելի ու հաճելի թուեցաւ տեղին պուլկարներուն, որոնք երկար ու գորշագոյն վերաբերունքի առած կանակներն, տակաւին ունէին հին թաթարներուն հովիւ կրօնը և դաժան ու երկաթեայ նայուածքը:

Պուլկարները Հիւսէյնի հետ հազուադասեցով ու տեսակցելով ակամայ հեշտանք մը կ'զգային անկէ և իրենց վայրենի կրօնովը կը տկարանար: Կախաղը կը կոչէին զինքը, որովհետեւ անիկա իր ունեւորներուն կը պատմէր գողարիկ առասպելներ, և զանոնք պատմելու ատեն աշխարհի սիրուն պարբերութիւններ կը գանէր, որոնցմով կը հրապուրուէին անոնք:

Առտու մը, արեւածագին, Հիւսէյն նշմարեց Մարթօնան որ հովտին վարդենիներուն մէջ կը չրջադաշէր: Իր իրանին շարժումը կարծես ծիածանի մը ձեւն ունէր:

Հիւսէյնն բուրումնաւէտ էակի մը թարմութիւնը զգայաբան մը կը չողար իր առջև.....

Վարդերու հովտին կենդանի ու իրական էակն էր արդեօք ան:

Այդ վարդերով զարդարած էր ան իր սեւ ու ալեկերպ մազերու հիւսիկները: Իր գոյնը կը փայլէր ու կ'այրէր բուրումնաւէտ հոգիներու նման սրտնք կը ծփան խորհրդաւոր երազներու մէջ: Եւ որովհետեւ զուխը վեր կը վերցնէր, առաւօտեան վարդագոյն օդին մէջ, իր դէմքը մարդկային գեղեցկութեան նմանող երկնաւաք պատկերի մը պէս կ'երեւար: Այն ատեն Հիւսէյնն մօտեցաւ Մարթօնային, զոր նկատած էր իր կախարդունին վարդերու հովտին: Ան կ'ընէր Միրքոյի իր կախարդունին վարդերու հովտին: Ան կ'ընէր Միրքոյի որ գտնէր մըն էր և որուն կոպտութիւնը կը խաղաղէր Մարթօնայի սիրուն աչքերուն առջև: Ոչ ոք ունէր անոր ուժն ու կրօնովը՝ մարդ կը զարնուէր անոր բարկութենէն, մանաւանդ երբ զինով ըլլար: Կ'ըսէին թէ վաղապէս և կատաղի էր ան: Մարթօնա կրած էր անոր սիրային բարբառսութիւնը: Սակայն վերջապէս յաղթած էր իր ամուսնոյն: Կարծես վազը մըն էր որուն սանձէն բռնած էր ուժգին Մարթօնա: Երկունքը Միրքօ կ'ընկողմանէր կնոջը սաքերուն առջև, երբ ան նստած կ'ըլլար սեմին վրայ և ցերեկին վարդերէն առած անուշահոտութիւնը կը բուրէր:

Այն առտուն երբ Հիւսէյն իրեն մօտեցաւ, կ'ընէր ներքին խաղաղութիւն մը զգաց, և երբոր անոր խօսքերը զինք հրապուրեցին, գետինը նայեցաւ ամառուան ուժեղ հովի մը առջև գողացող փառաւոր ծաղիկի մը նման:

Մարթօնա հմայք մը զգաց և մարդը առաջին անգամն ըլլալով, քստմեկեղաւ սիրոյ ազդեցութենէն արբշիւ: Մէրը զանոնք միացուց: Միրքօյի զաժան դէմքը չեկաւ երբեք խանդարել իրենց հողիներուն ներդաշնակութիւնը: Մոռցան զայն, որովհետեւ զիրար սիրեցին բացարձակ ու անզորուելի խոր սիրով մը:

Յիւզային հակասութիւնները, կրօնական ասեկութիւնները կ'ոչնչանային երբ իրենց չրթներն իրարու կը հպէին: Իրենց համար ոչ խաչ կարեւոր էր ոչ մահիկ և ոչ ալ անցեալի փառք յիշատակներ: Վարդերու անուշահոտ բուրմանը մէջ իրենց հոգեզմայլումը անսահման էր...

Ուրիշ իրիկուն մըն ալ թուրքը, ըստ սովորութեան, Մար-

թօնային կ'սպասէր: Ան դռնէն դուրս կը սպրդէր կամայ մը երբ յաճախ Միրիօ սոստիկ զինովցած կը քնանար մեռելի խոր քնով մը: Մէյ մըն ալ յանկարծ Հիւսէյին տեսաւ Մարթօ-նայի գալը, ահաբեկողի մէջ: Բռնեց զայն որ դադարէր ու չնչասպառ էր, և սեղմեց իր կուրծքին վրայ:

— Չեմ գիտեր թէ, ըսաւ կինը, Միրիօ չառ խորունկ կը քնանայ թէ ոչ:

— Մեղի ինչ, ըսաւ Հիւսէյին, որ կը ժպտէր արբշիւ:

Եթէ արթննայ, զիս իր քով չի գտնելով, դուրս պիտի ցտակէ, կատաղած ու հրաբորբոք. ներս մտնենք:

— Ոչ, ըսաւ միւսը, դարձոր դէմքդ դէպի լուսին որպէսզի աչքերուդ խորը սղոցի:

Եկուր, սիրելիս, չեմ գիտեր թէ շատ խորունկ կը քնանայ...

Յանկարծ ետին դարձաւ, կարծես դամէչի չունչ մը կը փչէր օդին մէջ:

— Կը լսե՞ս սիրելիս, ըսաւ կինը:

Ոտքի ձայն մը լսուեցաւ, և Միրիօ վաշտադ, քսամեղի չուքի մը պէս, իրենցմէ ոչ շատ հեռու, կամայ մը կծկեցաւ ցտակելու պատրաստ, խռպտաւ ձայնով մը...

— Թուրքը, նա, նո (զանակ):

Հիւսէյին Մարթօնայի առջեւ կենտրոն ըսաւ Միրիօյին. է՛հ շատ աղէկ, կ'սպասեմ քեզի...»

Միրիօ բաց դանակը բռնած էր միւսն ալ իրը հանեց: Պուկարը կծկուած սուէն վեր բարձրանալով, սկսաւ բարկացայտ նայուածքներ արձակել թուրքին վրայ իր մօլեղնած աչքերով և մինչդեռ իր կուրծքը ուռած կ'եղեւէջէր, բազուկը դարձուց և դանակը նետելու պէս րբաւ: Մարթօնա զանաւր կը զիտէր պատին կրթնած: Անխուսափելին, աղետալին հոն էր, սպիտակ թաշկինակ մը պատած իր մազերուն ու դէմքին շուրջը: Իր զգեստին վրայէն կապած էր դունաւոր դոգնոց մը:

Անդին, հեռուն, սև լեռներ իրենց գագաթները կը ցցէին դէպի աստեղագարդ երկինքը, և այս երկու մարդիկը Մարթօնայի առջև և իրեն համար զիրար պիտի խղդէին: Միրիօ

նախ քիչ մը նահանջեց, յետոյ յարձակեցաւ: Հիւսէյին մէկ կողմ ցտակեց Պուկարը ա՛նոր քովէն անցաւ, անմիջապէս վերադարձաւ, բարանի մը ուժգնութեամբ, կրկին յարձակեցաւ զուրիւր ծռած: Թուրքը չի կրցաւ սրծիլ. ընդհարումը զայն գիտին սաղալեց, Միրիօ ինկաւ անոր վրայ: Զիրար պրկեցին կատաղութեամբ, մէկ և միւս կողմէն ելելով, զրուարկելով, զիրար խածատեցին, հրաբորբոք աչքերով և ախառններին դուրս ցցած: Գոմէշարածը, որուն ուժը գերազանց ու սոսկալի էր, յաջողեցաւ ազատիլ և մէկ ծռակը դնելով թուրքին կուրծքին վրայ, իր ալմանդակ ու մաղոս ձեռքերով իր հակառակորդին կոկորդը այնպէս մը սեղմեց որ այս վերջինը ի զուր ստաղկեցաւ և խռնեց:

Աչքերը՝ իրենց կողմերէն դուրս ելած ու բերանը գաւարած էր: Լուսինը հեղօրէն ու խաղաղիկ կը լուսաւորէր այս մեռելը, այնքան քսամեղի ու ահաւի, որ պուկարը վեր կանգնեցաւ զարհուրելի շարժումով մը, անապաշտօրէն խաչակնքելով:

Իր կնոջը դարձաւ, որ պատին կրթնած անշարժ, կարծես քարացած էր և ըսաւ անոր—«Հետեւէ՛ ինձի»:

Երկու ժայռերու միջև, միմիկն անկիւն մը, ազուաները լափեցին օրերով Հիւսէյինի մարմինը:

Մարդ չի տեսաւ ա՛լ Մարթօնան: Ի՞նչ եղած էր:

Գիւղին մէջ ոչ ոք զիտէր: Միրիօ այժմ միայնակ, անդադար կը ստկար, մանաւանդ երբ գիշեր ըլլար:

Ժամանակէ մը ետքը, այդ հովտին մէջ վարդենի մը բուսաւ: Անիկա բոլոր միւսները կը հովանաւորէր և իր ծաղիկները ամենէն աւելի բացուած և գեղախալ, շառագոյն էին:

Իրենց ծիրաննաման գոյնը, արեւին տակ կարծես արիւնոտ վէրքեր կը յիշեցնէր: Երբեք տեսնուած չէր այդպիսի վարդեր, զորս երբոր ուշի ուշով դիտէիր, սիրահարին տարսուռն և դողդոջուն շրթները կը յիշեցնէին:

Երբունի վնուկ մը պատմած ըլլալով թէ այդ վարդենիին բուսած տեղը, Միրիօ իր կինը խղդած է մազերէն զայն քաշ-

կուտելէ վերջ, այդ թուփը «Սիրունիկն վարդենիկն» կոչուեցաւ:

Մարդ մինչեւ այսօր կրնայ տեսնել զայն, պուլկարական հովիտներուն ամենախախուկ վարդերով ծածկուած, և կ'ըսեն թէ անոնք յաւերժական են...

Թարգ. Ֆրանս.

Լ. ՏԸ ՊԵՍԻ

ԵՐՈՒԱՆԻ ՍԵՎԱՃԱՆԸ

ԿԱԶԱՆԴԻ ՆՈՒԵՐՆԵՐ

Ո՛վ սիրունի ունեցող պատանիներ, երբ կ'ուզեք ձեր սիրելիներուն նուէր ընել, կաղանդի առփուլ ամփամ մը այցելեցէ՛ք

ԳՈՒՐՇՈՒՆԼՈՒ ԽԱՆ, ՂԱԼԱԹԻԱ

Տպարան՝ Ռ. ՍԱԴԱՆԱՆ

Եւ պիտի զսնեք զիրենք շա՛րք մը որ կաղանդի նուէր ըլլալու կոչուած է: Գիտե՛ք թէ որոնք են:

Ապսիւլ Համիս Եւ Շերօք Հօրմա, Սալիհա հանքմ, Կալուօթի Տարեցոյցը, Հազար Եւ մեկ գիշերներ, Գափամանեան բառարան, Եւայլն եւլն.

ԳԻՆԵՐԸ ԴԻԴԻՐԱՄԱՏՉԵԼԻ

ԱՐԱՍ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ ՆՈՒՇՏԱԿԻ ՄԵ՛Ծ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Արանց և Կանանց համար տալիս կարգի և ամէն տեսակ Մուշտակներ Մանչօն և Պօա, վերջին նորաձեւութեանց համաձայն:

Այցելութիւն մը կը բաւէ ապրանքներու աղնուութեան և տեսակներու զանազանութեան մասին համոզուելու համար:

ՓՈՔՐԱՔԱՆԱԿ
ԵՒ ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ
ՎԱՃԱՌՈՒՄ

Գ Ի Ն Ե Ր Ը
Չ Ա Փ Ա Ի Ո Ր

ՄԱՀՄՈՒՏ ՓԱՇԱ, ԲԻԴՐԲՃԻ ԽԱՆ ԹԻԻ 1—5

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԱՌԵԻՏՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

شرکت تجاریه عثمانیه

SOCIÉTÉ COMMERCIALE OTTOMANE

Ա. Ն. Ա. Ն. Ո. Ւ. Ն. Ը. Ն. Կ. Ե. Բ. Բ. Ի. Թ. Ի. Ի. Ն.

ԴՐԱՄԱԴԱՒՈՒԻ 100,000 ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԱՍԿԻ

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻ Կ. ՊՕԼԻՍ

Առաջին Հայ Դրամատուն

ՍԹԱՄՊՈՒԼ, ՔԱԹԸՐՃԸՐԼԸՈՒ ԽԱՆ

- Կ'ընէ** Հայկական սոյն դրամական հաստատութիւնը
Փոխատուութիւններ՝ առեւտրական տոմսերու, մուրհակ
ներու, փոխանակագիրներու, բաժնեթուղթերու, պաշտա
թուղթերու, ապրանքներու եւ բնուագիւրներու վրայ:
- Կուտայ** չէքեր, վարկագիրներ, փոխանակագիրներ եւ հեռագրական
վճարումի հրամաններ՝ ինչպէս Թուրքիոյ, նոյնպէս աշ
խարհիս բոլոր մասերուն վրայ:
- Կը գնէ** եւ կը ծախէ ամէն տեսակ բաժնեթուղթեր եւ պարտա
թուղթեր, թէ՛ մեր եւ թէ՛ քուր օտար հրապարակներու
վրայ, ինչպէս եւ օտար դրամներ:
- Կը գանձէ** եւ կը զեղջէ առեւտրական տոմսեր, մուրհակներ, փոխա
նակագիրներ, բաժնեթուղթեր եւ կտրոններ:
- Կ'ընդունի** դրամական անանդներ՝ նպաստաւոր պայմաններով:
Դրամատունն հաստատած է առեւտրական տեղեկութիւններու հա
մար լաւագոյն կերպով կազմակերպուած սպասարկութիւն մը:

Խ. Ա. Յ. Ո. Գ. Ա. Կ. Ա. Ն. Ս. Ն. Ս. Ո. Ի. Կ.

Խնայողութիւնը մեր համայնիւն մէջ քաջալերելու համար
Կ'ընդունի 25 դրուէն սկսելով գումարներ

Դրամատունը կը կատարէ նաեւ, թէ՛ իր հաշուոյն, թէ՛ մասնակցու
թեամբ եւ թէ՛ ուրիշներու հաշուոյն, ամէն տեսակ արդիւնաբերութիւններու
եւ ապրանքներու գնում, վաճառում, փոխանակութիւն, ներածում եւ
արտածում:

Կ'ընդունի ներկայացուցչութիւն թէ՛ տեղական եւ թէ՛ օտար տուններու:

Կը կազմէ առեւտրական եւ ճարտարունեստական ընկերութիւններ
եւ կը մասնակցի անոնց:

Կ'է Լ Ե հանրօգուտ շինութեանց վերաբերեալ ամէն տեսակ ձեռ
նարկութիւններ:

ԿԻՅԱՍՏԵԱՅ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՀԱՆԴԵՍ

Գ. Բ. Կ. Ա. Ն. - Գ. Ե. Գ. Ա. Բ. Ո. Ի. Ե. Ս. Ն. Ա. Կ. Ա. Ն.

Բաժանորդագրութիւնը կանխիկ

Պոլսոյ եւ գաւառի համար տարեկան 40 դր.

Արտասահման » 12 ֆր.

Խմբագրութիւն (ԵԱՆԹ) Հոնկոնգ

Ղալաթիա և Պոլիս

IMPRIMERIE "CHANTH."

Galata, CONSTANTINOPLÉ

ՇԱՆԹ մրցակից չունի հայութեան մէջ:

ՇԱՆԹԻ կ'աւազակցին մեր ամենէն ծանօթ ու
սաղանդաւոր գրագէտները:

ՇԱՆԹ կը ցոյացնէ հայ արուեստը ու միտքը:

ՇԱՆԹ երոպական համեմար կը ծանօթացնէ
հայութեան:

ՇԱՆԹ ունի իր գրական ու գեղարուեստական
նամականին, ուր բոլոր երկիրներու իր մաս-
նաւոր քրթակիցները կը խօսեցնեն իրենց
գրական ու գեղարուեստական շարժումը,
մասնաւորապէս Հայէն բղիտը, ու Հայու-
թիւնը շահագրգռող:

ՇԱՆԹ յուրջ ու նետաբերական մրցումներ կը
կազմակերպէ, կարեւոր մրցանակներով:

ՇԱՆԹԻ Գրական եւ Գեղարուեստական բաժինին
մէջ կը խօսուի ամէն արժեքաւոր հրատարա-
կութիւններու վրայ ընդհանրապէս, տարւան
գրականութեան եւ գեղարուեստին ամփոփ
ու հագործի պատմութիւնը տալով ըլլալու
համար:

ՇԱՆԹԻ ամէն քիւ կը պարունակէ բազմաթիւ
նկարներ:

ՇԱՆԹ տարւան ընթացքին բացառիկ քիւեր
կուսայ:

ՇԱՆԹ. Նմալո մը պահանջեցէ՛ք ՇԱՆԹԻ վարչութիւնէն:

ԴԵՊԻ ԱՓՐԻԿԷԻ ԽՈՐԵՐԸ

Ճամբորդութիւնը, որուն կարեւորագոյն նօթերը կու-
գամ տողագրել հոս, կ'սկսի Խարթումէն և կը վերջանայ
Վադ, Սուտանի Պահրը Դադէլ Նահանգին կեդրոնատեղին:
Ամբողջ հազար մղոն դէպի հասարակած՝ երկայնութեան՝ մին-
չեւ ⁷/₈ աստիճանները, այրեցեալ դօտիլ տօթակէզ արեւուն և
հեղցուցիչ մթնոլորտին տակ, «Խաւարակուն Ափրիկէի» խո-
րերը, անասուններու և մարդոց վայրենիներուն մէջ, խոր-
հրդաւոր Նեղոսին ջուրերուն վրայ... Բաւարար ատաղձներ
ասոնք, արդէն, երեւակայութեան մէջ կառուցանելու համար

Տեհա գեղէն Տեր եւ Տիկին մը !!!

հեռագատկերը այն արկածալից և գուցէ ճակատագրական
ճամբորդութեան, որուն երբեմն փափաքած էի խենթ տղու
խելքովս:

Մեր Տարեցոյցը. — 59

Խարթումեն կը մեկնինք Յունիս 15 ի յետ միջօրէին, Պեաքիս շողենաւուն վրայ: Ոչ մի ծանօթ կը գտնեմ հոն: Նաւապեար չոր-ոսկոր, պաղ-սառոյց անգլիացի մը, որ առա-

Ընթանեկան յարկը, Պահրը Ղազեի վերին մասերուն մէջ:

ջին կարգին մէջ, իրեն միայնակ ընկեր ունի, իրեն հակապատկեր, բարեկազմ և տաքարիւն հազարապետ մը, ան ալ անգլիացի: Երկրորդ կարգին մէջ ինծի ընկեր կը գտնեմ կարգ-

մը Եւրպտացի և Սուրիացի կառավարական պաշտօնեաներ, որոնց հետ նախ օտարոտի ակնարկներ կը փոխանակենք: Սակայն ճամբորդութեան մէջ մարդիկ միշտ հինաւուրց բարեկամներ են իրարու կարծես, շուտ կ'ընտելանանք մէկզմէկու և կըսկսինք կաղմել մեր ճամբուն ընկերութեան շրջանակը:

«Պէտքերս» նազելածեմ, այլ տարիքը առած, քայլերը դանդաղած, ուժաթափ տիկնոջ մը երեւոյթը կ'ազդէ մեզ, արդէն իսկ հանգստեան կոչուելու իրաւունքը ստացած: Նաւազնադութեան երկրորդ օրն իսկ, կարծես յոգնած ու պարտասած, հանգստի պէտքը կ'զգայ ու կ'երթայ կը նստի աւագին վրայ: Նաւաստիները օր մը ամբողջ կը քրանեն շարժման մէջ դնելու նազելանիստ Տիկիւնը, որ վերջապէս կը բարեհաճի ոտքի ելլելու և հարիւր տասը մղոն ճամբայ կտրելէ վերջ մեզ կը հասցունէ առաջին կարեւոր կայանը մեր ճամբորդութեան վրայ — Էլ — Տիւվէմ:

Տիւվէմ Սուտանի համանուն նահանգին կեդրոնատեղին է: Մինչև մէկ տարի առաջ Սուտանի երկրորդական վաճառաւոր քաղաքներէն մէկն էր ան, խէժի արտածութեան էն կարեւոր կեդրոնը ըլլալով: Սակայն Քօրտօֆանի երկաթուղիի գծին շինութենէն ի վեր, որուն առթիւ խէժի հրապարակը փոխադրուեցու, Էլ—Օպէյիտ, Տիւվէմ իր երբեմնի փայլուն դիրքը կորսնցուց: Սակայն և այնպէս ներկայիս ալ Սուտանի կարեւոր կեդրոններէն մին կարելի է նկատել զայն:

Մեր ներկայ նօթերուն մէջ միշտ կարեւոր տեղ մը տուած ենք տեղագրական և առեւտրական ծանօթութիւններու, զոր մասնաւորապէս շահեկան կը համարենք մեր Սուտանահայ և Եւրպտահայ դադութներուն համար:

Տիւվէմէն մեկնելով կը հասնինք Քօսթի, Խարթումէն 176 մղոն: Քօսթի տանեակ մը տարիներու մէջ շինուած մաքուր, կոկիկ գիւղաքաղաք մըն է: Քօսթի անուն յոյն մը եղած է անոր հիմնադիրը և իր անունով մկրտած զայն: Խօսուն ապացոյց մը, հաստատող թէ Սուտան ո՛ր աստիճան գրաւուած է յոյն գաղթականութեան կողմէ: Քօսթի Քօրտօֆանի գիծին շինութենէն ի վեր մեծ կարեւորութիւն ստացաւ,

երկաթուղիի գիծին վրայ կարելու կայան մը հանդիսանալով և Տիւվէմէն խելով խէժի հրապարակին կարելու մէկ մասը: Օրէ օր աճելու վրայ է, և երկրագործական ու վաճառականական տեսակէտով փայլուն ապագայ մը կը խոստանայ:

Նաւամատոյցին վրայ, կը սկսինք դիտել բազմութիւնը, որուն մէջէն մեր ուշադրութիւնը կը գրաւէ կրօնաւոր մը, չոր-չոր դիմագիծով: Դէմքին արտայայտութենէն և շարժումներէ-

Թօնկաի Շուլլուֆներէն
սիպար մը:

Տեմֆա պատերազմիկ մը
ձերմակ Նեղոսի վրայ

րէն հայ քահանայ մը տեսնալ կը կարծենք նախ. իսկ անոր վեղարին ձեւը կ'ուշաբերէ մեզ: Սուրբանի քահանայ մըն է, որ Մէրտինէն ճամբայ ելած է՝ հանգանակութիւն կատարելու համար: Այս հանդիպումը կը նօթագրենք պարզապէս անոր համար որ այդ չորցած քահանան, զոր Թէվֆիգիյէ թողած էինք իր ուրիշ մէկ ընկերով հետ, 45 օր վերջ վաղի Ափրիկէի

այդ հեռաւոր մէկ անկիւնին մէջ կը տեսնուի, հանգանակութիւն համար: Հայ տէրտէրը հիանալի քաջութիւն ունի հալածանքի ու տառապանքի դիմադրելու մէջ, սակայն մինչեւ հասարակած հանդանակութեան ելլելու ձեռներէցութիւնը ունի՝ արդեօք:

— Քօսթիէն մեկնելով չորս մղոն անդին կը հասնինք «Ճերմակ Նեղոսի կամուրջ»ը, որ խանդոտ հիւրընկալի մը պէս, իր միացած թեւերը կը տարածէ, ճամբայ կը բանայ իր այցելուին, Տիկին «Պէտթիս»ին, որուն վրայէն մենք կը դիտենք անոր բացման և փակման պատկառազու արարողութիւնը վերահսկելով:

Ճարտարապետական հիանալի կերտուած մըն է ան, որ իր տարբեր յատկութիւններով կրնայ մրցիլ Խարթումի նշանաւոր կամուրջին հետ, որ ճարտարարուեստի մարմնացում մըն է: Այս կամուրջն է որ կը կապակցէ Խարթում-Էլ-Օպէրիտ երկաթուղիին գիծը:

Այնուհետեւ երկար ատեն տեսարանի մօրինակութիւնը կ'ըմբոստացունէ մեր աչքերը: Նեղոսէն միապալաղ ջրակոյտը միայն՝ մեր առջեւ և անսահման հարթաւաւարի դաշտանկարը միայն՝ մեր երկու կողմը, որ նախապէս գրաւիչ էին ու հաճելի, ալ անտանելի կը դառնան, տաղտուկ կ'ազդեն պարզապէս: Եւ ահա հեռուէն կ'ընդհարուին կատարները «Էլ-Ճէպէլէյն» երկուորեակ լեռներուն, որոնց բարձունքներուն ի տես մեր գետնաքարշ, ընկճած հողիները կըսկսին վերազարթնուլ, վերանալ: Կարծես նոր ոյժ մը, կազդուրանք մը կըզգանք: Կեանքը արգէն փոփոխութիւններով, ելեւէջներով միայն կարելի է: Անհաւասարութիւնները, զանազանութիւնները՝ անհրաժեշտութիւններ են կեանքի համար: Լեռներու բարձունքները եւ դաշտերու խոնարհութիւնները խորհրդանշաններն են հոգեկան բարձրութեան և խոնարհութեան, որոնց յաջորդականութեան մէջն է կեանքի կատարելութիւնը:

Հետզհետէ կ'անցնինք Էլ-Թէնք, Էլ-Քաքա, և Մայլօթ նորաշէն գիւղերը, որոնք առեւտրականապէս ապագայ խոստացող կեդրոններ ըլլալու սահմանուած են, և վերջապէս կը

հասնինք Քոստոք, Խարթոժմէն 469 մղոն. որ շատ անհաճոյ ընդունելութիւն մը կ'ընէ մեզ, իր անձրեւոտ, տաք ու խոնավ օդով և բիւրաւոր անգութ մտեղներով, զորոնք կը հալածեն անհամար լուսածճիւններ խաւար միջոցին մէջ՝ մեր տաժանքները թեթեւեղեղու կարծես մի քիչ:

Քոստոք, կեղբոնատեղին է համանուն նահանգին, որ կ'անուանուի նաեւ Փաշօտա: Թէեւ օդը շատ վատառողջ, կարեւոր դիրքի մը վրայ վաճառաշահ կեղբոն մըն է: Առիթը

Նօեւ Վերեաւան մը

կ'ունենանք չրջելու ամբողջ քաղաքը և դիտելու շրջակայքը, որ մեր յիշողութեան մէջ կ'արթնցունեն պատմական կարեւոր դէպքեր: Հաճոյախառն սարսուռ մը կ'անցնի մեր մէջէն, երբ կը մտաբերենք թէ կը կայնինք դաշտերուն մէջ այս հռչակաւոր Փաշօտային, ուր քիչ մնաց Մարշան եւ Քիչնէր, Պրանսա ու անգլիա, իրարու պիտի բաղխէին և ամբողջ եւրոպայի տարբեր ճակատագիր մը պիտի ստեղծէին:

Այլեւս սկսած ենք մեր ետեւ թողուլ քաղաքակրթութեան ամէն հետք գրեթէ, ու մտած վայրենի միջավայրերու մէջ: Արդէն հագուստ-կապուստով մարդիկ բացառութիւններ կը կազմեն ու մերկերով է որ կը շրջապատուինք ու կը պատուովինք ամէնուրեք: Թեւ մը հագուստ իսկ գտնել կարելի չէ այդ մարդակերպերուն վրայ, որոնց կիները միայն իրենց առաջնական գոցած են կամ պղտիկ լաթով մը, կամ երկու փունջ թուփերով, մեր երեւակայութիւնը իրականութեան փոխելով մեր նախամօր Նւայի դիմաստուերին մասին: Բազմաթիւ ցեղերէ կը բաղկանան մեր մնացեալ ամբողջ ճամբորդութեան ընկերացող այս մերկերը, զորս մարդիկ անուանելու համար նախատինք կ'ըզանք, և որոնց ընդհանրապէս ցելով ծեփուած, գարշահոտ և նողկալի իրանները դիտելով հազար անգամ նախապատիւ կը համարինք այն վայրի անասունները և ժանաւանդ կապիկները որոնք գետեզերքին վրայ մեղի կ'ընկերանան մինչեւ վերջը: Ասոնցմէ ամենէն բազմաթիւ և նշանաւոր ցեղերն են Տէնքաները, Շուլլուքները և Նօէրները: Հագուստ-կապուստէ, բնակարանէ զերծ, ասոնք ամէնքն ալ դետէն ձուկ և անտառէն անասուն որսալով կ'ապրին, և իրենց ամբողջ երկրագործութիւնը, նեղոսի հիանալիօրէն արգասաբեր հողերուն վրայ, կը բաղկանայ իրենց ապրուստին բաւական հացահատիկ մշակելէ: Եւ ինչ որ ունենան անոնք աւելորդ՝ կը փոխանակեն ուլունքներու հետ, ինչ որ է իրենց միակ մոլութիւնը:

Իսլամութիւնը, որ Սուտանի տիրող կրօնն է, մուտք չէ կրցած գործել անոնց մէջ, և աւելորդապաշտութիւնն ու կռապաշտութիւնը տեղ տեղ անպակաս են:

Մեծամասնութիւնը անոնցմէ անկրօն է. ու եւ չիւթական կամ բարոյական կազմ կամ հաստատութիւն չունին: Ու մանք կը ճանչնան միայն ժէյա մը, որուն անուան կ'երդնուն եւ կ'անկածին անկէ. Բայց եւ այնպէս շատ մեծ եղաւ մեր զարմանքը երբ հարցափորձելով տեղեկացանք թէ ասոնք, այս վայրենիներն ալ, ունին գաղափար մը, թէեւ շատ սաղմնային և անորոշ, գոյութեանց միակ սկզբնապատճառի մը մասին,

զոր Շուլլուքները ձուաֆ, Տէն-
քաները Տեկիթ և Նօէրները
Քօթի կ'անուանեն:

Ու մինչ այսպէս մենք զմեզ
այլեւս ճիշդ «խաւարակուռն
Ափրիկէ»-ի խորերուն մէջ կար-
ծելով, չառ գէշ տրամադրու-
թեան առկ, անախորժ մտա-

Կից մը

Շուլլուքներու վարսայտրդա-
րումի օրինակ մը

ծումներու մէջ խորասուզուած,
կը շարունակենք մեր ճամբան՝
մեր դանդաղաշարժ «Պէտթ-
րիս»-ին վրայ, յանկարծ հե-
ռուէն կը նշմարենք կուտա-
կուռ մը քարաշէն զեղեցկատե-
սիլ չէնքերու, որոնց մէկուն
վրայէն աղօտօրէն դուրս կը

ցցուի խաչ մը: Քարտէսին կը դիմենք և կ'իմանանք որ հա-
սած ենք Լուլ գիւղը: Դժբախտաբար շողեռաւը չի կենար և
մենք հեռուէն, գետափին վրայ կը դիտենք քանի մը վեղա-
րաւորներ, չըջապատուած սեւամորթ և մերկ տղաքներէ: Կը
ծանօթանանք որ այս չէնքերը կը պատկանին այն քաջածա-
նօթ Աւստրեան—առաքելական միաբանութեան որ «Միսիո-
նարութիւն կեդրոնական Ափրիկէի» կը կոչուի, և կարեւոր
կեդրոններ ունի Գահիրէի, Կիզիրէի, Ասուանի, Խարթումի և
Օմսուրմանի մէջ: Լուլէ վեր կարեւոր հաստատութիւններ ու-
նի նաև Թժնկարի, Վալի, Քայանկօի և Ըմպէլիի մէջ: Ի
վերջոյ առիթը կ'ունենանք Վալիի մէջ այցելել անոնց հաս-
տատութեան, և մեծ հիացմունքով կը դիտենք վայրենիներու,
ինչպէս և մարդակերներու տղաքներուն ուսանիլը՝ դպրոցին
մէջ, աշխատելը՝ արհեստանոցին մէջ, գործելը՝ պարտէզին
մէջ, խաղալը՝ ֆութ—պօլի բակին մէջ և աղօթելը՝ մատուռին
մէջ: Եւ որքան մեծ կ'ըլլայ մեր սքանչացումը, երբ կը տես-
նենք մարդակերի մը որդին, որ Սրկին առջեւ նստած,
ձայնագրի տետրակը բացած, քաղձրահնչիւն կտոր մը կը զար-
նէ: Իսկ անհար է պատկերել հոս այն զգացումը՝ որուն կ'են-
թարկուինք կիրակէ մը մատուռին մէջ՝ դիտելով խուճ մը
այդ տղաքներէն, որոնք ձայնագրի վրայ շարական կ'երգէին,
և զորս ուրիշ մը կ'առաջնորդէր՝ օրկանին առջեւ նստած...:
Կը համոզուինք թէ ճշմարիտ առաքելական գործն է որ կը
գործեն արդարեւ այս մարդիկը հոս, երբ կը տեսնենք այս ա-
մէնը, և վստահ կ'ըլլանք թէ ճշմարիտ զոհաբերութիւն մըն է
որ կը կատարեն անոնք, երբ անոնցմէ մէկուն մահուան ներ-
կայ կ'ըլլանք և ուրիշ մը մահուան անկողնին մէջ կը թո-
ղուք: Այս սողերը երկարեցինք բաղդատուութեան փոքրիկ
եզր մը գծած ըլլալու համար՝ մեր թրքահայ միսիոնարութեան
տեսած գործին հետ:

Լուլէ բաժնուելով գիշերանց կ'անցնինք Մէլէքէլը և հե-
տեւալ առտուն կը հասնինք Թէվֆիգիյէ, Խարթումէն 530
մղոն: Շողեռաւը ամբողջ օրը կը մնայ Թէվֆիգիյէի առջեւ, և
տաննակ մը օրեր ջուրերու վրայ օրօրուելէ վերջ, առաջին

անգամ ոտք կը դնենք ցամաքի վրայ: Թէվֆիգիյէ իր դերքին շնորհիւ կարեւոր կեդրոն մըն է մանաւանդ առեւտրական տեսակէտով: Հոն անոր մօտերն է որ կը բաժնուի ձերմակ Նեղոսը իր ճիւղաւորումներով. Պահրը-Սօպաթ որ դէպի հարաւ-Արեւելք կ'երկարի մինչեւ Ապիսինիոյ սահմանները, Պահրը Զիւրաֆ և Պահրը Ճէպէլ, որ ի վերջոյ միանալով, կ'իջնեն

Շուլլուֆներու տիպար մը

Նօքր ցեղապետ մը

դէպի հարաւ, մինչեւ Գօնկօի սահմանները, և Պահրը Ղազէլ՝ որ կ'ուղղուի դէպի հարաւ-արեւմուտք, և որուն մէջէն է որ պիտի շարունակենք մեր մնացած ճամբորդութիւնը: Թէվֆիգիյէ շատոնց աւելի փայլուն դերք մը գրաւած պիտի ըլլար, եթէ երբէք օդը սոսկալիօրէն վատառողջ չ'ըլլար և գետինը քիչ մը բարձր եղած ըլլար գետափէն: Այս նկատուածով իսկ

կառավարութիւնը կը շինէ Մէլէքէլը որ Թէվֆիգիյէէն մէկ երկու ժամ միայն հեռաւորութիւն ունի, և ուր կ'ըսուի թէ պիտի փոխադրուի Քօտօքի նահանգին կեդրոնատեղին: Նորէն և այնպէս Թէվֆիգիյէ միշտ միջնորդ հրապարակ մը պիտի ըլլայ թէ արտածումի և թէ ներածումի համար Սարթումի հրապարակին և Սուտանի հարաւային երկրամասին հրապարակներուն միջեւ: Կարեւոր բերքերն են խէժ և մօրթ: Ուրջան ուրախ կ'ըլլանք հանդիպելով հոս, ինչպէս ասկէ առաջ Քօտօքի և ի վերջոյ նոյնիսկ Վաշի մէջ, հայ վաճառականներու, որոնք իրական ապացոյց մը կը հայթայթեն թէ հայ առեւտրականը կրնայ նաև աշխարհիս յետին ծայրերը երթալ, ինչպէս կրնայ հաստատուիլ ու մրցիլ ամէնէն խոշոր հրապարակներուն մէջ, ինչ որ այնքան մեծ մէկ փառքը կազմած է մեր ցեղին՝ սկիզբէն ի վեր:

Կը բաժնուինք Թէվֆիգիյէէն և կը հասնինք Թօնկա: Թօնկա ինքնին շատ կարեւոր կեդրոն մըն է ներկայիս, սակայն սահմանուած է մեծ կարեւորութիւն ստանալու ապագային, կառավարութիւնը մտադրած ըլլալով Թալօտի (առեւտրական կարեւոր կեդրոն) նաւահանգիստը ընել զայն:

Կ'անցնինք Թօնկան պաշարուելով այն տիպար խորհրդածութեամբ թէ ալ այնուհետեւ՝ մինչեւ մեր վերջին կայանը վարը Նեղոսին վրայ և վերը երկնքին տակ, առաջնոյն յաճախաբէր ալիկոծումին և վերջնոյն ամէնօրեայ տեղատարափներուն ու փոթորիկներուն մէջտեղ, պիտի շարունակենք մեր ճամբորդութիւնը, որուն տեւողութեանը մասին ոչ ճամբորդները գաղափար ունին. ոչ ալ նաւապետը ինք: Կը հարցափորձենք ով որ տեսնանք՝ թէ քանի՞ օրէն արդեօք կարելի է հասնիլ և ամէն մէկէն տեսակ մը պատասխան կը ստանանք, ամբողջին ալ միշտ կցուած թրքական «ինչալլա»ը: Կը համակերպինք ճակատագրին և կ'ապաւինինք Նեղոսի շնորհներուն:

Զանձրոյթը նորէն գլուխ կը վերցնէ. անձկութիւնը կը պատէ վերստին մեր հոգիները: Սակայն նորութիւնները կը փարատեն միշտ հոգեկան անձկութիւնը և նախախնամութիւն

նը կրկին կը շնորհէ մեզ այդ նորութիւնը: Արդէն մտածենք Պահրը—Չազէլ, և նայելով կը տեսնանք որ Ափրիկէի համալուոր անտառներուն մէջէն է որ կ'ընթանայ մեր Տիկին

Յամպօ աղջիկ մը,
որ եգիպտացորեն կը ծեծէ

դրուժը կը ընկերակցի մեզ, մեր ճամբորդութեան մինչեւ վերջին հանգրուանը: Հոս կը տեսնես ընծուղաներու երկարաձիկ շարքեր, որ իրենց վիզերը վեր կ'առնեն՝ կարծես բարձրաբերձ ծառերու հասակին հետ չափուելու համար, հոն առիւծներ և վագրեր, որ կամ իրենց որսերը կը հալածեն և կամ իրենց վնասապան շայտաւորը կը ցուցադրեն. անդին կապիկներ, որ իրենց զանազան տեսակներով ծառերու վրայ

«Պէտքերիս», նոյն այն անտառները, որոնց մէջ դեռ երկու տարի առաջ Նանքիներու աշխարհին համալուոր որսորդը, Թէօտոր Բուզվէլթ կատարած էր իր նշանաւոր որսի արշաւանքը: Կը գրաւեն և նաւուն կամրջակին կը կապեն մեզ օրն ի բուն, գետին երկու ավերուն երկայնութեամբ շարժակող, ցատկատու հազարաւոր բիւրաւոր եղջերուներու, այծեամբներու հօտերը, ազդարարելով կարծես մեզ թէ Նեղոսը հոն իրաւցնէ Պահրը—Չազէլ է, թէ հոս իրենց թագաւորութիւնն է: Աւելի յառաջանալով կը դիտենք յաջորդական անհատներու տողանցում մը հարիւրաւոր անագնազանգ փիղերու երամակներուն, որոնք իրենց պատիճներով ցնցուղի պէս ջուր կը սրսկեն մեր վրայ: Եւ կենդանիներու այս փոփոխական այլ մշտական ցուցա-

պար կը բռնեն, ու տակաւին ուրիշ ամէն տեսակ վայրի կենդանիներ, որ իրենց գրաւիչ շարժումներով հաճելի կենսականութիւն մը կը ստեղծեն մեր շուրջ:

Նաւապետն ու հազարապետը, որ ընտիր ղէնքեր ունին, չեն կրնար ինքզինքնին զսպել և հակառակ մեր ճամբորդութեան այնքան յապաղումին, սիրտ կ'ընեն մերթ ընդ մերթ մեր սուղ ժամերը գոհել իրենց որսորդի քմահաճոյքին: Կը զայրանանք, այլ անօգուտ: Անգամ մը սակայն ներեցինք Կը զայրանանք, այլ անօգուտ: Անգամ մը սակայն ներեցինք իրենց, երբ նաւապետը բռնուեցաւ առիւծի մը հետ, ու անոր իրար յաջորդող չորս գնդակները, որ իր ոտքերուն տակ կ'իյնային, առ ոչինչ կը գրէր, և հաստատ կեցած, դէպի մեզ ուղղուած վնասապան շայտաւորով մը պոչը կ'ողորէր օդին մէջ, երբ յանկարծ տեսաւ ընծուղաներու խումբ մը և խոյսացաւ անոնց վրայ: Նաւապետն ու հազարապետը հալածեցին զայն, այլ ի գուր:

Իսկ Նեղոս ինքը կարծես մըցիլ կ'ուզէր անտառներուն հետ, ինքն ալ իր կողմէն մեր առջեւ հանելով իր ծոցին մէջ մտեցած կենդանիները, որոնց կը հրամայէին կոկորդիլոսները և գետաձիները, որոնք մինչեւ վերջը մեր հաւատարիմ ուղեկիցներն էին, Անտառին անփոյթ ու հպարտ առիւծին դիմաց Նեղոս ինքն ալ մեզ կը ցուցադրէր, անգամ մը, իր մէկ գետաձին, որ զայրացած կը հալածէր Տիկին «Պէտքերիս»ը և կը սպառնար անոր անիւներուն:

Վերջապէս կը համինք այն կէտը, ուր Պահրը Չազէլ, Պահրը—Կուր անունը կառնու: Գետեղբերքներուն վրայ գետինն ու տեսարանը կը փոխուին, Գետանցքը կը նեղնայ: Անտառները աներեւութացած են և մեր երկու կողմը ամէնուրեք կը տեսնենք ճահիճներ, ճախճախտաներ միայն, որ կ'երկարաձգին մինչեւ հորիզոնին յետին կէտը: Ծահիճները... զաղափարաց զուգորդութիւնը անմիջապէս մեր մտքին մէջ կը պատկերազնիւ ճահճային անզուրթ մտեղները: Սակայն երեւակայութեան հարկ չիկայ, արդէն քիչ վերջը իրականութիւնը եկած չրջապատած է մեզ: Տակաւին իրիկուն չեղած, ցորեկ տառն, արդէն անոնք կը վխտան մեր շուրջը, և մեր բարեկամ ուղե-

կից բժիշկը կը սկսի կենդանաբանական դաս տալ մեզ, զանազանելով մեղեդիներու տեսակները, և ցոյց տալով մալարիայինը, որ կը թագաւորէ ամէնուն: Գործերնիս միայն մեղեդիներու հետ չէ. սակայն, մեր շուրջը կը բզզան ու կը ցատկոտեն միջատներու և ճանճերու հարիւրաւոր տեսակներ, պզտիկ ու խոշոր, և մենք ուղեկիցներս մէյմէկ թաշկինակ ձեռքերնիս նաւուն կամրջակին վրայ թրքական պար կը բռնենք... ո՛չ ճանճ ու մեղ կը հալածենք: Հակառակ որ չողենաւը արդէն մեղարգիւում է և մենք ամենքս մեղարգել ունինք, անկարելի կ'ըլլայ անոնց ձեռքէն խուսափիլ և կը սոսկանք խորհելով թէ հաւանական է որ ամբողջ շարաթներ անոնց հետ գործ պիտի ունենանք:

Նիամ-Նիամներու խմբակար մը
(Նախապէս մարդակեր ցեղ մը)

Գետանցքը չափազանց նեղցած է հիմա ու գետին հոսանքը շատ զօրաւոր, որուն Տիկին «Պէաթրիս» հազիւ կուրծք կրնայ տալ: Եւ ա՛հ ուղեկիցներէ ոմանք կը պողան, սուօ՞ՆԵՑ, սուօ՞ՆԵՑ...: Կը սարսափինք և նաւուն յառաջակողմը կը վաղենք: Ճամբան գոցուած է սեփերէ: Սեփերը ճահճային խոցակոյտեր են որ ահագին զանգուածներով կը բաժնուին գետափէն, ծփուն հանգամանք կ'ըստանան և գետանցքին նեղ տեղուանքը համախմբուելով անցքը կը գոցեն: Պահրը-Կուրի խոցակոյտները արդարեւ Թիթանիքի սառնակոյտները չեն,

սակայն ոչ նուազ սարսաղաղեցիկ կը դառնան անոնք մեզ համար, երբ ճամբորդները կը պատմեն մեզի թէ 1907ին այս խոտակոյտներն ամբողջ չորս ամիս գոցեցին ճամբաները և սովամահ բանտարկեցին անցորդները այս դժոխավայրերուն մէջ: Տիկին «Պէաթրիս» կը դժգոհի, սակայն չի յուսահատիր. իր նաւազները կը կանչէ և կ'ըսկսի քակել սեփերը, իրարմէ

Շուլլուֆ պատերազմիկ մը

տարբաժանելով և գետին հոսանքին յանձնելով զանոնք: Ամբողջ առանհինգ օր այս է Տիկին «Պէաթրիս»-ի բախդը, մաքառիլ սեփերու հետ:

Հասարակածային կիզիչ արեւ մը, խոնաւ և հեղձուցիչ մթնոլորտ մը, առօրեայ փոթորկալից տեղատարափներ, ճահճային դեղնած ու դարչահոտ ջուր մը, մեղեդիներու և ճանճերու խայթոցներէն չոցոտուած, ուռեցած մարմիններ, անքուն հոգեվարքային գիշերներ. սակայն ասոնք չեն միայն այն սար-

սուղզեցիկ յիշատակները որ յաւէտ պիտի մնան մեր յիշողութեան մէջ Պահրը-Կուրէն: Տեսանք նաեւ այս ամէնուն լրացուցիչ չարիքը, սովի աղէտը: Ամիս մըն է որ ջուրին վրայ ենք: արդէն տասն օր անցած ճամբորդութեան սովորական ժամանակամիջոցը: Ճամբորդներուն պաշարները ա՛լ սկսած են հատնիլ, առհասարակ: Անկարելի է ու է կերպով բան մը հայթայթել: Միայն մերկանդամ ձկնորսներ են որ կը հանդիպին իրենց նաւակներով, մէկ կամ երկու ձուկ ունենալով անոնց մէջ: Սիրով կը մօտենանք անոնց, որոնցմէ քիչ առաջ այնքան կը խորշէինք: Սակայն անոնք իրենց ձուկերը կը փոխանակէին միմիայն քովայաքի և սուխուրի հետ և հակառակ մեր ձեռքերուն մէջ խաղացող դրամներուն, նաւաղ մըն է որ կ'ստանայ ձուկը, փոքր մը թօմպաք կամ քանի մը ուլունք զետեղելով մերկանդամին ափին մէջ: Որքան փափաքեցանք որ Գրիստոս ներկայ ըլլար և կրկնէր ձուկերու հրաշքը: . . .

Տիկին «Պէտթրիս» ՅՈՒՐԱ և տեսակ մը պաքսիմատ ունի միայն, որոնց առաջինին վրայ քանի քանի անգամներ նա յաճ ու զարմացած ենք թէ ինչպէս կ'ուտեն: Իսկ երկրորդը քարի պէս, ուտելու համար 24 ժամ առաջ ջուրը դնելու է: Մեր կեանքին մէջ առաջին անգամը ըլլալով հասկցանք թէ ի՛նչ է չքաւորութիւնը, անօթութիւնը: Եւ մեր կեանքին մէջ թերեւս ամենէն դրականապէս տեսանք թէ ինչ է դրամին զօրութիւնը: Իրիկուն մը ուղեկիցներս կը վիճարանէինք որ կարելի՞ էր նաւուն վրայ չիշ մը իւղ գտնել, որուն շաւ պէտք ունէինք: Ամէն մարդ ըսաւ որ բացարձակապէս անկարելի էր, ոչ ոք պիտի ուզէր իւր իւղը դրամով ծախել այսպիսի պարագայի մը տակ: Բարձրաձայն գոչեցի թէ — ո՛վ որ չիշ մը իւղ ունի ոսկի մը պիտի վճարեմ: Վայրկեան մը վերջ, նաւավար մը ներկայացաւ մեր խումբին և ըսաւ. «Ես չիշ մը իւղ ունիմ, կ'ուզեմ ծախել» . . .

Սակայն չքաւորութիւնը նիւթականէն զատ իր բարոյական տանջանքներն ալ ունի: Միջադէպ մը. — կառավարական պաշտօնեայ աղքատիկ ուղեկից մը ունէինք: Ճամբան արդէն հատած էր պաշարները: Ինձմէ աղաջեց որ մաս մը

դրամ փոխ Խամ իրեն պէտքերը հոգալու համար: Տուի ամենայն սիրով, բնելով նաեւ որ եթէ աւելի պէտք ունենայ պատշաճ եմ տալու: Ի վերջոյ ինքս պէտք ունեցայ այն մէկ պիտոյքին զոր իմ փոխ տուած դրամովս գնած էր, և որմէ բաւականաչափ ունէր. առաջարկեցի որ պզտիկ բան մը ծախէ ինձի. աշխարհք գլխուս դարձաւ կարծես, երբ պատասխանեց. — «Ես պէտք ունիմ, ձեզ չեմ կրնար տալ»: Արդարեւ անօթին նախ իր զգացումին մէջ կը մեռնի ու յետոյ իր փորին մէջ . . .

Նիւթական և բարոյական այս անտանելի տաժանքներուն մէջ այսպէս երկար ատեն չարչարուելէ յետոյ, վերջապէս կը հասնինք Ղապէր Վարանա, այն ճշմարիտ ուխտսը ուր անապատին հրատոյչ որ ճամբորդը կը հասնի վերջապէս: Տիկին «Պէտթրիս» այստեղ կը թողու մեզ և ետ կ'երթայ բերելու այն բեռամբարձ նաւակը, զոր չէր կրցած միասին քաշել հանել հոսանքն ի վեր: Այստեղ վեց օր կը դատապարտուինք փակուելու հոս: Սակայն մեր գլխէն անցածներէն վերջ խիստ գոհ ենք հիմակ: Ճանճային գօտին դադրած է, զետանցքը լայնցած, և երկու եղերքները նորէն պատուարուած անտառներու մշտադալար կանանչութիւնով գետը աղեղ-նաձեւ տարածուած է մեր առջեւ իբրեւ միակտուր բլրերդեայ զանգուած մը, որուն մէկ ծայրէն արեւածագը և միւս ծայրէն արեւամուտքը բարձրաբերձ ծառերու մէջէն, իրենց էն ինքնատիպ և էն գեղեցկատեսիլ տեսարանները կը պարզեն մեր առջեւ: Հոս կը հանդիպինք առաջին անգամ մարդակերներու ցեղին: Ամբողջ խումբ մը Նիամ-Նիամներու, որ Բրիտանական հսկայ ձեռքին տակ խեղօքցած, ընտելացած՝ փայտահարի պաշտօն կը կատարեն: Այնքան կը հետաքրքրուինք որ ուրիշ ամէն բան կը մոռնանք և կ'սկսինք անոցմով զբաղիլ:

Ամէն ինչ նախնական կամ անսովորական է անոնց քով: Բոլորովին մերկանդամ են: Չոր հողին վրայ կը նստին ու կը պառկին: Ուտելիքի աման չունին, իրենց ձեռքերուն, աւելի չիտակը ճանկերուն մէջ կը բռնեն և կը յօշոտեն իրենց ուտե-

լիքը, հում կամ եփուած : Զուրի աման ալ չունին, և գետեզերքը ջուր կը խմեն ճիշդ այնպէս ինչպէս շուները : Զայներնին, շարժումնին աւելի անամային է քան թէ մարդկային :

Սուփուքով և քովաքով կը գրաւենք զիրենք. կը բարեկամանան մեզ հետ : Յաջորդ իրիկունը, զիշերանց ներկայ կ'ըլլանք իրենց պարին, որ կուտան ի պատիւ մեզ : Հակառակ մեր ենթադրութեան թէ կարգ մը անամային գոռում գոչումներէ պիտի բաղկանայ այն, կատարեալ երաժշտութիւն մըն է զոր կը վայելենք, վայրկեանէ վայրկեան սքանչալով անոնց սօնաճներուն ! Տուէքներուն ! և խմբերգներուն ! Վերայ, որոնք աւելի արեւմտեան երաժշտութեան դրոշմը կը կրեն քան թէ արեւելեան : Եւ անգամ մը եւս կը համոզուինք թէ երաժշտութիւնը արուեստ մը ըլլալէ առաջ բնական ձիւք մըն է մարդուս, բաղդ մը, ըլլայ այն քաղաքակիրթ, ըլլայ վայրենի : Կը հետաքրքրուինք իմանալու թէ ինչ է անոնց երգին նիւթը : Կը պատմեն մեզի զայն, որ կատարեալ հովուերգութիւն մըն է, յաւիտենական երաժշտութիւնը — սիրոյ երգը . . . :

Անոնք ունին նաեւ իրենց երաժշտական գործիքները, սըրինգ, ջութակ, մանտօլին, նոյն իսկ դաշնակ, և երգեհոն, զորս պիտի երեւակայէք անշուշտ իրենց ամենատարրական ձեւերուն տակ : Որքան հետաքրքրական է մանաւանդ վերջին երկուքը : Ահա անոնց դաշնակը. — փոս մը փորեր են գետնին մէջ, փայտի երկու երկայն յղկուած կտորներ ձգեր են անոր վրայ, իրարու զուգահեռական, ութը տասը չոր տախտակէ խազեր տեղաւորեր են անոնց վրայ, իրարմէ տարբեր երկայնութեամբ, և երկու փայտի կտորներ ձեռքերնին կը զարնեն անոնց : Յրգեհոնը գրեթէ միեւնոյն բանն է, միայն թէ շարժական է և իւրաքանչիւր խազի ետեւ խողովակաձեւ փորուած չոր դղում մը անցուած : Ո՞վ կընայ անգիտանալ թէ քաղաքակիրթ աշխարհին բոլոր դաշնակներն ու օրկերը վայրենիներու այս գործիքներուն ընդօրինակուած չեն, իրենց բարեշնչուած ձեւերուն տակ . . . :

Սակայն հակառակ այն բոլոր հրճուանքներուն զոր կ'առթեն անոնք մեզ, միշտ վախն ու սարսուռը կը տիրապետէ սրտերնիս, երբ կը դիտենք մերթ ընդ մերթ անոնց վայրենի նայուածքներն ու շարժուածքները : Անէքթօտ մը. — Օր մը կ'որոշենք որսի ելլել, անոնց հետ : Անտառը վայրի գաղաններով լեցուն է, զիշերը արդէն մեր ականջները կը թնդան առիւծներու որոտումէն, ամէն քայլափոխի գետնին վրայ փղերու ոտքերուն հետքերը կը նշմարենք. հեռուներէն անասուններու կերպարանքներ կը շարժուին : Սակայն որքան կը վախնանք այն անասուններէն, այնքան կը սոսկանք նաեւ անոնցմէ, մարդակերներէն : Յանկարծ կը լսենք հրացանի պայթիւն մը, վայրի ցուլ մը կը զարնուի կ'իջնայ : Եւ ահա մեր նիւթ-նիւթները խմբովին կը յարձակին անոր վրայ, կը քաշեն դանակնին և կ'ըսկսին քերթել անասունը շտապով, և շատ դժգոհ որովհետեւ գիտեն թէ այս որսը մեղի համար է և իրենք անկէց բան մը ուտելու իրաւունք չունին : Երբ արարողութիւնը կը հասնի ցուլին փորը պարպելուն, այնինչ դանակի հարուած մը ստամոքսը կը ճեղքէ և կղկղանքը դուրս կը ժայթքի, անոնցմէ մին կարծես այլեւս համբերութիւնը հատած տէգի պէս կը նետուի շողիացող կղկղանքին վրայ և ճանկըրտելով կ'ըսկսի բերանը թխմել զայն : Մենք իրարու երես կը նայինք և խորհելով թէ վայրի անասունի բնազդն է որ կը զարթնու անոնց մէջ, կը թողունք որսը իրենց առջեւ և առաջաքայլ կը հեռանանք անոնցմէ . . . :

Վեց օր վերջը տիկին «Պէյթրիս» կ'երեւայ և մեզ առնելով եօթը օրէն, երեսուն ութ օրուան տագնապալից և արկածալից ճամբորդութենէ մը վերջ կը հասցունէ Վալ :

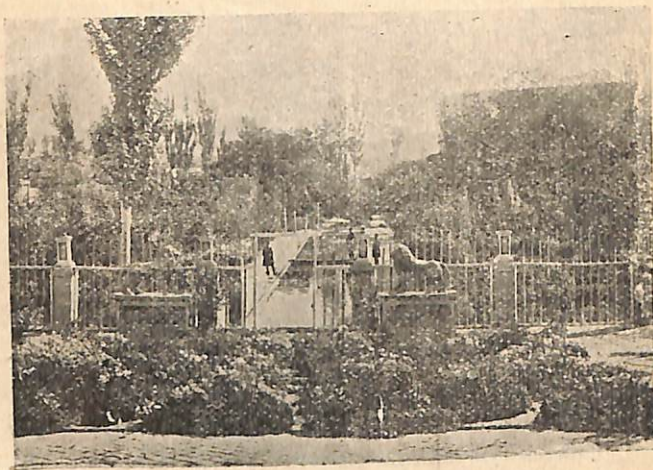
Վալ, Սուտանի Պահր-Ղազէլ նահանգին կեդրոնատեղին է, գետափէն բարձր, ապառաժուտ և անտառային դիրքի մը վրայ : Վաճառաչահ կեդրոն մը, ուր հրապարակը դարձեալ յոյները գրաւած են : Ամբողջ Սուտանի մէջ փղոսկրի առաջին հրապարակն է Վալ :

Մեր Վալ ժամանումէն վերջ ճամբաները բոլորովին կը գոցուին սեփեքէ և ամբողջ քառասուն օր կը բանտարկուինք

Վալի մէջ : Ամէն ժամ աչքերնիս գետը ուղղուած կը մնայ ,
 շողենաւի սպասելով . և ահա յանկարծ կ'երեւի միսինարներու
 «Րիտէմբեր» շողենաւը . որով կը յաջողինք վերադառնալ
 Վալէ , օգոստոս 28ին : Կը համնինք սէսերու զօտին և հոն կը
 գտնենք հսկայ տորմիլ մը շողենաւերու , շողենաւակներու ,
 նաւերու և նաւակներու , բոլորովին փակուած շարաթներէ ի
 վեր : Ամբողջ շաբաթ մը մենք ալ կը տապալակինք նորէն այդ
 դժոխքին մէջ , որմէ վերջապէս կը յաջողի փրկել մեզ «Րի-
 տէմբեր» ինչպէս ճշմարիտ փրկիչ մը , և Սեպտ . 10ին կը
 հասցունէ մեզ կտրութում . չես զիտեր իր փոքր իրանին և
 յարմարագոյն մեքենական կաղմածքին շնորհիւ , թէ շողենա-
 ւի մատուռին մէջ մատուցուած անգաղաք աղօթքներուն
 զօրութեամբ :

Սուտակ
 1919

ՅՈՎՀ . Մ . ՍԷՔՍԷՆԵԱՆ

Պարսից Շահին պալատի մուտք

Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Մ Օ Ր Է Ն

Քո'յր , սես , այս իմ աղամանդեայ երազն է ,
 Զոր ես այնքան անհնարին սանջանով
 եւ օրերով եմ օծեր — .

Տարիներուս գարուններէն փրցուած
 Վարդերու հոծ բուրումով :
 Վե'ր մարդերէն եւ արեւէն , աստղերէն ,
 Թեւեցի ես հասնելու

Սիրոյ անհուն փառուղիէն դեպի հոգ ,
 Ուր կենդանի պիղծ աչքերէն ալ հեռու ,
 Կարենայի ասուածօրէն ունկնդրել
 Սիրոյ անլուր հառաչանքներդ հեռագին՝
 Որոնց ի լուր Ասուածներն իսկ դողահար
 Հնչեցուցին ֆրնարն իրենց սարսուռով :
 Վե'ր մարդերէն եւ արեւէն , աստղերէն ,
 Ասուածներու գինեօճիկէն ըզըրլիսած ,
 Ինչպէս արծիւ քեւարձակ ,
 Կուգամ այսօր քեզ ընծայել նուանուած
 Սիրքս միակ՝ երգերուդ հեռ վանգիւններէն այսահար :

ՅԱԿՈԲ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

Բաժանորդագրուեցէ՛ք ՇԱՆԹԻՆ , որ քր-
 ֆանայ միակ գրական - գեղարուեստական
 հանդէսն է :

Կ Ի Յ Ա Ռ Ի Վ Ր Ա Յ

I

Ես սիրեցի, ես սիրեցի,
Սուրբ համբոյրներ նուրբ մասներու,
Որոնք նրման պատառ մ'հացի
Յոյս տրին ինձ դեռ ապրելու:

Ձեռք մ'ըզգացի ա'յնքան քննոյ,
Ձեռք գիտեք ե'րբ, չեմ գիտեք ո'ւր,
Ու ձայն մ'առի ա'յնքան անոյ,
Որ հոգիս լաց եղաւ տխուր:

Ո՛վ երագիս աղուոր աղջիկ,
Դուն միտ մաքուր, դուն միտ բարի,
Դուն այս կիրառն ես գեղեցիկ
Որուն հոգիս միտ կը փարի:

II

Ինչպե՞ս վարտերն ոսկի հիւսկե՞ն
Մասներուս տակ ինչպե՞ս վե՞ս,
Սարսուռ կիրառն... ու լարերէն
Թրուան կայծեր, երգերու հետ:

Ու երգերու մեջ գալարուն
Գալարուեցան վարտերն համակ,
Ոլորուեցան նուրբ լարերուն
Ու մասներուս օղակ օղակ:

Լրոեց կիրառն... ինչպե՞ս լուռ
Հին քաղուհի մ'ողբաներով,
Ու դեռ երգել ուզեցի... բայց
Փակեց տրքներս իր տրքներով:

III

Երագեցի. երեկոյ եր.
Հողն եր կանանց, յոյսն եր նարինջ,
Ուսիս դրաւ զլուսն ոսկեհեր,
Ու իջաւ նինջն, աչերուն ջինջ:

Կը շարժեին տուրքերն այրած,
(Կ'երգեր կիրառն օրօր մ'անվերջ)
Ձայն հասկընալ ուզեցի... բայց
Բացի աչքերս արցունքի մեջ:

Օ՛հ այս երագն, օ՛հ այս երագն,
Երբե՛ք. երբե՛ք չի՛ հեռանաւ,
Պիտի հասնի ա'յսպէս օրհասն
Ա'յսպէս, գրկած ես իմ կիրառն:

Գ. ՎԱՀԵՎԱՀԵԱՆ

ՏՈՒԱՅՏԱՆՔ

(ՆՈՐԱՎԷՊ)

— ... Գիտես թէ՛ որքան տառապեցայ՝ այդ օրերուն՝ Մաթիլտին սէրովը։ Իրաւ է թէ՛ իր խորհող աղջկան ձեւերը տառապեցուցին զիս։ Իր գեղարուեստական խոսքերուն, յաղթ ու վէս քալուածքին ու վարվուուն, սեւուլիկ աչքերուն գերին դարձայ։ Բայց տեսակ մը հաճոյքով կը քաշէի այդ ամէնը։ Երջանիկ էի, վերջապէս։ Իսկ հիմա՞...

Տիրան, որ կ'ըսէր այս ամէնը, դպրոցական դասընկեր մըն էր ինծի, որուն հետ՝ դպրոցէն դուրս ալ՝ բարեկամ ու՝ մանաւանդ՝ մտերիմ մնացեր էինք։ Եաքաճըզի մէջ, ուր հանդիպեցայ իրեն առաջին անգամ՝ դպրոցէն դուրս, միասին պտոյտներ կատարեցինք ու առաջին անգամէն՝ անվերապահ՝ սկսաւ պատմել ինծի իր «հոգիին ցաւը»։ Իր երբեմնի զգալուն բնաւորութիւնը՝ իր հմայքը չէր կորսնցուցած՝ այս տղուն մէջ, ու՝ առջի՝ «լուսինէն յուզուող» տղան կը յիշեցնէր ինծի։

— Դպրոցական յիշատակներս չպիտի քրքրեմ, չպիտի ըսեմ թէ ինչու, և ի՞նչպէս սկսաւ համակրանքս։ Ատոնք ծանօթ են քեզի ու կրկնուած չի շահագրգռեր քեզ, ու զիս ալ։ Միայն կ'ուզեմ որ քեզ ալ մասնակից ընեմ իմ վիշտերուս, տուայտանքներուս, որոնք զիս պաշարած, անընդհատ կը չարչարեն, կը տառապեցնեն զիս։ Կ'ուզեմ քեզի պատմել, քեզմէ սիրովանք մուրալ։ Կը յիշե՞ս, երբ դպրոցական գրասեղաններու վրայ, քովէ քով կը նստէինք, այն ատեն ալ, քեզի կ'ուզէի պատմել իմ ցաւերս — անո՛ւշ ցաւեր — ու՝ գլուխս ծռնկերուդ վրայ՝ կուլայի՛, կուլայի՛...։ Տե՛ս, երկու տարի, բաւականէն աւելի տառապած էի արդէն ու գինովցած Անոր

հրապոյրներէն, երբ, անցեալ տարի, իրիկուն մը. մոլար քայլերով, ուղղուեցայ Չամ-Լիմանի, որուն եղևիններուն շուքին տակ՝ առանձին՝ երազելը մեծագոյն վայելքներէս մէկը եղած է։ Խորտուբորտ արահետի մը եզերքը՝ կնոջական սիրելի սիւուէթ մը նշմարեցի։ Սիրելի՞ — Պաշտելի՞ պէտք էր որ ըսէի։ Տարիէն աւելի էր որ չէի տեսած զինքը ու հոտ, այդ վայրին մէջ, որքան գեղեցկացեր էր։ Ծառի մը բունին կրթած, ձեռքի գիրքը — Տօսէի՝ Le petit chose — կը կարդար։ Զիս տեսնելուն, ժպիտ մը ծագեցաւ իր տխրօրէն դիւթիչ դէմքին վրայ ու առաջին անգամ ըլլալով, այդ բանաստեղծական վայրին մէջ, խօսեցաւ ինծի հետ։ Սիրտս կը կծկուէր կուրծքիս տակ։ Կ'ուզէի ըսել՝ Իրեն համար քաշած տառապանքներս, ապագայ երազներս, բայց չէի կրնար լեզուս բռնուած էր կարծես։ Հազիւ կրցայ ըսել — «Մաթիլտ, մեղքըցի՛ր ինծի. չա՛տ տառապեցայ, չի՞ բաւեր այսքանը» ու՝ գլուխս իր ծռնկերուն վրայ՝ լացի՛ վիրաւ որ եղևիկի մը պէս...

Ու, չա՛տ պզտիկ լուսթենէ մը վերջ։

— Պիտի ըսեմ թէ՛ այլեւս, իր համակրանքին արժանալով երջանիկ եղայ։ Երջանի՞կ...։ Առաջ՝ թերեւս, երբ բոլորովին իմ չէր տակաւին։ Բայց այն օրէն ի վեր ուր իր համակրութիւնը վաստկեցայ՝ բնա՛ւ։ Մաթիլտը իմ է. գիտեմ. բայց զԱյն կորսնցնելու վախը կը չարչարէ՝ զիս։ Վայրկեաններ ունիմ ուր աշխարհիս ամենէն դժբաղդը կը կարծեմ ինքզինքս։ Երազիս մէջ Անոր կը կառչիմ լալով, կը ծնրադրեմ իր առջեւ, կը պազատիմ որ չլքէ զիս։ Անձկութեան վախի մէջ եմ թէ՛ ուրիշ մը՝ Մաթիլտը պիտի յափշտակէ ձեռքէս. Ո՞վ է այդ ուրիշը. Չեմ գիտեր. Բայց կայ այդ ուրիշը, որ երջանկութիւնս խլել կ'աշխատի։ Ի՞նչ զարմանալի սէր է իմինս, տարիներ ամբողջ, իր համակրութիւնը վաստկելու կ'աշխատէի, անլուր տուայտանքներու ենթարկելով անձս, ու հիմա որ կրցած եմ իր սիրտը վաստկիլ, ա՛լ աւելի կը տանջուիմ, կը տառապիմ...։ Ա՛խ, կ'ուզէի այս կտակածի աշխարհէն դուրս ելլել, հասկնալ, ըմբռնել բուն իրականութիւնը։ Բայց ի՞նչպէս... ի՞նչպէս...

Մուլթը կոխեր էր ու հիմա Տիրանին դէմքը՝ կէս մուլթի մէջ՝ խորհրդաւոր տոն մը կուտար իր ձայնին, որուն ազդեցութեան տակ, հազիւ թէ կրցայ զինքը յուսադրել փորձել, երբ,

— Զգէ՛, ընդմիջեց, ձգէ՛. գիտեմ ըսելիքներդ, ատոնցմով չես կրնար զիս յուսադրել: Մի՛ փորձեր: Ո՛չ ոք ինծի չափ՝ աղէկ կրնայ գիտցած ըլլալ երազուած սիրոյ անկարելիութիւնը...: Տե՛ս, բնութեան մէջ՝ ամէն բան իր շըրջանը ունի: Սէրն ալ ինչո՞ւ իր շըջանը չունենայ...

Չշարունակեց ա՛լ: Ու, երբ, քիչ մը վերջը, կը վերադառնայինք՝ միասին՝ լուսնի լոյսով, գիտեցի իր դէմքը, ուրկէ ներքին յուզումի մը բոյը կը նշուէր՝ ա՛յնքան տխուր ու սարսուղեցիկ, որքան իր դողդոջուն ձայնը, զոր ունակողերի էի քիչ մը առաջ, և որ քանի՛ քանի՛ ժամեր վերջն ալ հեռուէն՝ ականջիս կը հասնէր դեռ հալածող մղձաւանջի մը պէս.

— Անկարելիութիւն...

Այս չէ՞ իտէալը, որուն կը տենչանք հողեւին...

9/21 ՆՈՅ. 1912

Մագրի-գիւղ

Գ.Ա.ՄԷՐ ՌԵՆԵԱՄԻՆ

Ասաբազարցի աշխատուոր կիներ

ԳԵՐԹՈՒԱԾ ՄԸ

«ԳՐԱՆՍՈՒԱ ԼԵՅՆԱՐ» ԷՆ

Babylone Լէօնարի բանաստեղծութիւններուն մէկ նոր հաւաքածոն է, վերջերս լոյս տեսած Պրիւքսէլի մէջ: Յղացումով աւելի լայն ու հզօր՝ Babylone միութեան շատ գիծեր կը ներկայացընէ իր մէկ նախորդ գործին՝ La multitude Erranteի հետ: Այս անգամ բանաստեղծը աւերակներու ամբողջ աշխարհ մը, ամբողջ կայսրութիւն մը, Բաբելօնը ուղած է ողնկոյնի իր բազմազան décorներուն մէջէն: Ա. նցեալ շքեղութիւններուն հակադրական տեսիլք մըն է ուրկէ կ'անցնին բարբարոս ու տիրապետող դէմքեր: Պատմական երկիրն է իր ահաւոր կիրքերով, սէրերով և մեծ աղաղակներով. Բաբելոնը վերջապէս իր մըշնամբօխ փողոցներով, կայթատօներով, աստուածներով ու տաճարներով, ինչպէս նաև Նինոսի, Շամիրամի, և Սարտանաբաղի հէքեաթային դէմքերով:

Այս քերթուածները իրենց խորքով և յղացումով տուած մը կը ներկայացընեն: «Ces poèmes-là, կ'ըսէ Լէօն Փաշալ, marquent parmi les plus beaux qui aient été en Belgique.»

Թարգմանաբար կ'ուստանք հոս այդ քերթուածներէն մէկը:

ԽԱԻԱՐՆԵՐԸ

Երագիս ստուերին մեջ ուր կը հսկեն յաբաց
Անեութեան եւ յաւիտենութեան կեռոյրները,
Դարերը, մինչեւ կապտեալ հորիզոնին խորը,
Իրենց ցայգային ցոլներ եւ մութ ալիք կը բաւալեն:

Հսկայ ծովի մը պէս, երբեմն, տարօրէն,
Գիշերը սասափի պայծառ սարսուռով մը կը պատռեն,
Մինչ հեռուէն կը լսուին ջարդերու աղաղակները
Որոնք վայրկեանին մեծ հոգին բաբախել կուտան:

Բայց յանկարծ իրենց լուսիւնը աւելի եղբրական է,
Կարծես երկիւնը կը խեղդէ իրենց հեծկլանքը,
Որպէս զի ալիքներուն ասեղափրփուր խաւարը՝
Արեւոյսի մը կարելի փայլքը չ'անարգէ:

Աստղերը, մի առ մի, կը դողդղան, կը գոցեն աչկերին,
Ու կը փախչին ամպերուն հերարձակ խորհուրդին մէջ.
Տիեզերքն ամբողջ կը սարսուռայ. իրենց անձանց օրէնք-
ներուն մէջ

Դարերը մարդեր եւ ասուածներ խեղդեր են...

Իրենց բարկութիւնը հիմա բանձը ստուերին մէջէն կը
բարձրանայ.

Դալուկ ցոլեր կը հասնին զենիթին,
Կրանիթի եւ մարմարի կոյսեր կը բաւալին,
Ու Մահը ուրախութեան աղաղակ մը կը հանէ:

Բայց դարերը ճակատագրին ոսումներն են միայն.
Կ'ուռեցնեն իրենց հպարտութիւնը որուն իւրաքանչիւր ճի-
գը կ'անցնէ:

Երկիւնը կը ճեւ իրենց վրայ. Ժամանակը եւ Միջոցը
Իրենց հպարտ ծէսին մտեղէն բռնիչը կը գտան:

Խաւարին ու կուպրով ծանր իրենց կոծանքը՝ մերիկէն վերջ
Հակասագրականութեան լուծին տակ կը ջախջախուի.
Գիշերը կը թրէ. ու հոն, հեռուն, Մարդկութիւնը
Կոհակի մը խորին տակ կ'ոռնայ եւ փրփուրին մէջ կը
կորսուի:

* *

Բայց իմ հոգիս, մահաշուք ովկեանին միջեւ,
Լուսաւոր առագաստներով նաւու մը պէս կը սահի,
Ու իր ցուկը շողողուն, ուր երեք աստղեր կը վառին,
Ոսկի նարի մը պէս անուրբեան վրայ կ'իջխէ:

Գիշերին մէջ իր գնացքը յաղթանակ մը կը բանդակէ.
Ու իր քեւերը մռայլ օդին մէջ՝ երգեր կը յարուցանեն.
Խաղաղ ու գեղեցիկ է ան. ու հպարտ սարսուռներ
Իր երջանկութեանը Հեքիաթ եւ Պատմութիւն կը խառնեն:

Կորսուած ժողովուրդներու յսակ յիշատակը
Կ'առաջնորդէ զինքը հոն ուր խաւարներ կը բափառին.
Մերը հորիզոնը կը սարսուռայ ու գերմարդկային պերճանքի
Ողբերգներ կը բաւալին հոն խելայեղ:

Արեւելքը կը բոցավառի. բափօր մը կը բանայ
Բաբելոնի ամբոխներուն երկար օղակաւորումը.
Ու մեծ գահեր, երկինքին մէջ առարկներու պէս,
Իրենց յաղթանակը եւ հրճուանքը իր յոյսին կ'ընծայեն:

Կը մօտենայ. արդէն մռայլ քառսին ստուեր
Իր ողնափայտին բռնիչը մեղմօրէն կ'օրօրէ.
Կ'երգէ, եւ արձագանքը, մարդկային շեղութեամբ առյցուն,
Ժողովուրդի մը ձայնը կը միացնէ ծովին շունչին:

Խանխավառ ամբոխի մը մոռնջը կ'որոտայ
Յաւիտեական փունին անհունութենէն անդին.
Ու արեւին երջանիկ ասուածագումին մէջ
Բաբելոնը կը վերածնի աշխարհը լալացնելու համար:

ՅՐԱՆՍՈՒԱ ԼԵՕՆԱՐ

ԱՆԱԹՕԼ ՖՐԱՆՍ ԿԸ ՓԱՌԱՐԱՆԷ ԿԱՍԿԱԾԸ

Կասկածելու զօրութիւնը աւելի բարձր է քան հաւտալու զօրութիւնը. արդեօք կասկածը մարդկութեան բարձրագոյն ստացո՞ւմն է: Մեզմէ շատեր այս հարցումներուն ժխտական պատասխան պիտի տան, այս դործունէութեան և համոզումներու դարուն մէջ: Բայց, Անաթօլ Ֆրանս, որ այսօր Ֆրանսայի մեծագոյն գրողն ըլլալու համբաւը կը վայելէ, դրական պատասխան կուտայ այս հարցումներուն, և առանձին սկեպտիկի դիրք մը գրաւած է. կարելի է ըսել, ամբողջ աշխարհի մէջ: Կասկածիլը, կ'ըսէ ան, ներաշխարհային արուեստ մըն է, զօրութիւն մը՝ որը միայն քանի մը մեկուսացած միտքեր կը վայելին:

Անաթօլ Ֆրանսի վերջին վէպը, «Աստուածները Ծարաւ են», եզական ուսումնասիրութիւն մըն է Ֆրանսական Յեղափոխութեան, ուր Անաթօլ Ֆրանս, վշտաթաթաւ և զաւեւսական ռճով մը կը նկարագրէ Բանականութեան Դարը:

Վերջին ամսուն Անաթօլ Ֆրանս նախագահ ընտրուեցաւ նոր կազմուած ընկերութեան մը որուն անունն է Les amis de Montaigne: Կերեւի անոր համար Անաթօլ Ֆրանս ընտրուեցաւ որովհետեւ ինք կը նկատուի ազնիւ սկեպտիկը, Montaigneի դարավերջիկ մարմնաուրութիւնը: Իր նախագահական ճառին մէջ հռչակաւոր վիպագիրը ըսած է որ կասկածելու ճշմարիտ արուեստը կարելի է միայն Մօնթէյնէն սորվիլ: Այդ նոյն ճառին մէջ այսպէս հիւսած է դրուատորքը մեծ ըսկեպտիկին. — «Լ'սեմ ձեզի թէ Մօնթէյնի մօտ ինչ բանի ամենէն աւելի կը հիանամ. այդ է այն ձիրքը՝ որով ան կը հակասէ ինքզինքը իր բոլոր ըսածներուն մէջ: Այս նշանով կը ճանչնանք երջանիկ և արատաբուղի բնաւորութիւն մը: Ամենա-

հարուստ և ամենապտղալից բնաւորութիւնները ամենահակասականներն են նաեւ: Երբ մէկը ամբողջ աշխարհ մըն է ինքն իր մէջ, չի կրնար ինքզինքին չհակասել: Շատ զգալ և շատ հասկնալ այնպիսի վիճակ մըն է որ կը հարկադրէ հակասութիւններ: Յարգե՛նք, որքան որ պարտինք, այդ մարդը, որ ամբասպինդ և հաստատուն է իր համոզումներուն մէջ: Երջանիկ են անոնք որոնք մէկ ճշմարտութիւն միայն գիտեն և անոր կը փարին անխորտակելի վստահութիւնով: Աւելի երջանիկ, կամ գէթ լաւագոյն և աւելի մեծ են անոնք՝ որոնք իրերը չափած են ամէն կողմէ, և զանոնք տեսած են բազում հանգամանքներով և լի հակադրութիւններով: Ասոնք ճշմարտութեան այնքան մօտ կուգան որ կը հասկնան որ չպիտի կրնան հասնիլ անոր: Ասոնք կը կասկածին և կը դառնան բարեգործ և շնորհալի, ասոնք կը կասկածին և կ'ըլլան ուժեղ քաղցրութեամբ, ազատութեամբ և անկախութեամբ. կը կասկածին և կը դառնան բարի չափաւորողները և խրատատուները այս խեղճ մարդկութեան՝ որ այնքան սնողջմտօրէն գերին դարձած է այսպէս կոչուած ճշմարտութիւններու, և չի գիտեր ինչպէս կասկածիլ, եւ այս անոր համար որ կասկածիլը ժողովրդական արուեստ մը չէ դեռ: Կասկածը հանճարամտօրէն կիրարկելու համար Մօնթէյնի մը պէտք ունինք: Սորվինք անկէ կասկածելու թէքնիքը, այն կասկածը որ կ'ուսուցանէ մեզի հասկնալ բոլոր հաւատքները առանց անոնցմէ մէկէն մոլորուելու, այն կասկածը՝ որ կ'ուսուցանէ մեզի չանարգել մարդիկը անոր համար որ անոնք սխալներ կը գործեն, կ'ուսուցանէ նոյն իսկ բաժնեկցիլ անոնց սխալանքներուն և տգիտութեան: Կ'ուսուցանէ համակրիլ անոնց երբ անոնք դժբաղդ կամ թշուառ են. կ'ուսուցանէ սիրել և ծառայել անոնց ոչ թէ հաստատուած կանոններու համաձայն այլ այնպէս ինչպէս մենք պիտի ուզէինք որ սիրէին մեզ և ծառայէին մեզի»:

Current Lit. August

Ս. Շ. ԳԱԼԻՍԵԱՆ

ԱՇՆԱՆ ԵՐԳԵՐ

Չի ԾԱԳՈՂ ԱՐԵՒԻՆ...

Շուշան երազ մը փափուկ,
Ներսիս սրտում կը հալի.
Անուշի պէս խուսափուկ՝
Լոյս արեւս է կը մաշի...

Հիւր փայլուն՝ աւան,
Հիւանդագին, ազգուն,
Աւաղ ուրբան է նրման՝
Սիրիս անհե՛տ իդանուն:

Կայրի կարօտ՝ կարմիր,
Մեջս՝ անծանօթ սերերուն,
Ու կը դիտեմ անյարիր՝
Յոյսին հուններ՝ հեռուն:

Անձկութիւնով ըստաման՝
Հոգիս լուռ կը կրկնարի.
Օհ, արեւը՝ ոսկեման,
Սիրոյս երբ, երբ կը ցարի...:

Բ Ա Ղ Ձ Ա Ն Ք

Աւան հիւանդ փաղցրութիւնովը արբեմալ,
Քաղել սիրեն՝ գործ ծաղիկներ՝ ձանձրոյթին,
Ըլլալ երազ՝ անուշ, անհիւր՝ ու վերանալ,
Հե՛տ անդորրի ճեղքարն ըլլալ խրոով սիրին:

Ըլլալ կուսորքը վիրաւոր ու քափա՛ցիկ.
Պատերէն վար, անուշի պէս՝ կախուի մրնալ,
Քովեդ անցնող հոգիներուն՝ լուռ, հիացիկ,
Ցաւերուն հետ մտեմօտեն՝ եղբայրանալ:

Ձի արտասուել՝ սրմութիւնով մը մանկանալ.
Մերք աղերսել՝ ու մերք ժպտիլ՝ որբի՝ մը պէս.
Հովին, յոյսին ու անցողիին սիրտը բանալ.
Նայումսներու ըզգալ սարսու՛ղը՝ հրակեզ:

Ծաղիկ ըլլալ. սիրել՝, սիրուի՛լ, մերք մոռցուիլ,
Ըլլալ քախիծ, ըլլալ սրտու՛նը՝ սերելին.
Բոլոր մեռնող կեանքներուն հետ ոգեվարիլ,
Եւ աւուն մը գրկած երբալ՝ մե՛ծ անդորրին...:

Ա Յ Գ Ե Ր Գ

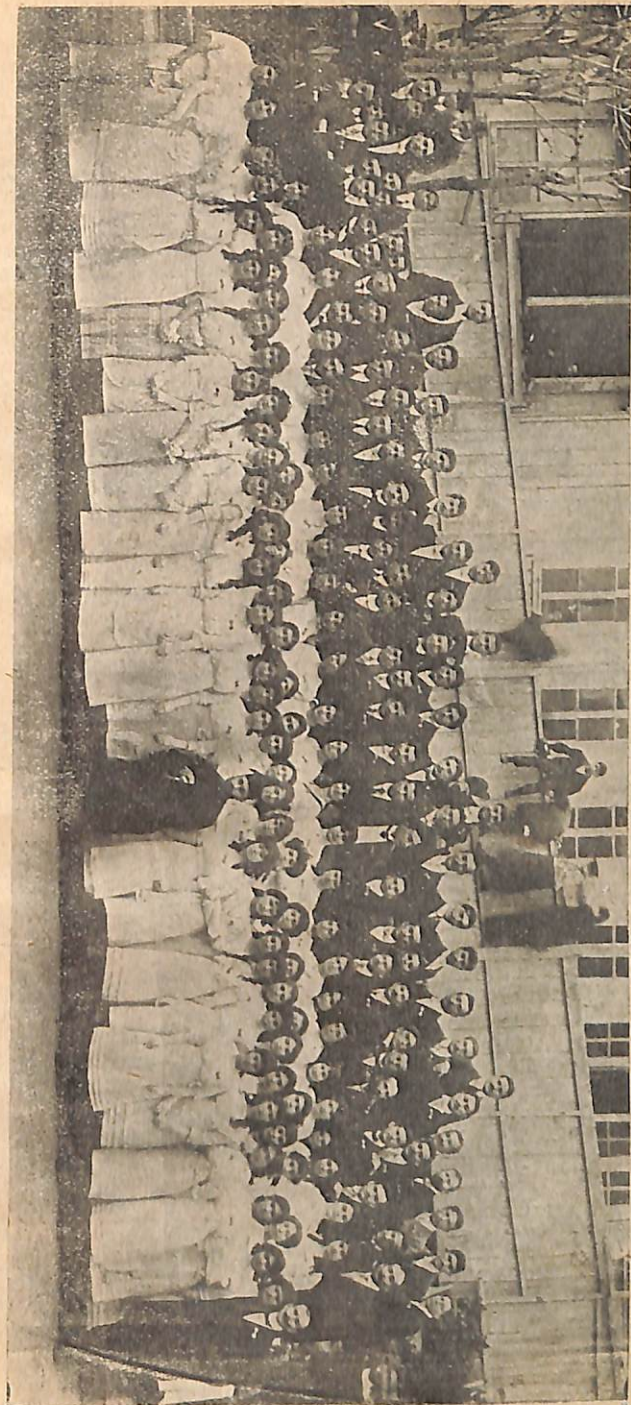
Կ'ոգեվարի կը մարի՝ գիշերն անդո՛րր ու բարի.
Մըքընաղին բոլլ սուներն է աղօս ու դողդոջուն.
Աղքկայ մը նազանով՝ նայումսն այգո՛ւն կ'երկարի.
Տձգոյն լոսի՛նը հանդարտ՝ կ'իյնայ գի՛րկը լեռներուն:
Քաղցրութիւն մը կանաչի, լոյս արծաթ՛ով այգուն
Ընդելուզուած՝ մեղմ՝ կ'օրհնէ մրձալլ ճակա՛ւսը լեռան.
Այերն՝ անո՛ւշ երազի տեսիլներով է բեղուն.
Օղանոյցները բոլոր, հոգիս մեջ կը լեռան:
Ու կը հեւան, կը հեւան սուներները աւօտին.
Արշալոյսը կը ծնի՝ երկունքներով ծիրանի,
Լոյսի խուրձերը կ'իյնան, կը հիւծի մութն հովիտին,
Հե՛տութիւններն ալ աւան, կ'իջնեն սիրի՛ս ամալի:
Տամուկ մեռնուն՝ առտուան, վիժակի պէս է կախուեր.
Իր երկներանգ ծփանքին մեջ կ'օրօրի գիւղն համբուն.
Ու սրտօտէն կը մեկնին՝ արեւէն զոյգ մը քեւեր՝
Օծել՝ աչե՛րն հիւղակին, նրբին փամա՛կը համբուն:

Մասերին ե տերերա՛յի ձորակներո՛ւն աւնային .
 Լոռեան մէջ լուսարծաթ՝ ձայնն առուակին կը հնչէ .
 Իր յորձանքին համբո՛յրը կ'առնէ տերեր դեղին .
 Ո՛հ ամէն տեղ՝ կենսաբաղձ՝ մահամեծձի անուրջն է :
 Ու կ'անբրջէ՛, կ'անբրջէ՛ Երզնայա՛սր՝ իրմասունեւ,
 Եւ յուրօրէն՝ կ'երկարի՛ կապոյտ կաճանն երազիս .
 Հոգիս հիւանդ սերերու կարօտներո՛ւն ե բացուեւ .
 Այգանդորի՛ն մէջ կ'երգէ դաւնակութի՛ւնը՝ ջուրին,
 Հով մը կուգայ կը փոքէ՛ լընին անդո՛րրը մրուալ,
 Զրեգորի՛ն՝ կ'արտասուէ իրմասուն աղջի՛կ մը՝ ուռիին՝
 Ու կը դիտեն սիրաբաժ՝ հոգւոյս տեսիլն՝ անաղալ ... :
 Ծաղիկները պարտէզին՝ հիւանդ սերե՛ր ե կուլան .
 Հոգիս՝ շուշան երազի գրգանքին մէջ ե ինկեւ .
 Կուգայ ցա՛յս մը արեւէն՝ ցա՛յս մը ցոլէ՛ն առնուան՝
 Արեւոյտեան մէջ աւնան՝ աղջի՛կ, պատկե՛րդ ե կայներ ... :

Յ. Յ. ՏԷՎԷՃԵԱՆ

Կովստա վարդապետի սովորական դասը

ԳԱՂԱՓԱՐՆԵՐՈՒ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

Ագահը կը նմանի խողին՝ որ իր մահուընէ վերջ միայն
օգտակար է :

Չափազանց խելացի ըլլալու է մարդ, լաւ խրատի մը հե-
տեւելու համար :

Բարեգործութեան օրէնքը՝ նոյն իսկ դատողութեանէն յա-
ռաջ եկած է :

Մեծամեծներուն անմտութիւնները՝ գրեթէ միշտ հրապա-
րակուած դժբաղդութիւններ են :

Անզգաներու կողմէ ուղղուած նախատինքները սպիններ
չեն թողուր :

Ուրիշին երջանկութեամբ զբաղելով է որ մարդ իր եր-
ջանկութիւնը կը պատրաստէ :

Աշխատութիւնը՝ երեք մեծ ցաւեր կը հեռացնէ մենէ .
ձանձրոյթը, մոլութիւնը և պէտքը :

Մարդ երբեք այնքան սիրտիւ և երկարօրէն սիրուած չէ,
որքան իր բարութեանը համար միայն :

Մահը՝ զիշերն է սա կեանք կոչուած խռովայոյց օրուան :

Մարդ պէտք է գոնէ սէրը զգացած ըլլայ, բարեկամու-
թիւն մը լաւ ճանչնալու համար :

Երջանկութիւնը իր անհանգստութիւններն ունի, ինչպէս
դժբաղդութիւնը՝ իր յոյսերը :

Երջանկութիւնը երբեմն պէտք ունի ընդհատուելու, որ-
պէսզի գզացուի :

Կնոջ ամենամեծ ուրախութիւնը՝ սիրելէ վերջ, հնազան-
դելն է :

Մեր պարտականութիւնը մեզի սորվեցնելը ոչինչ է, եթէ
զայն սիրցնել չիտան մեզի :

Մեծամեծները անտեսանելի են, բայց բացակայ չեն :

Վիքոր Հիւկո

Կեանքի ճշմարիտ հարստութիւնը գորովն է, իսկ ճշմարիտ
աղքատութիւնը՝ անձուիրութիւնը,

Անցեալին անկտրելին, յաճախ ներկային ընտանին է :

Ռամօ

Մարդ կը վախնայ մահուընէ թէ և, սակայն պիտի սոս-
կար, եթէ պէտք ըլլար յաւէտ ապրիլ :

Խիստ շատ անգամ երջանկութիւնը անձնատէր կ'ընէ մարդ :

Ժորժ Տիւբիւի

Աւելի կը սիրեմ որ լռութիւնս բաժնասեն, քան խոս-
քերս :

Շամֆօր

Նուրբ և փափուկ ճաշակ մը այն է մտքին համար, ինչ
որ է գեղեցկութիւնը մարմնին համար :

Յաջողութիւնը թերութիւնները կը ծածկէ, իսկ հակա-
ռակը զանոնք կը յիշեցնէ :

Պուալօ

Սէրը՝ այն լուսաւորն է որ ոչ մէկուն չի խնայեր :

Բ. Բօրնէյլ

Թարգմ. ԵՐՈՒԱՆԴ ՍՎԱՃԵԱՆ

— Ինչո՞ւ համար խմբագիրները. «Խմբագրական Ծանո-
թութիւն» գրելու տեղ «Խ. Ծ.» կը գրեն :

— «Խ. Ծ.»-ն կը գրեն, իսկ... անօրութիւնը իրենց կը
պահեն :

×

Եղուարդ Գօլանճեան և Լեւոն Էսաճանեան ճաշարան մը
կ'երթան ճաշելու : Գօլանճեան դիմում կ'ապսպրէ, իսկ Էսա-
ճանեան՝ խորոված զեան միս :

— Հերիք միսս ուտես, կ'ըսէ Գօլանճեան :

— Բաւ է դուն ալ որքան զլուխս կերար, կ'ըսէ Էսա-
ճանեան :

ՊԱՀԱՆՁԵՑԷՔ ԴԱՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՅԱՅՏԱԳԻՐ-
ԳՐԱՅՈՒՅԱԿԸ : ՈՉ ՄԷԿ ՏԵՂ ԴԻՄԵԼՈՒ ՊԵՏՔ ՊԻՏԻ ՈՒ-
ՆԵՆԱՆՔ ԱՅՆ ԱՏԵՆ ԱԵԹԵԱՆ ԽԱՆ, Կ. ՊՈԼԻՍ

ԱՌ ԷՄՄԱ

Վարդ եւ կոկոն

ԼՄՄԱՆՈՒՄ ԵՍՍՆԵՆԸ

Ոլիմպեան վարդենին՝ (1)

Կոկոն միածին,
Անուշեիկ էմմա
Ի դրախտն եղեմայ,
Արժանավայել
Ծաղիկ ի փքրել:

Գեղոյ եւ սիրոյ
Չքնաղ հիւսուածոյ,
Քեզ կեանս սրտոյդ
Ի լոյս ածողաց՝
Համակ կենսառու,
Համակ լուսառու:

Սիրաբաց վարդին
Գեղափայլ հարսին՝
Ի՛ սիրելագունին,
Զարմայր ողբելիկ
Իմ՝ երախայրի՝
Բողբոջ նագելի:

Դու կենաց ծառոյն՝
Պրտդասու սրնկոյն՝

Կուրիզն ի միջին
Համեղն համեղին,
Համեղանաւակ
Էմմա անուշակ:

Սիրոյ փեթակին՝
Դու խորխոս մեղուն,
Խաւար սրնակին՝
Դու նրբոյ լուսոյն,
Ըզմուայ փարասեն՝
Ըզցաւս հալածես:

Գողթիկ տեսեամբդ
Եւ համբոյր բնութեամբդ՝
Ո՛ր աչք ի դիտել
Ո՛չ ըստանշացաւ,
Ո՛ր սիրս ի սիրել՝
Քեզ ընդդիմացաւ:

Ի վարդն հայեցայ՝
Կոկոնն յարեցայ՝
Անուշեիկ աչաց,
Վառվառ երեսաց,
Չքնաղ իւր քաքից
Եւ մանու ոսից:

Սիրովն արբեցայ,
Մրհիւս փարեցայ՝
Էմմա գեղանին
Դասիկ սիրային,
Քաղցրիկ իմ քոռնեակ՝
Գեղոյդ անգիտակ:

Ո՛ր սրտաբուղիսաղբեաց
Նիկց ըզքեզ իմ Ասուած՝
Սափո՛ւր սիրոյ շրնորհաց
Չեղուլ հոսանս հրնուանաց
Պարզեւասուիդ փառ՛ւ
Էմմայդ անուշակ:

Կ. Պոլիս 1905 մայիս 15 (անխոյն)

(1) Մօր անունը վարդունի եւ աւագանի անունը Ոլիմպիա:

Ն Ի Ի Թ Ե Ր Ո Ւ Յ Ա Ն Կ Ը

Օրացոյց-1913

3	9
Հրէշը, Մերութան Պարամիանէ	11
Խոնջէնք, Զարուհի Գալէմքարեանէ	12
Թանկագին քարերուն նշանակութիւնը	3
Աստղազարդ երազներ, Գամիլ Ֆլամարիօնէ	25
Սուլուրիկ, Բրօֆ. Լ. Կիւրեղեանէ	26
Սեւ անահնկալը, Ժօրժ Օրիօյէ	32
Թաչունը եւ աղջիկը, Խաչիկ Գալալճեանէ	33
Մահմուտ Էքրէմ	34
Միւնէլվէր, Մահմուտ Էքրէմէ	38
Ծերուկ Նախորդը, Գեղամէ	40
Որբունին, Գեղամէ	43
Մահման, Բրօֆ. Կ. Մ. Սողկեանէ	46
Փոթորկոտ Պահեր, Վ. Ասլանեանէ	47
Գիւղի առաւօտ, Վ. Արսլանեանէ	49
Դաշտորդին, Գ. Տ. Վ. Արսլանեանէ	54
Արձան, Յ. Ճ. Սիրունի է	55
Նամակ, Ժիրայր Յակոբեան	58
Տարուսի բարձրալեռներէն, Մելիք Թէվէքէլէ	75
Հայուն բարեկամ մը, Պրիսմակէ	80
Լոյս, Թարգմ. Սահակ-Մարոպ	81
Պաշտուած, Տօքթ. Յովհ. Ոսկեանէ	83
Մերմուած, Տիգրան Աճէմեանէ	83
Անտառուած, Տիգրան Աճէմեանէ	85
Քիչ մը խնդանք	88
Սիրունիկն վարդենին, Լ. ալ Պրատիէ	97
Դէպի Ափրիկէի խորերը, Յ. Սէքսէնեանէ	117
Աստուածօրէն, Յակոբ Սարգիսեանէ	119
Կիթառի վրայ Գ. Վահէվանեանէ	120
Տուայտանք, Գամէր Բենեամինէ	121
Խաւարները, Ֆրանսուա Լէնարէ	

Անաթոլ ֆրանս կը փառաբանէ կասկածը	126
Աշնան երգեր, Յ. Յ. Տէվէճեանէ	128
Գաղափարներու թանգարան	132
Առ Էմմա	104

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐ, ՆԿԱՐՆԵՐ

Պարսիկները կ'աղօթեն որպէսզի անձրեւ տեղայ	37
Գեղամ	42
Խարբերդի լեռներուն մէջ	45
Վահան Արսլանեան	46
Գ. Ծ. Վ. Արսլանեան	51
Էրէյլի (Գոնեայի)-Առակլի	59
Ուլուգչլայի հին զօրանոցը	61
Քարակամուրջ Ազ-Բէօրրիւի	63
Անաղա-Գալէսի	65
Մեծ Կիրճէն տխարան մը	69
Մերակուտական Րէշիտ Աքիֆ փաշա	76
Արապկիրի Առաջնորդարանը և դպրոցը	80
Տէնքա ցեղէն Տէր և տիկին մը	97
Ընտանեկ. յարկը Պահրը Ղազէլի վերին մասերուն մէջ	98
Թճնկաի Շուլլուքներէն տիպար մը	100
Տէնքա պատերազմիկ մը ճերմակ նեղոսի վրայ	100
Նօէր Վէթէրան մը	102
Կին մը	104
Շուլլուքներու վարսայարդարումի օրինակ մը	104
Շուլլուքներու տիպար մը	106
Նօէր ցեղապետ մը	106
Նամագօ աղջիկ մը որ եգիպտացորեն կը ծեծէ	108
Նիամ-Նիամներու խմբանկար մը	111
Շուլլուք պատերազմիկ մը	111
Պարսից շահին պալատի մուտքը	116
Ատաբազարցի աշխատաւոր կիներ	122
Կոմիտաս վարդապետի երգչախումբը	131
Էմմանուէլ Նասեան	

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0148346

14075

